

รายงานสรุปการสัมมนา

Salaya Forum

ประชาสังคม....กับอนาคตของสังคมไทย

การสร้างสรรค์ชุมชนทางวิชาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

วันพุธที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2539 เวลา 9.00 - 15.30 น.

ณ ห้องประชุมใหญ่คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

องค์กรร่วมจัด

โครงการศึกษาและส่งเสริมศักยภาพชุมชน มหาวิทยาลัยมหิดล

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

จัดทำและประสานงาน

ผศ.อนุชาติ พวงสำลี/ไพรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

นครปฐม 73170

โทร. (02) 441 0211-6 ต่อ 211

โทรสาร (02) 441 9509-10

กำหนดการ

- 09.00-0910 น. กล่าวต้อนรับโดย รศ.รุ่งจรัส หูตะเจริญ
คณบดีคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
- 0910-0915 น. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมมนา
- 0915-1030 น. เสวนา “**ประชาสังคม...กับอนาคตสังคมไทย**”
นำเสนอโดย
ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
“ประชาสังคม: พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”
ดร.อนุก เหล่าธรรมทัศน์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
“อนุทินการเดินทางของความคิด : จาก “รัฐ” สู่ “อารยสังคม” และ “พลเมือง”
นพ.ชูชัย ศุภวงศ์ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
“การศึกษาพัฒนารูปแบบและกระบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมของไทย”
- 1030-1100 น. อภิปรายนำ โดย
คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยฯ
นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
ศ.ดร.ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ ศูนย์นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล
- 1100-1200 น. เปิดอภิปรายทั่วไป
- ภาคเช้า ดำเนินรายการและร่วมนำการอภิปรายโดย
ศ.ดร.ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์
- 1200-1300 น. รับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน
- 1300-1400 น. เสวนาจุดประกายความคิด โดย ศ.นพ.ประเวศ วะสี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
“ชุมชนทางวิชาการกับความเข้มแข็งของชุมชนไทย”
- 1400-1530 น. “**เสวนาร่วมกับคุณหมอประเวศ**”
- ภาคบ่าย ดำเนินรายการและนำการเสวนาโดย
ผศ.ดร.ภฤตยา อาชวนิจกุล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้กำกับรายการและเวลา

ผศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมหารือ
โครงการสัมมนา “ประชาสังคม...กับอนาคตของสังคมไทย”
วันพุธที่ 4 กันยายน พ.ศ.2539 เวลา 9.00 น. - 15.30 น.
ณ.ห้องประชุม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

ชื่อ-นามสกุล (ลายเซ็น)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
ศ.นพ.ประเวศ วะสี	มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	411 2012	412 9783	
ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200	221 6171 ต่อ 2635		
ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200	222 8872, 221 6170-80 ต่อ 1104		
นพ.ชูชัย ศุภวงศ์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กรมอนามัย ชั้น2 อาคารศูนย์พัฒนาการแพทย์และสาธารณสุข ตึก กรมการแพทย์6 กระทรวงสาธารณสุข อ.เมือง นนทบุรี 11000	591 8149, 590 4145	519 8149	(01) 432 1534
คุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	226 6373, 314 7969	319 5019	01-928 0625
นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ	กระทรวงสาธารณสุข อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	591 8513, 590 1122	591 8513	
ศ.ดร.ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์	ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9515, 441 9184	441 9515	

ชื่อ-นามสกุล (ฉายาเซ็นต์)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
นพ.สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ชั้น2 อาคารศูนย์พัฒนาการแพทย์และสาธารณสุข ตึก กรมการแพทย์6 กระทรวงสาธารณสุข อ.เมือง นนทบุรี 11000	591 8617		
คุณทรงพล เจตนาวณิช	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	223 6713, 225 7239	226 4718	
ดร.สีดาภรณ์ นาคทรพร	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชั้น 19 อาคารมหานครฮิลล์ 539/2 ถ.ศรีอยุธยา แขวง พญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	642 5186-9	642 5190	
ดร.โชคชัย สุทธาวศ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชั้น 19 อาคารมหานครฮิลล์ 539/2 ถ.ศรีอยุธยา แขวง พญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	642 5186-9 ต่อ 109	642 5190	
ศ.ดร.สุพล อิศรไกรศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานมหาวิทยาลัยมหิดล เชียงสะพานปิ่นเกล้าฯ	433 0175		
รศ.รุ่งจิรัฐ หุตะเจริญ	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-16	441 9509- 10	
คุณเอนก นาคะบุตร	มูลนิธิสื่อสร้างสรรค์ เลขที่ 38 ถนนศรีนครินทร์ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร 10260	301 2939		(053) 804 525 , (01) 9397233
ดร.เนตรนภา ชุมทอง	ศูนย์เวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ถนนพระราม 6 พญาไท กทม. 10400	245 9690	201 1930	
คุณวีรบูรณ์ วิสารทสกุล	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	223 6713 225 7293	226 4718	

ชื่อ-นามสกุล (ฉายาเซ็นต์)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
คุณกฤษดา บุญชัย	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	223 6713 225 7293	226 4718	
คุณณัฐสัน สุภวัตรวรคุณ	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	223 6713 225 7293 226 6373	226 4718	
คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ อาคาร2 693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร 10100	223 6713 225 7293	226 4718	
คุณชวดี คาคการณ์ไกล	สำนักวิชาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000	591 8149	591 8149	
คุณมานพ ศิวารัตน์	สถาบันส่งเสริมการพัฒนาศุภลากร 36/25 หมู่ 5 ซอยเก้าแสน 5 ถนนสายไหม แขวงสายไหม เขตบางเขน กทม. 10220	733 3089-92	733 1216	(01)400 9727, (151,152) 140837
อ.ขวัญสรวง อติโพธิ	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถ.พระราม6 ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330	218 4438	218 4308	
คุณพิชัย ลิขิตวรกุล	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ 982 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบ กรุงเทพฯ 10100	282 8821	280 1420-1	
คุณไชยงค์ มงคลกิจงาม	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ 982 ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบ กรุงเทพฯ 10100	282 8821	280 1420-1	
ดร.อุทัย คุณเกษม	มูลนิธิสคศรี-สฤณคีวงศ์ (สนง.ชั่วคราว) สนง.คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ ถ.สุโขทัย ดุสิต กรุงเทพฯ 10300	243 9131-2	243 2775	

ชื่อ-นามสกุล (ฉายาเซ็นต์)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
คุณวิวัฒน์ คติธรรมนิคย์	มูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์ (สนง.ชั่วคราว) สนง.คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ ถ.สุโขทัย คูสิต กรุงเทพฯ 10300	243 9131-2	243 2775	
คุณวิศิษฐ์ วังวิญญู	นิตยสารอาจารย์สาร “หัวกะทิ” 52/91 หมู่บ้านเลิศอุบล3 โชคชัย4 เขตลาดพร้าว กรุงเทพฯ	539 4257 931 1468	539 4267 931 1468	
คุณสุรสม กฤษณะจุฑะ	นิตยสารอาจารย์สาร “หัวกะทิ” 52/91 หมู่บ้านเลิศอุบล3 โชคชัย4 เขตลาดพร้าว กรุงเทพฯ	539 4257 931 1468	539 4267 931 1468	
คุณบัณฑิต ไกรวิจิตร	นิตยสารอาจารย์สาร “หัวกะทิ” 52/91 หมู่บ้านเลิศอุบล3 โชคชัย4 เขตลาดพร้าว กรุงเทพฯ	539 4257 931 1468	539 4267 931 1468	
รศ.ดร.นัยพินิจ คชภักดี	โครงการวิจัยชีววิทยาระบบประสาทและพฤติกรรม สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9321	441 0743	
ผศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9977, 9668 ต่อ 207	441 9333	
ผศ.ดร.กุศล สุนทรธาดา	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9332 ต่อ 230	441 9333	
อ.กาญจนา ตั้งชลทิพย์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9977	441 9333	
อ.วาสนา อิ่มแอม	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0203 ต่อ 264	441 9333	1188, 633 2202

ชื่อ-นามสกุล (ลายเซ็น)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
คุณวรรณ จารุสมบูรณ์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9667-8, ต่อ 210	441 9333	722 6905-6
ดร.โกวิท กระจำ	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9329 ต่อ 1319	441 9738	
รศ.วราพร ศรีสุพรรณ	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9329 ต่อ 1300	441 9738	889 3056
ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9329 ต่อ 1313	441 9738	433 9551, 433 4511
ผศ.เลื้อชัย ศรีเงินยาว	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9515	441 9515	
รศ.ดร.มานี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9329 ต่อ 1300		
รศ.ดร.อรทัย รวยอาจิม	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0252 ต่อ 1201		
ผศ.ดร.สิทธิพงษ์ คิลกวนิช	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 218	441 9509- 10	
ผศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 211	441 9509- 10	441 0272

ชื่อ-นามสกุล (ฉายาเซ็นต์)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
ดร.นาฏสุตา ภูมิจำนงค์	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 220	441 9509- 10	
ผศ.อุษณีย์ อุยะเสถียร	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9507-8 ต่อ 132	441 9509- 10	
ผศ.เกษม กุลประดิษฐ์	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 132	441 9509- 10	
ดร.โอภาส ปัญญา	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 202		
คุณพีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0211-6 ต่อ 211	441 9510	
อ.เอี่ยม ทองดี	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9343, 441 9514	441 9517	
ผศ.ขงยุทธ บุราสิทธิ์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9327	441 0209	373 5939
อ.โสฬส ศิริไสย์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9343	441 0209	
อ.นรเศรษฐ์ พิสิฐพันพร	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9327	441 0209	

ชื่อ-นามสกุล (ฉายาเซ็นต์)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
รศ.เรืองเดช ปิ่นเขื่อนขันธ์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9327	441 0209	
อ.วีระพงศ์ มีสถาน	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9327 ต่อ 3250	441 0209	
พระมหาไพสิทธ์ สัตยาธูธ	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170			01-935 8777
อ.มณเฑียร บุญตัน	วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0325		
ดร.นวรรตน์ สุวรรณผ่อง	สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9551, 441 9040-3	441 9044	885 0430-2, (01) 491 8917
คุณสมชาย วิริกรรมย์กุล	สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9040-3 ต่อ 45	441 9044	
คุณวิรัตน์ คำศรีจันทร์	สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	888 4351		888 4531, 162-027249
ดร.พัชรนี วินิจจะกุล	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-39	441 9344	418 5191
ดร.ศุภรติลักษณ์ สมิตะศิริ	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0218, 441 9035-9	441 0218, 441 9344	

ชื่อ-นามสกุล (ลายเซ็น)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
คุณปิยนุช วิเศษชาติ	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-9		
คุณสมโชค คุณสนอง	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 0218	441 0218	
คุณคุณัญญา สงบวาจา	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-9		
คุณพิสมัย เอกก้านตรง	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-9		
คุณสินี โชติบริบูรณ์	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-9		889 3175
คุณโสภา ธมโชติพงษ์	สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9035-9		
คุณบำเพ็ญ พงศ์เพชรดิถ	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	322 803		
คุณบุญลือ ละχανற்ชาติ	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170			
คุณปริญญญา สร้อยทอง	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 3902-4 ต่อ 2413		

ชื่อ-นามสกุล (ลายเซ็น)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุติดตามตัว
คุณกรรณิการ์ สาครปรุง	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9514	441 0209	
คุณไพจิตร สวัสดิสาร	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9329		
คุณปรศนันท์ กังสศิเทียม	93/63 ซอยประจักษ์กุล1 สี่แยกประจักษ์กุล จ.รัชดา บางซื่อ กรุงเทพฯ 1080	585 0955		
คุณมุกดา สำนวนกลาง	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	513 9401		
นศ.เผด็จ เอี่ยมแสงธรรม	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170			
คุณรัชณี คุโณปการ	44/87 ซอยสว่าง ถนนทุ่งมังกร ดลิ่งชั้น กทม. 10170			
นศ.สุภาภรณ์ ปิติพร	สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170			(037) 211 298
คุณสุกัญญา องค์กบิลย์	สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170			
คุณวสันต์ ระยัปศรี	36 หมู่ 4 ถนนทุ่งมังกร ต.ฉิมพลี ดลิ่งชั้น กทม. 10170			(01) 907 6524

ชื่อ-นามสกุล (ลายเซ็น)	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	โทรศัพท์	โทรสาร	โทรศัพท์ที่ บ้าน/มือถือ/ วิทยุสื่อสาร
คุณกฤษฎา นานันท์	22/21 หมู่ 10 บางแวง ภาษีเจริญ กทม. 10160			
พญ. นิตยา ชลภักดิ์	สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว สนง.ชั่วคราวที่ โครงการชีววิทยาระบบประสาท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม 73170	441 9020-4 ต่อ 5370	4410167	
คุณณัฐพงษ์ สมบัติรักษ์	พัฒนาชนบท???			
คุณลัดดา	พัฒนาชนบท???			
คุณปิยนุช รัตนจารักษ์	พัฒนาชนบท???			
คุณกังสดาล กนกหงษ์	พัฒนาชนบท???			
คุณจิตติขันธ์ ยมาภัย	พัฒนาชนบท???			
คุณสุวัชรชัย โอภาส	พัฒนาชนบท???			
คุณสังกมา สารวัตร	พัฒนาชนบท???			

สรุปสาระสำคัญจากการจัดการสัมมนา Salaya Forum

เรื่อง ประชาสังคมกับอนาคตของสังคมไทย

วันที่ 4 กันยายน 2539

ห้องประชุมใหญ่คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2539 ที่ผ่านมา ได้มีการประชุมวิชาการที่สร้างความสนใจให้กับชาวสาละยามากพอสมควร นั่นก็คือ การประชุมที่ว่าด้วยเรื่อง “ประชาสังคมกับอนาคตของสังคมไทย” ซึ่งได้รับเกียรติจากนักคิดระดับพระกาฬและนักปฏิบัติการหลายท่าน อาทิ ดร.เชนศ อาภรณ์สุวรรณ ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ดร.ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ นพ.ชูชัย ศุภวงศ์ คุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม นพ. สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ ฯลฯ มาร่วมถกกันในเชิงวิชาการ รวมทั้งยังได้รับเกียรติจากท่านศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี พลเมืองอาวุโส ร่วมให้ข้อคิดเห็นในครั้งนี้ด้วย

- คำว่า “ประชาสังคม” ซึ่งมาจากภาษาอังกฤษว่า “civil society” นั้น แม้จะฟังดูเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นใหม่เสียทีเดียว เพราะโดยแนวความคิดนั้นได้มีการพูดถึงมานานพอสมควรแล้ว เพียงแต่กระจัดกระจายอยู่ตรงนั้นตรงนี้และยังมีคำเรียกที่แตกต่างกันไป
- ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง “สังคมเข้มแข็ง” ของคุณธีรยุทธ บุญมี ก็ดีหรือ “สังคมสมานภาพ” ของอาจารย์ประเวศ วะสี ก็ดี ซึ่งล้วนแต่พูดถึงเรื่องเดียวกันทั้งสิ้น คือการสร้างภาคสังคมที่เข้มแข็งหรือสังคมประชาที่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มาถึงตรงนี้หลายคนคงอดสงสัยไม่ได้ว่า แนวคิดเรื่องประชาสังคมคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไรและทำไมคนไทยถึงมาพูดถึงเรื่องประชาสังคมในขณะนี้ นี่เป็นคำถามที่เกิดขึ้นในห้องประชุมด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งในหลาย ๆ ประเด็นก็ได้รับคำอธิบายที่ชัดเจน แต่ก็ยังมีอีกหลายประเด็นที่ยังต้องกลับไปคิดหรือช่วยกันคิดต่อ

อย่างไรก็ดี คณะผู้จัดฯ เห็นว่าการประชุมครั้งนี้ได้จุดประกายความคิดในเรื่องประชาสังคมได้มากพอสมควร ส่วนว่าจะมีนัยยะอย่างไรต่อสังคมไทยนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องพูดกันอย่างกว้างขวาง จึงได้สรุปสาระสำคัญไว้ 9-10 ประเด็น เพื่อเป็นเชื้อไฟให้ขบคิดและแลกเปลี่ยนกันต่อไป

1. เรื่องประชาสังคมเป็นมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก การทำความเข้าใจเรื่องประชาสังคม จำเป็นจะต้องเข้าใจวิถีคิด ที่มาและพัฒนาการของประชาสังคมบนเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น ๆ ด้วย คือต้องเรียนรู้จากอดีตว่า มีการพูดถึง “ประชาสังคม” ในความหมายอย่างไร ถูกใช้เป็นเครื่องมือในทางการเมือง ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างไร จึงจะสามารถประยุกต์ใช้มโนทัศน์ดังกล่าวกับสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม

2. การที่ภาคสังคมจะเติบโตและมีบทบาทที่พึ่งตนเองได้ ไม่ได้หมายความว่า ประชาชนหรือสังคมจะต้องแยกออกจากรัฐโดยเด็ดขาด ในทางตรงกันข้ามประชาสังคมจะประสบความสำเร็จได้ ต้องมีรัฐบาลที่ดีและส่งเสริมให้เกิดประชาสังคมขึ้นด้วย คือเป็นรัฐบาลที่ยั่งยืนน้อยลง แต่ให้สังคมหรือสังคมร่วมกับรัฐมีบทบาทในการแก้ปัญหาให้มากขึ้น ไม่ใช่รัฐทำ แต่เพียงผู้เดียวเหมือนแต่ก่อน ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้แปลว่าให้ “ปล่อย” หรือไม่สนใจปัญหาของคนยากจน ไม่ต้องสนใจปัญหาของสังคม ไม่สนใจปัญหาชุมชนและสิ่งแวดล้อม ในแง่นี้การเคลื่อนไหวเรื่องประชาสังคมจึงไม่อาจแยกตัวโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับรัฐได้ เพื่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า less government, but more governance แต่ในทางปฏิบัติคงต้องถามต่อไปว่าจะทำอย่างไรจึงจะมี less government ได้

3. คำว่า “ประชาสังคม” กับ “ประชาธิปไตย” เป็นสองคำที่เอามาปนกันไม่ได้ เพราะ civil society ชี้ให้เห็นประชาธิปไตยในความหมายที่กว้าง ไม่ได้หมายถึงการเลือกตั้ง ไม่ได้หมายถึงเสียงส่วนใหญ่ แต่หมายถึงการเชิดชูภาคสังคมเป็นหลักและให้ภาคสังคมชั้นนำและกำกับภาครัฐ ถ้าภาครัฐเป็นใหญ่ก็เรียกรัฐประชาธิปไตย ซึ่งไม่ได้หมายความว่าประชาชนอยู่ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว

4. หากจะทำเรื่องประชาสังคมให้ประสบความสำเร็จ ต้องมอง “ประชาสังคม” ในลักษณะที่เป็น Movement ไม่ใช่วิธีการหรือเป็นเครื่องมือในการจำแนก civic groups ต่าง ๆ เท่านั้น แต่เป็นอุดมการณ์หรือมโนทัศน์ใหม่ที่น่าไปสู่การคิดที่เป็นกระบวนการ มีการเชื่อมโยงระหว่าง civic groups ต่าง ๆ ในลักษณะเป็นเครือข่าย มีการทักทอทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ เพื่อร่วมกันทำงานหรือแก้ปัญหาส่วนรวม ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าทำงานเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มไม่ได้ แต่เป็นผลประโยชน์เฉพาะส่วนที่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมด้วย

5. ประชาสังคมจะเป็นจริงและยั่งยืนได้ ต้องสามารถนำไปสู่การสร้างอุดมการณ์ใหม่ เน้นเรื่องสิทธิและหน้าที่ให้มากขึ้น เน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น คือจะต้องมีการ reconceptualization กันยกใหญ่ เช่น การพูดเรื่องการสร้างการเมืองใหม่ ต้องมาคิดว่าเราจะนิยามคำว่าการเมืองอย่างไรที่ไม่ใช่เรื่องของการแบ่งสรรปันส่วน แต่เป็นการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม โดยเน้นเรื่องความเป็นพลเมือง การสร้างความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าแล้วนำมาเชื่อมโยงกันและทำกิจกรรมร่วมกัน

6. ต้องเน้นเรื่องความเป็นพลเมือง โดยจะต้องลงทุนทั้งในเรื่องของความคิด การถ่ายทอด ปลูกฝัง คือมีการวางรากฐานในเรื่อง civic education ในทุกระดับ

7. ต้องปรับปรุงพัฒนากลไกของรัฐในการที่จะเอื้ออำนวยให้มีการสร้าง civic groups ให้มากกว่าการแก้ไขข้อกฎหมาย หรือกฎระเบียบต่าง ๆ ที่จะทำให้ประชาชนสามารถทำงานได้โดยไม่ต้องเป็นมูลนิธิหรือสมาคม เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง มีความเข้มแข็ง และมีส่วนร่วมหรือมีบทบาทในการบ้านการเมืองมากกว่านี้ รวมไปถึงการเชื่อมโยงกันในระดับที่สูงขึ้น

ทั้งนี้องค์กรต่าง ๆ สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัย ก็ต้องปรับบทบาทเพื่อให้เกิดการหนุนช่วยเป็นกระแสที่สอดคล้องกัน

8. ผู้อภิปรายหลายท่านตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดเรื่องประชาสังคมเป็นสิ่งที่ดี แต่คงต้องมองถึงแนวทางในการปฏิบัติด้วย เพราะหากคิดตรงนี้ไม่ทะลุก็ยากจะสานต่อให้เกิดขึ้น และคงต้องมองว่าองค์กรชาวบ้านหลาย ๆ พื้นที่ในขณะนี้เขาได้ลงมือและทำตรงนี้แล้ว ในส่วนของเราก็คงต้องคิดถึงรูปแบบที่จะไปเชื่อมประสานเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและนำไปสู่การแก้ปัญหาชุมชนโดยส่วนรวม อย่างเช่น เรื่องประชาคมจังหวัด ที่ได้เริ่มมีการดำเนินการไปแล้วในบางจังหวัด เป็นต้น

9. ต้องมีการศึกษาวิจัยอีกมากทั้งในเรื่องของการสร้างอุดมการณ์ประชาสังคม หรืออารยสังคม ความเป็นพลเมือง และอื่น ๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างทัศนคติและมีทักษะต่าง ๆ ในการทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวมต่อไป

10. ประชาสังคมจะเป็นทางออกให้กับสังคมไทยได้หรือไม่จำเป็นจะต้องคิดและพูดจាកันให้มาก ต้องลงทุนในเรื่องของความคิด มีการอภิปราย ถกเถียง แลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง สิทธิ เมือง พลเมือง ซึ่งจะนำไปสู่ประชาสังคมหรืออารยสังคมในท้ายที่สุด

บทถอดเทปการสัมมนา Salaya Forum

เรื่อง ประชาสังคม...กับอนาคตสังคมไทย

วันพุธที่ 4 กันยายน 2539

ณ ห้องประชุมคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

เกริ่นนำ

อนุชาติ: กราบเรียน ท่านศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ท่านรองอธิการบดี คณาจารย์ผู้มีเกียรติทุกท่าน ในนามขององค์กรร่วมจัดซึ่งประกอบด้วย โครงการศึกษาและส่งเสริมศักยภาพของชุมชน มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มีความยินดีต้อนรับทุกท่าน และขอชี้แจงถึงวัตถุประสงค์การจัดงานในครั้งนี้ ปกติการจัด forum ทางวิชาการลักษณะเช่นนี้ ได้ดำเนินการติดต่อยาวมาเป็นประจำ โดยโครงการศึกษาและส่งเสริมศักยภาพชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายของนักวิชาการที่ศาลายาเอง ที่พยายามจะร่วมมือกันในการจัดเวทีทางความคิดและการถกเถียงทางวิชาการ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องของชุมชน ในการจัดงานวันนี้เราได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ทำให้เราสามารถจะขยายองค์ประชุมออกไปได้อย่างกว้างขวางขึ้น และสามารถเตรียมผู้ที่เป็นวิทยากรให้สามารถที่มาร่วมนำเสนอ paper ซึ่งไม่ใช่เป็น full paper แต่เป็น paper ในเชิงการชี้้นำการอภิปรายมากกว่า และยังได้รับความกรุณาจาก คุณหมอประเวศ ด้วย

การจัดงานครั้งนี้เราวางวัตถุประสงค์ไว้ 2-3 ประการ วัตถุประสงค์หลักก็คือว่า เราต้องการทำหน้าที่ในการจุดประกายการศึกษาเรียนรู้ เพื่อสร้างองค์ความรู้และแนวคิดในเรื่องเกี่ยวกับ civil society โดยมองเรื่อง civil society ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาองค์ความรู้หรือการพัฒนาในอนาคต ช่างหน้าของสังคมไทย นอกจากนั้นเราคิดว่า ในการจัดการสัมมนาครั้งนี้จะช่วยรื้อฟื้นหรือสร้างบรรยากาศหรือกระตุ้นความมีชีวิตชีวาของความเป็นชุมชนทางวิชาการ ซึ่งหลายคนได้ข้อสรุปร่วมกันว่ามันกำลังหดหายไปหรือว่าเหือดแห้งไปทุกขณะ เราคิดว่าด้วยการจัดเวทีทางวิชาการลักษณะนี้ จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และถ้าหวังผลมากไปกว่านั้น ก็คือว่าอย่างน้อย ๆ การจุดประกายในครั้งนี้จะทำให้ นักวิชาการ นักศึกษา และภาคอื่นๆ จากภายนอกได้มีโอกาสมาทำความรู้จักหรือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะมาสร้างความร่วมมือในการศึกษาค้นคว้า หรือทำวิจัยร่วมกัน และสร้างองค์ความรู้เพื่อไปสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไปในอนาคต ซึ่งคิดว่าตรงนี้จะเป็ประเด็นที่สำคัญในการผลักดันหรือแปรนโยบายของแผนฯ 8 ไปสู่ภาคการปฏิบัติ

การจัดสัมมนาในวันนี้จะมี sequence ใหญ่ ๆ 2 ช่วงก็คือ ภาคเช้าจะเป็นการ discuss ในเรื่องของ civil society ดังเอกสารที่ได้ส่งไปให้ทุกท่านเป็นการล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว ก็หวังว่าทุกท่านคงจะมีโอกาสได้อ่านล่วงหน้าแล้วนะครับ เพราะฉะนั้นภาคเช้าก็จะเน้นการ discuss นะครับ แต่คงจะให้เวลากับท่านวิทยากรทั้ง 3 ท่านได้นำเสนอแนวความคิดด้วย ส่วนในภาคบ่ายเราก็จะได้ฟัง คุณหมอประเวศ วะสี ซึ่งให้เกียรติมาร่วมกับเราดังแต่เช้า ได้พูดถึงการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชนทางวิชาการ และการเชื่อมโยงกับภายนอก ต่อจากนั้นก็จะเป็นเวทีเสวนา เราเรียกว่า “เสวนากับคุณหมอประเวศ” ครับ คุณหมอเป็นบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหิดลโดยสังกัด แต่ถือว่าเป็นบุคคลสาธารณะที่พวกเราควรจะได้อีกโอกาสแลกเปลี่ยนถกเถียงทางความคิดเห็นกับท่าน

อาจารย์ ในโอกาสนี้ก็ขอเรียนเชิญ ท่านศาสตราจารย์ ดร.ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ ช่วยกรุณาดำเนิน
รายการต่อจากนี้ไปจนกระทั่งถึงกลางวันครับ

การเสวนา ประชาสังคมกับอนาคตสังคมไทย

ทวีทอง: นมัสการพระคุณเจ้า สวัสดิ์ตอนเช้านะครับ ท่านสมาชิกประชาสังคมเล็ก ๆ ที่เรามีอยู่ในเช้าวันนี้ก็
จะเป็นการเสวนาเรื่อง ประชาสังคมกับอนาคตสังคมไทย โดยจะมีการนำเสนอบทความอยู่ 3 ชิ้น
ด้วยกัน บทความทั้ง 3 ชิ้นนี้เท่าที่ผมเข้าใจ และเท่าที่ลองอ่านผ่านเร็ว ๆ ก็เข้าใจว่าวัตถุประสงค์
คงจะเป็นบทความที่กระตุ้นให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนในเรื่องของแนวความคิดเรื่อง ประชาสังคม
และการประยุกต์แนวความคิดดังกล่าวกับสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อนาคตสังคมไทย ฉะนั้น
ทั้ง 3 paper นี้ผมเข้าใจว่าจะมีลักษณะเหมือนเป็น working paper หรือเป็น position paper ที่
ค่อนข้างจะ personal ของทั้ง 3 ท่านและเท่าที่ทางผู้จัดได้เรียงลำดับไว้ เท่าที่ผมดูจากเนื้อหา
รู้สึกว่าค่อนข้างจะเรียงลำดับไว้อย่างมีความกลมกลืนพอสมควร paper แรกของ อาจารย์ธเนศ
โดยส่วนใหญ่แล้วพูดถึงแนวความคิดเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดที่อยู่ในโลกตะวันตก
แล้วก็ดูว่าตรงนั้นมีนัยยะอย่างไรบ้างต่อการพิจารณาเรื่องประชาสังคมของไทยเรา ของ
อาจารย์ธเนศ นั้นก็เข้ามามองเรื่องแนวความคิดหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ใน
เมืองไทยของเรา ซึ่งตรงจุดนี้ อาจารย์ธเนศ คงจะมีข้อคิดเห็นหลาย ๆ อย่างซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่
นำมาสู่ประเด็นว่าอาจารย์มีความคิดอย่างไรบ้าง ในเรื่องของสิ่งที่จะเคลื่อนไหวทางด้านประชา
สังคมในประเทศไทย เพราะฉะนั้นก็จะเป็นการก้าวจากความคิดในทางตะวันตกเข้ามาเป็นความ
คิดที่เป็นแบบไทยมากขึ้น แล้วจะดูว่าตรงนั้นมีนัยยะในทางปฏิบัติอย่างไรบ้าง ซึ่งก็คงจะมาสอด
คล้องกับ paper ของ คุณหมอมูซุซัย ได้อย่างพอดี เพราะว่า คุณหมอมูซุซัย ได้นำเสนออย่างค่อนข้าง
เป็นรูปธรรมเรื่องประชาสังคมว่าถ้าเอามาประยุกต์เข้ากับสังคมไทยแล้ว มันจะสอดคล้องกันได้
หรือไม่ อย่างไร โดยเฉพาะ area ในการศึกษาวิจัยเรื่องประชาสังคม และในการจะเป็นหรือเป็นไป
ได้น่าจะมีอะไรบ้าง เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็จะเป็น sequence ที่มีความกลมกลืน และนำไปสู่การ
แลกเปลี่ยนกันอย่างเกิดประโยชน์มากพอสมควรทีเดียว

เนื่องจากเวลาค่อนข้างสั้นและโปรแกรมที่จัดไว้ในช่วงเช้าค่อนข้างจะ tight ค่อนข้างมาก ก็
คงต้องขอความกรุณาสำหรับทั้ง 3 paper ให้ลองใช้เวลาการนำเสนอไม่เกิน paper ละ 20 นาที
หลังจากนั้นก็คงจะให้วิทยากรอีก 2 ท่านด้วยกันคือ คุณไพบุลย์ กับ คุณหมอสุทธิชัย ที่จะลอง
อภิปรายนำ เราได้พยายามที่จะเจียดเวลาให้เหลือเยอะสำหรับสมาชิกประชาสังคมที่นี้ได้มีโอกาส
พูด เพราะฉะนั้นถ้าวันนี้ผมบริหารเวลาได้ประสบความสำเร็จ ก็หมายความว่าอย่างน้อยเรา
สามารถสร้างประชาสังคมที่แท้จริง คือพวกเรามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ถ้าผมบริหาร
ล้มเหลวก็รู้สึกเป็นตัวอย่างไม่ดี เพราะฉะนั้นต้องขอความร่วมมือจากทุกท่านด้วยนะครับ ก็ขอเริ่ม
ที่ อาจารย์ธเนศ อาจารย์สุวรรณ เลยนะครับ เชิญครับ

ธเนศ: นมัสการพระคุณเจ้า ท่านคณาจารย์ ท่านผู้มีเกียรติ ก่อนอื่นผมคงจะต้องขอออกตัวสักนิดว่า จริง ๆ
แล้วไม่มีความเชี่ยวชาญและไม่มีความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับประชาสังคม หรือ civil society อย่างมาก
มาย แต่ด้วยความสนใจอยู่บ้าง โดยเฉพาะหลังจากที่ผมติดตามการอภิปรายทางการเมืองในสังคม
ไทย ก็รู้สึกว่าแนวความคิดเรื่องนี้ค่อย ๆ ได้รับความสนใจมากขึ้นในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา
แต่ว่าก็ยังไม่ได้ลงไปค้นคว้าอะไรมากมาย เพราะความรู้ที่แรก ๆ ของผมตอนที่ฟังการถกเถียง
เรื่องประชาสังคมในเมืองไทย ผมรู้สึกว่ามีความปัญหาในการตีความ ในการแปลศัพท์ เนื่องจากเราใช้

ศัพท์ภาษาอังกฤษก่อนแล้วแปลเป็นภาษาไทย เพราะฉะนั้นก็จะมีปัญหาที่จะแปล คำว่า society แปลตรงเป๊ะเลย ว่า “สังคม” แต่คำว่า civil ผมเห็นวานักรัฐศาสตร์ นักหลาย ๆ ศาสตร์ ยังลงมติไม่ได้ว่าจะเอาอะไรดี ก็มีทั้ง “ประชา” “พลเมือง” ก็มี “ราษฎร” ก็มี หรืออะไรหลายอย่าง ที่ใน paper นี้ผมก็ใส่ตัวอย่างให้ดู

ขอตั้งข้อสังเกตนิดหนึ่งเท่านั้นว่า คำว่า civil มันมีนัยยะบางอย่างที่จะสอดคล้องกับของเราในความหมายของมันที่ตรงตัวคือมันหมายถึง “พลเรือน” หรือ “พลเมือง” ซึ่งผมเข้าใจว่ามาจากนัยยะทางความคิดของตะวันตก ซึ่งเมื่อย้อนกลับไปยุคสมัยกรีกโบราณ จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า นครรัฐ หรือ city state ขึ้นมา คือการปกครองของคนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในเมือง แล้วผมเข้าใจว่า เรายังมีความลำบากในการทำความเข้าใจ หรือในการพูดกันเกี่ยวกับระบบความคิดหรือระบอบทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีรากเหง้ามาจากตะวันตก มีปัญหาหลายอย่างและมีหลายประเด็น แต่อันหนึ่งที่ผมคิดว่าในปัจจุบันมันส่งผลชัดมาก เพราะว่ามีการพัฒนาการของเราที่มีรูปแบบของตัวเมืองที่เรียก city ก็ได้ หรือนครขนาดใหญ่เกิดขึ้นมา แล้วตรงนี้ผมคิดว่ามันเรียกร้องระเบียบ เรียกร้องกฎหมาย เรียกร้องอะไรหลาย ๆ อย่าง ซึ่งจะทำให้เห็นที่มาของตัวนี้ได้มากขึ้น ซึ่งการเป็น civil มันจะเกิดขึ้น แต่ในขณะที่ของตะวันตกนั้นสามารถที่จะกลับไปหาคำๆ นั้นทางปฏิบัติมากกว่าในทางกายภาพ ผมคิดว่าความต้องการของเขามาจากความต้องการทางความคิด ทางอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้วกลับไปหากรีก เอาตัวเมืองตัวที่มีชีวิตทางการเมืองในเมือง เพราะฉะนั้น civil state หรือนครรัฐ ถ้าใครเรียนประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ ผมคิดว่าก็ต้องผ่าน ถ้าเจอ เฟลโต อริสโตเติล ตัวนครรัฐต้องมาแล้ว

ผมคิดว่าหัวใจของมันคือคนที่อยู่ในเมือง มีการปกครอง เป็นคนที่มีส่วนร่วมการเมืองอย่างสูงมาก เป็น active citizen เพราะฉะนั้นคนพวกนี้เขาจะปกครองเอง มีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นประชาธิปไตยโดยตรง ตรงนั้นเราเรียนมาเหมือนกันหมดเลย แต่สิ่งหนึ่งที่เราไม่ได้เรียนมาก็คือว่าคนกลุ่มนี้ ถ้าเทียบในปัจจุบันก็คือ อภิสัทธาของสังคมเมือง หมายความว่าอาจจะเป็นคนส่วนน้อยไม่ใช่คนส่วนใหญ่ แล้วคนอีกจำนวนมากที่อยู่ในฐานะที่เป็นทาส เป็นข้า หรือเป็นผู้หญิง เป็นเด็ก เป็นคนที่ไม่อยู่ในข่ายที่ได้เป็นพลเมืองที่อยู่ในสังคมที่อยู่ใน city state ตัวนี้ ก็ไม่มีสิทธิในการปกครองตนเองใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นผมคิดว่าถ้าเรามองละเอียดลงไปเราจะได้เห็นความแตกต่างในเนื้อหาที่จะเอามาใช้ได้หรือไม่ได้อย่างไร

ผมเริ่มจากตรงนี้ เพราะว่าแนวคิดเรื่อง civil society เรื่องประชาสังคม ผมใช้คำนี้ก็แล้วกัน เพราะคิดตลาดดีแล้ว ผมคิดว่าเริ่มต้นประมาณศตวรรษที่ 17 ที่มีการใช้ออกมาในการเขียนของนักคิดทฤษฎีทางการเมืองตะวันตก แล้วรากเหง้าของคำนี้มาจาก กรีก โรมัน เหมือนกัน เป็นศัพท์ที่อ้างไว้ว่า มีที่มาของการปฏิบัติทางการเมืองในชุมชน ที่มีการตื่นตัวทางการเมืองสูงอย่างที่เรารู้สึกถึงกันในวันนี้ แต่ผลกระทบจริง ๆ ผมคิดว่าไม่มากเท่าศตวรรษที่ 17 วาดจินตนาการขึ้นมา และก็เริ่มสร้าง concept อันนี้ให้มีความหมายทางการเมืองอย่างสูง ผมจะพูดให้รวบรัดลง คือจะไม่อธิบายให้ละเอียดมากเพราะว่ามีอยู่ใน paper ของผมแล้ว ก็จะดึงประเด็นใหญ่ ๆ ออกมา ผมคิดว่าอยากจะทำความเข้าใจกับความหมายก่อน คือเมื่อแรกที่นักคิดทางยุโรป ตอนนั้นอเมริกันยังไม่เกิดขึ้น ก็มีแต่ยุโรปเป็นหลัก เป็นแกนของอารยธรรมตะวันตก เริ่มคิดและใช้ศัพท์อันนี้ขึ้นมา ประชาสังคมหรือ civil society เริ่มจากงานเขียนที่ผมคิดว่าเราเห็นกันมากและคุ้นเคยกันมากคืองานของ โทมัส ฮอบบ์ และจอห์น ล็อก ซึ่งอยู่ในศตวรรษที่ 17 และต่อมาก็รูสโซ ศตวรรษที่ 18 และมีอีกจำนวนมาก จริง ๆ แล้วเราไม่ค่อยรู้เท่าไรคือ นักเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นพวกสก็อตติสท์ พวกสก็อตและพวกอังกฤษต่าง ๆ และคนหนึ่งที่เรารู้จักดี คือ อัดัม สมิธ กลุ่มนี้คือกลุ่มที่ใช้

concept ของ civil society มากขึ้น ที่นี้ความหมายที่เขาใช้ในยุคแรกผมก็ไม่รู้มาก่อน ความจริงหลังจากที่ได้รับมอบหมายให้ทำ paper อันนี้ ก็ต้องไปนั่งอ่านและพบว่า มันมีพัฒนาการทางความคิดหลาย ๆ อย่างที่น่าสนใจเหมือนกัน ความคิดยุคแรกที่คนพวกนั้นพอใช้ศัพท์คำนี้แล้วความหมายของเขาที่เขาวาดภาพถึง คือความหมายอันเดียวกับรัฐ หรือ state หรืออีกคำหนึ่งที่ใช้มากกว่า state ก็คือคำว่า political society ก็คือ สังคมการเมือง ถ้าไปอ่านดูของฮอบบ์ หรือ Life Vital ของล๊อค section: City and Government จะเห็นชัดเพราะเขาอธิบายไว้ละเอียดมากกว่าทำไมเราต้องสร้างสังคมการเมืองขึ้นมา ในตอนแรกผมคิดว่า อิทธิพลหรืออิทธิฤทธิ์ของรัฐในด้านลบยังไม่มี และก็ไม่น่าจะมีเพราะช่วงศตวรรษที่ 17 หรือปลาย 17 ที่ล๊อคเขียนผมเข้าใจว่าประมาณ ค.ศ. 1960 รัฐประชาธิปไตยที่เป็นต้นแบบของรัฐสมัยใหม่ และเป็นรัฐที่เป็นประชาธิปไตย มีระบบแบ่งแยกอำนาจต่าง ๆ ยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปเป็นร่าง อังกฤษเองก็เริ่มเห็นว่ามีอำนาจจำเป็นต้องมีการคานอำนาจกันขึ้น สงครามการเมืองในอังกฤษปี 1640 มีการตัดหัวพระเจ้าชาร์ล เป็นครั้งแรกที่อำนาจสูงสุดของกษัตริย์ถูกท้าทาย และพบว่าทางออกต่อไปคือ จะต้องมาสร้างดุลอำนาจกัน ไม่งั้นก็จะต้องผลัดกันฆ่าคนละครั้ง และก็คงไม่สนุกเท่าไร เพราะฉะนั้นแนวคิดเรื่องรัฐ สำหรับคนพวกนั้นยังมองว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่น่าจะมีประโยชน์ และประโยชน์ที่สำคัญก็คือเป็นเครื่องมือหรือเป็นองค์กรที่จะทำให้คนที่อยู่ในรัฐตอนนั้นได้รับเป้าหมายหรือเจตนารมณ์ที่ต้องการในการเป็นพลเมือง ในการเป็นคนของรัฐที่พวกเขาเข้าใจ

ที่สำคัญก็คือ concept เรื่อง civil society นี้ นอกจากความหมายทางการเมืองคือ เป็นปริณิชนของพลเมืองที่มีความตื่นตัว มีบทบาทเข้าร่วมทางการเมือง อีกความหมายหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นนัยยะที่รองลงมาและซ่อนอยู่ด้วย อาจารย์โยเนก เคยพูดถึงในบทความความวุ่นวายที่ลัทธิให้สัมภาษณ์เรื่องประชาสังคมไปก็คือ ความหมายที่เกี่ยวกับความเป็นอารยธรรม civilize society ความเป็นอารยธรรมก็คงมีนัยยะของความเจริญและความเหนือกว่า แต่ที่สำคัญอันหนึ่งก็คือว่าอะไรที่เป็นตัววัดความเหนือกว่า ผมคิดว่าพอหลังจากประเทศไทยหรือสยามเริ่มปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ผมคิดว่าเราเริ่มใช้คำว่า อารยธรรม ศิวิไลซ์กันมากแต่ลองถามกลับไปว่า ตอนที่ประเทศไทยรับคำว่า ศิวิไลซ์ แล้วก็คำว่า อารยธรรม เข้ามานั้น เราคิดถึงอะไร อะไรคือเนื้อหาของตัวนั้น ผมไม่ตอบตรงนั้นะครับ แต่ว่าในสมัยที่นักคิดตะวันตกเขาคิดถึง civilize society แล้วก็เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเป็นอารยธรรมของเขาในสังคมแบบนั้น เนื้อหาที่สำคัญของความเป็นอารยธรรมก็คือ หมายความว่า สังคมจะต้องจัดการหรือวางความสัมพันธ์ของคนในสังคมบนการปกครองหรือบนกฎหมาย ระบบกฎหมาย ไม่ใช่วางความสัมพันธ์ของคนอยู่บนอำนาจของคน ๆ เดียว หรือความปรารถนา ความต้องการของคน ๆ เดียวเท่านั้น เราอาจจะบอกว่าเรามีกฎหมายเหมือนกัน คราสามดวงก็มีมาแต่ครั้งโบราณ แต่ผมเข้าใจว่าระบบกฎหมายที่นักคิดอย่าง จอห์น ล๊อค พูดถึงนั้น เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นมาด้วยเจตจำนงของคนที่เป็นพลเมืองหรือเป็นประชาชน และก็ไม่ใช่ตราด้วยประเพณี หรือไม่ได้ตราขึ้นมาด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บอกว่าเราจะต้องมีกฎหมาย แล้วก็เกิดขึ้นมาโดยอัตโนมัติ แต่ว่าเป็นกฎหมายสมัยใหม่ ที่จะต้องมีการถ่วงถ่วง มีการตราขึ้นมาสร้างขึ้นมา แล้วก็ปฏิบัติใช้อย่างเสมอหน้า ซึ่งทั้งหมดนี้ ผมไม่คิดว่าเกิดขึ้นวันเดียว แต่ค่อย ๆ ผ่าน ใช้ระยะเวลาเป็นศตวรรษ อาจจะเป็นหลายสิบปี กว่าจะบรรลุทั้งหมดนี้ ระบบกฎหมายที่เรียกว่าหลักนิติธรรมที่เราพูดกันในปัจจุบันนี้ แต่ก็คือจุดมุ่งหมายที่มันเริ่มก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่แรกที่เราพูดถึงความเป็นอารยะ ก็คือจะต้องมีการปกครองที่อยู่บนระบบกฎหมาย แนวคิดเรื่อง civil society แบบแรกนั้นหมายถึง สังคมการเมือง หมายถึงคนที่ร่วมการเมืองต่าง ๆ นั้น มีกฎหมายปกครองใช้กันมา

ผมคิดว่าถึงประมาณศตวรรษที่ 19 พอปลาย 18 ไปแล้วจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุโรป จะเกิดการปฏิวัติในสหรัฐอเมริกาปี 1776 ในฝรั่งเศส ปี 1789 ผมคิดว่าตอนนั้นแหละรัฐประชาชาติตัวใหม่จริง ๆ เริ่มเกิดขึ้นและพอเกิดขึ้นมาแล้วจะมีอำนาจรัฐตัวใหม่ตามขึ้นมา ซึ่งบัดนั้นผมคิดว่านักคิดรุ่นแรกคงสูญสลายไปหมดแล้วคงไม่มีใครตามมาวิเคราะห์ต่อว่าเกิดอะไรขึ้น คนรุ่นต่อไปก็ต้องรับช่วงที่วิเคราะห์ต่อไป ศตวรรษที่ 19 สิ่งที่มีรัฐรูปใหม่เกิดขึ้น ไม่ใช่เกิดแต่เฉพาะตัวระบบกฎหมาย ตัวระบบการเมืองเท่านั้น แต่สิ่งที่ตามมากับรัฐประชาชาติแบบใหม่คือระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เรียกว่า ระบบทุนนิยม ซึ่งมาพร้อมกับระบบตลาด พลังเศรษฐกิจซึ่งเข้าไปแทรกแซงทุกปริมณฑล ผมคิดว่าตัวนี้ได้เปลี่ยนโฉมหน้าของรัฐอันใหม่ของตะวันตกที่เกิดขึ้นออกไป

และสิ่งที่นักคิดรุ่นต่อมาพบก็คือว่า จะต้องวิเคราะห์ใหม่แล้วว่า บัดนี้รัฐได้ทำหน้าที่เป็นอุดมการณ์แบบแต่ก่อน มีความซับซ้อนมากขึ้น นักคิดที่เสนอแนวคิดใหม่ด้วยการแยกประชาสังคมหรือ civil society ตัวนี้ออกจากรัฐ คือไม่ใช่สิ่งเดียวกันแล้ว เหมือนกันไม่ได้แล้ว ก็คือ เฮเกล ที่เป็นนักปรัชญาเยอรมัน แนวคิดของ เฮเกล ที่มองประชาสังคม ก็คือเขามองว่ามันเป็นปริมณฑลของชีวิตทางจริยธรรม เขาใช้คำว่า ethical life ดังนั้นผมก็แปลว่าอารยธรรมไปพลางๆ แต่ผมคิดว่าอารยธรรมในความหมายของ เฮเกล มากกว่าศีลธรรม มันมากกว่าเรื่องศาสนา แต่คิดว่าจะมีลักษณะของศาสนาที่เป็นแบบวิทยาศาสตร์เพราะว่าตอนนั้นในตะวันตกเริ่มเกิดกระบวนการ คือศาสนาคริสต์เคยถูกท้าทายมาตั้งแต่ มาร์ติน ลูเธอร์ นำขบวนการ reformation เกิดโปรเตสแตนต์อะไรต่าง ๆ ขึ้นมา แล้วหลังปฏิวัติอเมริกาก็ประกาศแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน ห้ามเข้ามามีอิทธิพลต่าง ๆ มีความหวาดกลัวทางศาสนาซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองสูงมาก ทางฝ่ายศาสนาเองก็ต้องพยายามปรับปรุงตัวเอง เกิดศาสนาที่อิงสังคมสมัยใหม่มากขึ้น ผมคิดว่า concept เรื่อง natural religion หรือที่แปลว่าศาสนาธรรมชาติก็เกิดขึ้น มีนักคิดทางศาสนจักรที่เสนอแนวคิดทางศาสนาที่สามารถจะอธิบายโลกที่เปลี่ยนไปได้ เพราะฉะนั้น ethical life ก็จะเป็นบริเวณที่ เฮเกล ให้สังคมประชาอยู่ตรงนั้น แล้วมันอยู่ตรงไหน แกก็บอกว่ามันอยู่ระหว่างที่เรียกว่า สถาบันครอบครัวกับรัฐก็น่าสนใจมากกว่า เฮเกล ดึงครอบครัวเข้ามาเป็นตัวแทนของเอกชน ก่อนที่จะไปหาสังคมตัวใหญ่ เขาจะกลับไปหาครอบครัวก่อน ผมพยายามจะอธิบายว่ามันมีความหมาย มีนัยยะอย่างไร และอันหนึ่งก็คือเขาเห็นว่าเพื่อที่จะแยกให้ชัดเจนระหว่างความแตกต่างระหว่างเอกชนกับรัฐ เขาบอกว่าอย่างครอบครัวซึ่งความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนเชิงส่วนตัว เชิงนัยยะและที่สำคัญเป็นเรื่องของความรัก ความเข้าใจ ไม่ใช่เรื่องของเหตุผล ไม่ใช่ rational relation มาหาเหตุผลกัน มันต้องมีความรักความเข้าใจกัน มันถึงจะเกิดอันนั้นขึ้นมา ส่วนรัฐ ตรงกันข้าม รัฐไม่ต้องหรือจะต้องก็ได้แต่ไม่ใช่เป็นหลัก หลักของมันคือ ความสัมพันธ์ของรัฐต้องวางอยู่ในความเป็นเหตุเป็นผล ตัวนั้นเป็นหลัก เพราะฉะนั้นถ้า 2 ขั้วมันไปไม่รอด เฮเกล บอกว่า ไร้ประชาสังคมของแกจึงมีบทบาทอยู่ตรงนี้ civil society ของแกรวบรวมเอาอิทธิพลทั้งหมดของระบบตลาด รวมเอารัฐที่มีการเผชิญหน้ากันในตอนนั้นออกมา เพราะฉะนั้นแกก็เสนอบทบาทของคนที่สามารถจะเข้าร่วมและพัฒนา คือสิ่งที่ เฮเกล ให้ความสำคัญ พอได้เป้าหมายตรงนี้แล้ว เขายังบอกว่าคนจะต้องยกระดับตัวเองโดยผ่านการศึกษา การศึกษาเป็นเรื่องใหญ่มากในความคิดปรัชญาของคนพวกนี้และรุ่นก่อนก็ตาม เพื่อจะทำให้สมาชิกในประชาสังคมมีความเข้มแข็ง การพัฒนาไปสู่เป้าหมายอันนั้นได้ก็ต้องผ่านการศึกษา ผมคิดว่าจุดที่เป็นจุดอ่อนที่สุดของ เฮเกล ก็คือ การที่หาจุดจบของพัฒนาการของสังคมหรือของประชาสังคมหรือของคนในสังคม มันต้องไปสู่จุดที่สมบูรณ์ ซึ่งความสมบูรณ์ของแกคือ การบรรลุถึงเสรีภาพ absolute freedom ไปเลย ผมคิดว่ามันคล้ายของเราที่เรียกว่าหลุดพ้นก็ได้ แกบอกว่ามันจะต้องมีองค์กรหรือสถาบัน องค์กรใหญ่ที่จะต้องช่วยนำ

พัฒนาการนี้ไป ตรงนี้เป็นจุดที่ เฮเกล ถูกโจมตีอย่างมาก คือแกฝากความหวังไว้กับรัฐ เป็นจุดจบที่เรียกว่าพลิกความคาดหมาย งานของ เฮเกล ส่วนใหญ่ที่บัดนี้คนยังรับได้ก็คือการวิเคราะห์ในช่วงแรก แต่ช่วงจบนี้ก็ไม่ค่อยมีใครอ่านมา สำนักศึกษาค้นสำคัญของแกคือ คาร์ล มากซ์ ได้วิพากษ์จุดจบของแกพังไปเสียก่อน จนบัดนี้จุดนั้นก็ยังไม่โผล่ขึ้นมา ก็คงไม่ต้องพูดถึง เพราะนับจากนั้นรัฐของ เฮเกล ก็ไม่เคยสร้างบทบาทที่เป็นอุดมคติให้กับใครขึ้นมาได้จนถึงปัจจุบัน แนวคิดเรื่องนี้ต่อมาคือ มากซ์ ซึ่ง civil society สำหรับมากซ์ ไม่มีความหมาย

ไปถึงกลางศตวรรษที่ 19 การต่อสู้และพลังของระบบทุนนิยมคงจะมีอิทธิพลมาก เกิดระบบล่าอาณานิคม แล้วก็นำไปสู่ระบบจักรวรรดินิยม เพราะฉะนั้นมองว่า civil society อยู่ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว private property และรัฐทุนซึ่งอาศัยระบบตลาดต่างๆ ครอบงำที่เราจัดการกับตัวนี้ไม่ได้สังคมก็จะอยู่ภายใต้อิทธิพลใหญ่นั้น เพราะฉะนั้นฝ่ายซ้ายทั้งหมดที่ผ่านมา รวมทั้งไทยด้วย จะไม่พูดถึง concept เรื่อง civil society เลย จนหลังจากกำแพงเบอร์ลินพังไปแล้วถึงได้ฟื้นคืนชีพมาตอนนี้ แต่ว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนักคิดอีกคนของอิตาลี คือ Gramsci ซึ่งรื้อฟื้นความคิดเรื่อง civil society ขึ้นมา ผมคิดว่าที่เราใช้อยู่ตอนนี้มีความละม้ายใกล้เคียงกับแนวคิด civil society ที่ Gramsci ใช้พอสมควร Gramsci เอาส่วนหนึ่งของความคิดของ เฮเกล มาแล้วแกก็กลับไปหายยุคแรกๆที่มองว่า civil society เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ กลับไปสู่รัฐก็ได้ แต่เนื้อหาของมันอยู่ที่ประชาสังคมตัวนี้ซึ่งเป็นบริเวณปริมาตรที่มีการต่อสู้ทางวัฒนธรรมเป็นหลัก เป็น cultural politic ในความคิดของ Gramsci ประชาสังคมเป็นอาณาบริเวณการต่อสู้กันในการเมืองทางวัฒนธรรม แล้วตรงนี้เป็นที่ที่รัฐจะให้สถาบันทางศาสนา โรงเรียน ฯลฯ เข้ามาสร้างสิ่งที่ Gramsci เรียกว่า Hegemony เหนือสังคม เพราะ Hegemony หมายความว่าเหนือกว่า หรือครอบงำทางความคิด ซึ่งจะเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดทางวัฒนธรรมของชนชั้นปกครองที่มีเหนือสังคม แต่เขาก็มองว่าในเวลาเดียวกันบริเวณ civil society เป็นที่ที่คนต้องการจะต่อต้านหรือท้าทายการครอบงำของรัฐในทางวัฒนธรรม ก็สามารถจะทำได้ในจุดนี้ ตรงนี้ก็จะเป็นการต่อสู้ที่บางคนเรียกว่า การช่วงชิงการตีความ หรือการให้ความหมายทางวัฒนธรรมต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมว่าคืออะไร มาถึงปัจจุบันเราคงเห็นแล้วว่า concept นี้ กลับเข้ามาอย่างมีชีวิตแน่ ๆ เพราะหลังจากกำแพงเบอร์ลินพังทลายลงแล้ว ก็มีลักษณะคือ แนวคู่ขนานกับรัฐไปเลย เพื่อที่จะไม่ใช่ช่วงชิงเฉพาะแบบที่ Gramsci ว่า แต่มีลักษณะของการ active การไปสร้างใหม่อะไรต่างๆ เข้าไป แล้วผมก็คงทิ้งไว้ตรงนี้ และคิดว่าคงมีโอกาสพูดคุยต่อไป ผมก็จบเพียงเท่านั้นละครับ ขอบคุณครับ

ทวีทอง: ขอบคุณครับ อาจารย์ธเนศ ต้องแสดงความเห็นใจกับอาจารย์ด้วยนะครับ เพราะว่าเรื่องมันยาก และก็มีความละเอียดที่ลึกซึ้งมากพอสมควร พูดในเวลา 20 นาทีนี้คงไม่ง่าย โดยสรุปผมคิดว่าอาจารย์ธเนศ ชี้ให้เห็นแนวความคิดเรื่องประชาสังคมเป็น 2 ส่วนที่เกี่ยวข้องกันมาก คือระหว่างประชาชนและสังคม ซึ่งผมมองว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและสังคม กับ state ซึ่งก็มีการเปลี่ยนแปลงกันมาตลอดนั้นขึ้นอยู่กับภาวะวิสัยที่เป็นจริง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตรงจุดนี้ผมคิดว่าคงจะเปิดประเด็นให้เห็นว่า จริงๆ แล้วทุกวันนี้เราพูดถึงประชาสังคม เราคงต้องเรียนรู้จากในอดีตที่ผ่านมาว่ามีการพูดประชาสังคมในความหมายอย่างไร เป็นเครื่องมือในการเมือง เครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างไร แต่ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เป็นอมตะ มันมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ตามสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้นตรงนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ น่าจะเข้าใจร่วมกัน เราก็จะก้าวเข้ามาสู่ยุคที่เป็นปัจจุบันมากขึ้น ใน paper ของ อาจารย์ธเนศ เชิญ อาจารย์ธเนศ เลยครับ

อเนก: นมัสการพระคุณเจ้า เรียนท่านอาจารย์หมอบริเวณ และชาวสมาชิกประชาสังคมทุก ๆ ท่านนะ ครับ ที่จริงอ่านจากที่ผมเขียนเอาไว้ น่าจะดีกว่าที่ฟังผมพูด ทั้ง ๆ ที่ผมคิดว่าที่ผมเขียนก็ไม่ดีเท่าไร แต่ก็เขียนจนเสร็จจนได้ ผมเขียนเหมือนกับคิดดัง ๆ นะครับ ก็ไม่ได้รอบคอบหรือไตร่ตรองอะไร มาก แต่ต้องการจะเขียนสิ่งที่คิดได้ในระดับหนึ่งออกมาก่อน และในนั้นผมก็เขียนพาดพิงถึงแนวคิดหลาย ๆ แนวคิดรวมทั้งแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนด้วย ซึ่งก็มีทั้งส่วนที่ผมเห็นด้วยและส่วนที่ผมไม่เห็นด้วย แต่ผมเข้าใจว่าสมาชิกที่อยู่ในที่นี้ส่วนใหญ่ก็เป็นแนววัฒนธรรมชุมชน หรือเป็นแฟนของวัฒนธรรมชุมชนไม่มากนักน้อย อาจจะไม่ค่อยชอบใจในบางอย่างที่ผมเขียน ก็เรียนด้วยความเคารพว่า ที่จริงแล้วผมก็เป็นแฟนวัฒนธรรมชุมชน ก็ชอบมาก และหลายอย่างที่ผมคิดก็คล้ายกับวัฒนธรรมชุมชนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าคิดถึงว่าจะเอาไปทำแล้วก็แทบไม่ต่างกัน นี่ก็เป็นสิ่งที่ผมคิดว่านักวิชาการอาจจะต้องเรียนรู้ คือเวลาเขียนเป็นหนังสือหรือเป็น sheet แล้ว เราโดยอาชีพจะเป็นเรื่องความแตกต่างของความคิดของเราจากคนอื่น จุดขายหรือจุดเด่นของเราคือการจะบอกว่าเราคิดไม่เหมือนคนอื่น แต่ผมพบว่าเวลาที่จะต้องเคลื่อนไหวหรือว่าเราจะต้องทำแล้ว ที่เวลาเขียนไม่เหมือนกัน เวลาทำไม่เห็นจะต่างกันสักเท่าไร เพราะไม่ค่อยจะมีอะไรจะแตกต่างกันมากนักโดยเฉพาะเมื่อมาถึงเรื่องที่เป็นการปฏิบัติมันต้องหาพวกให้มาก ๆ หากำลังให้มาก ๆ และอีกอย่างในทางการปฏิบัติหลายอย่างจริง ๆ แล้วก็ทำไม่ค่อยจะได้ ต้องถอยลงมาขั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นหลาย ๆ อย่างมันก็คล้ายกันมาก

เมื่อได้รับเชิญให้มาพูดเรื่องนี้ก็มาด้วยความรู้สึกที่ดีใจ แต่ก็แปลกใจไปพร้อม ๆ กันไปด้วย เพราะชาววัฒนธรรมชุมชนนั้นเท่าที่ผมเข้าใจ ก็เป็นท่านที่เห็นอกเห็นใจ และให้ความสนใจกับภาคชนบทกับเกษตรกรรม และก็ชอบความเป็นไทย แล้วก็มองอดีตด้วยความรู้สึกที่ดี ซึ่งหลายสิ่งหลายอย่างผมคิดว่าดี แต่ว่า concept เรื่องประชาสังคม civil society หรืออารยสังคม ในความเห็นผมมันเป็น concept ของเมือง เป็น concept ของคนที่มีความต้องการที่จะเป็นพร้อม ๆ กัน ด้านหนึ่งก็เป็นปัจเจกชน อีกด้านหนึ่งก็เป็นสมาชิกของประชาสังคม คือเป็นทั้งมีความเป็นตัวของตัวเองด้วย ขณะเดียวกันความเป็นตัวของตัวเองก็สามารถที่จะคิดถึงส่วนรวม และร่วมประกอบกิจการที่เป็นของส่วนรวม เป็นของกลุ่มก้อน เป็นของหมู่คณะได้ด้วยในเวลาเดียวกัน เป็นแนวคิดที่พยายามจะประสานทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกัน ก็มองว่าหลังจากพันยุคกลางมาแล้ว คนก็เริ่มรู้สึกโดดเดี่ยวและเหงาหงอย แต่มันก็ติดตรงที่ทำให้เป็นตัวของตัวเอง หลุดออกจากพันธุนาการ หลุดออกจากแรงกดดันของประเพณี ของกรอบรั้ว ของชุมชน ซึ่งความคิดของคนที่พูดเรื่องประชาสังคมในเวลานั้น ก็รู้สึกว่าเป็นทรรฆอย่างหนึ่ง คือมันทำให้คนไม่เป็นอิสระ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่มีความเป็นปัจเจกชนของตนเองออกมา แต่หลังจากที่เขาหลุดออกมาเป็นปัจเจกชนสักระยะหนึ่งก็เกิดความรู้สึกไทยหา อยากจะหาชุมชน อยากจะหาสังคม อยากจะหาความเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นหมู่คณะ มีความสมานฉันท์เกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ก็ได้เกิดแนวความคิดเรื่องประชาสังคมขึ้นมา เพราะฉะนั้นแนวความคิดเรื่องประชาสังคมก็ไม่ได้ทั้งความคิดเรื่องปัจเจกชนนิยมถ้าตีความแบบเสรีนิยม งานของนักเขียนใหญ่ ๆ นักคิดใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะเป็น เฮเกล, คาร์ล คือทำอย่างไรจะประสาน 2 ส่วนนี้เข้าด้วยกัน สิ่งที่ตีของสมัยใหม่ที่ต่อต้าน วิพากษ์ โจมตี ความคิดของยุคกลาง ความคิดของสมัยเก่า ความคิดอนุรักษ ในขณะเดียวกันก็ยังจะพยายามที่จะรักษาสິงที่ดีของความคิดที่ตนเองได้วิพากษ์ หรือได้โจมตีไปแล้วให้ได้

เมื่อสักครู่นี้ก่อนเริ่มรายการ ผมคุยกับ อาจารย์ชเนต ท่านได้บอกว่าก่อนปี 1600 แนวคิดเรื่องประชาสังคม หรือ civil society ไม่ปรากฏในตะวันตกเลย มาปรากฏในช่วง 1600 กว่า ๆ จากงานของจอห์น ล็อก แล้วที่พูดชัดว่าเป็น civil society ที่แยกออกจากรัฐ แยกออกจาก state ก็

คือ เฮเกล กับ scotist enlightenment พวกอดัม สมิธ, อดัม เฟิร์กูสัน ก็เป็นประชาสังคมในความหมายที่แยกออกจากรัฐ ถ้ามองว่าทำไมมันถึงเกิดความคิดเรื่องประชาสังคม เข้าใจว่าส่วนหนึ่งเป็นการตอบสนองแนวคิดเรื่องรัฐซึ่งแต่ก่อนก็ไม่มีเหมือนกัน สังคมฝรั่งแต่เดิมในยุคกลาง รัฐกับสังคมมันแยกกันไม่ออก มีการปกครอง แต่คนที่ปกครองนั้นก็ปกครองแบบเป็นเจ้า เป็นขุนนางปกครอง มีองค์กรปกครอง แต่ไม่เรียกตัวเองว่ารัฐ ไม่แยกตัวออกจากรัฐ และก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า อธิปไตย ซึ่งเป็นอำนาจที่รัฐ อำนาจสาธารณะที่รัฐผูกขาดไว้แต่อย่างเดียวแยกออกจากสังคม ไม่มีที่รัฐกับสังคมใช้อำนาจอธิปไตยร่วมกันเป็นสังคมพหุนิยม ซึ่งทั้งรัฐและสังคมแบ่งอำนาจกัน รัฐซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองเป็นขุนนาง เพียงแต่มีอำนาจบางอย่างเหนือกว่าเท่านั้น แต่ไม่ได้ผูกขาดอำนาจทั้งหมดไว้ เมื่อเกิดความคิดเรื่องรัฐขึ้นมาประมาณปี 1400-1500 และก็เกิดรัฐขึ้นมาจริง ๆ คือเริ่มเกิดรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชขึ้นมาจากยุคกลาง ซึ่งเป็นการปกครองแบบศักดินานิยม ก็มีรัฐที่มีขอบเขตชัดเจนเกิดขึ้นมาพร้อมแนวคิดเรื่อง อธิปไตย (sovereignty) คือรัฐมีอำนาจผูกขาดกิจการสาธารณะไว้แต่ผู้เดียว เรียกว่า อำนาจอธิปไตย ความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตย ก็ยังมีอยู่ทุกวันนี้ในสังคม รวมทั้งในความคิดของนักกฎหมายจำนวนมาก ทั้ง ๆ ที่ในหลายวงการก็เปลี่ยนไปแล้วแต่ว่าพวกนี้ก็ยังคิดถึงรัฐ แบบผู้มีอำนาจอธิปไตยอยู่อีก

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ มาถึงยุค 1800 กว่า ๆ ความคิดของ เวเบอร์ เรื่องรัฐคืออำนาจผูกขาด มีอำนาจการใช้ความรุนแรงทั้งหมดไว้ในตัว ใช้คำว่าผูกขาดคือ มีแต่ผู้เดียว ฉะนั้นไม่ว่าจะมองจากแนวคิดเรื่องอธิปไตย หรือแนวคิดเรื่องอำนาจในการผูกขาด อำนาจที่ใช้ความรุนแรงไว้กับตัวแต่ผู้เดียว อันใดอันหนึ่งก็ตาม ถือเป็นแนวคิดเรื่องรัฐ เมื่อมีแนวคิดเรื่องรัฐที่แยกตัวออกจากสังคมก็เลยเกิดแนวคิดเรื่องประชาสังคมขึ้นมาเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ เกิดแนวคิดเรื่องรัฐ ประมาณปี 1400-1500 ก็เกิดความคิดเรื่องประชาสังคมตามขึ้นมาในปี 1700-1800 ที่นี้ก็มาคิดต่อว่าทำไมเมืองไทยเพิ่งมาคิดเรื่องประชาสังคม เป็นเพราะว่าความคิดเรื่องรัฐของเราชัดเจนขึ้น เราเริ่มเข้าใจเรื่องรัฐชัดเจนมากแล้ว ก็เลยเกิดความคิดเรื่องประชาสังคมตามขึ้นมา เกิดความรู้สึกที่ได้สัมผัสกับรัฐและรู้สึกมีคำว่ารัฐจริง มีอำนาจผูกขาดตามกฎหมายที่ไว้ทั้งสองกฎชัดเจน แยกตัวเองออกจากสังคมค่อนข้างชัดเจน จึงได้เกิดความรู้สึกหงุดหงิด รำคาญ เบื่อหน่าย บางครั้งก็ท้อแท้ และก็หมดหวังในรัฐนั้น จึงเกิดความคิดเรื่องประชาสังคมขึ้น

สำหรับแนวคิดในทางวิชาการ ทางรัฐศาสตร์เองคือประมาณปี 1980 หรือ 10 กว่าปีที่ผ่าน มา ความคิดเรื่องรัฐดังกล่าว ในวงวิชาการอังกฤษและอเมริกัน ไม่ชอบพูดคำว่า รัฐ แต่พูดคำว่า รัฐบาล ไม่ยอมรับว่ามีรัฐในความหมายที่ผูกขาดอำนาจไว้แต่เพียงผู้เดียว แยกออกจากสังคมแบบนี้ แต่ในที่สุดก็ยอมรับว่ามี หลังจากนั้นมา ก็ตามด้วยความคิดเรื่องประชาสังคมซึ่งชัดเจนมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อเกิดความคิดเรื่องรัฐชัดเจนขึ้นมาน่าจะแปลว่าความคิด การกระทำ ปรากฏการณ์ของรัฐใกล้จะสิ้นสุดลงเหมือนกัน คือเมื่อไรก็ตามเมื่อความคิดของเราต่อเรื่อง ๆ หนึ่งค่อนข้างจะชัดเจนแล้ว นักปราชญ์บอกว่า มันเป็นสัญลักษณ์ว่ามันใกล้จะหยุดลงเหมือนกัน

สำหรับสังคมไทย ประชาสังคมไม่ได้ก่อตัวขึ้นในความหมายที่เราใช้กันทุกวันนี้ มันก่อตัวในตะวันตกแล้วกระแสนี้ก็เป็นกระแสที่พูดถึงเรื่องประชาสังคมในยุโรปตะวันออกที่ต่อต้านรัฐ และครอบงำสังคมทั้งหมดไว้ ซึ่งไม่ค่อยแตกต่างจากวัฒนธรรมชุมชนมากนัก วัฒนธรรมชุมชนหรือชุมชนที่เราว่าไว้เป็นแนวคิดเรื่องความต้องการที่จะให้ภาคสังคมมีบทบาทของตัวเอง ทำอะไรด้วยตัวเองมาก และฝากความหวังของสังคมที่ติดอยู่ที่ว่าการมีรัฐที่ดี กระทั่งไม่คิดว่าอันนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ หากแต่คิดว่าจะต้องทำยังไงที่จะพึ่งตนเองได้ ทำอะไรให้ได้ ประชาสังคมก็แบบนั้น คือเป็นความคิดที่ต่อต้านรัฐบาลเยอะ รัฐบาลที่จู้จี้จ้าน รัฐบาลที่มีอะไรมากมายนัก ไม่ชอบรัฐบาลแบบนั้น

อยากจะให้การแก้ไขสิ่งต่างๆในสังคมเป็นไปโดยสังคมเองให้มาก ซึ่งก็เป็นสิ่งที่คนไทยเข้าใจยาก เพราะคนไทยชอบรัฐบาลที่ดี อยากมีรัฐบาลที่ดี ที่ไม่สบายใจทุกวันนี้ก็เพราะรัฐบาลมันไม่ดี อยากให้รัฐบาล active ทำโน่นทำนี่ ตัวผมเองก็เหมือนกันเวลาเห็นอะไรไม่ดี ผมก็จะคิดถึงว่ารัฐบาลน่าจะ ทำโน่นทำนี่ หรือทำไมรัฐบาลไม่ทำไอนั้นแต่ไปทำไอนี้ รัฐบาลทำไมทำไอนั้นไอนี้โดยไม่มีความสามารถ อย่างไม่ซื่อสัตย์สุจริต ก๊วนอยู่แบบนี้ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนหรือชุมชน หรือ เรียก civil society ทำให้มองอีกอย่างหนึ่งว่ามันไม่ต้องการแค่ good government มันน่าจะเป็น less government ด้วย คืออย่าทำอะไรมากเกินไป อยู่เฉย ๆ บ้าง แต่ว่าเขาไม่ปฏิเสธเรื่องการจัดการ ปัญหาส่วนรวม ก็มีคำว่า governance ขึ้นมาแทนคำว่า government คือมี slogan ใหม่ว่า less government, more governance คือให้รัฐบาลยุ่งให้น้อยลง แต่ให้สังคมหรือสังคมร่วมกับรัฐแก้ปัญหาให้มากขึ้น ไม่ใช่รัฐทำแต่เพียงผู้เดียวอย่างเดียวเหมือนแต่ก่อน

อีกอย่างหนึ่ง คือคำสองคำที่เอาไปปนกันไม่ได้ คือประชาสังคมกับประชาธิปไตย ประชาธิปไตยที่เราพูด ๆ กัน เรากำลังจะปฏิรูปอะไรกัน ก็เป็นการพูดถึงรัฐประชาธิปไตยเสียมาก ส่วน civil society ชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยในอีกความหมายหนึ่ง ไม่ได้หมายถึงการเลือกตั้ง ไม่ได้หมายถึงเสียงส่วนใหญ่ แต่หมายถึงเขตสุขภาพสังคมเป็นหลัก และให้ภาคสังคมขึ้นมาและกำกับภาค รัฐ เพราะฉะนั้นถ้าหากอุดมการณ์เรื่องภาคสังคมไม่ขึ้นมาเป็นใหญ่แล้ว ยังเป็นอุดมการณ์เรื่องภาค รัฐขึ้นมาเป็นใหญ่ ก็จะเป็นรัฐประชาธิปไตย แต่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยเพราะสังคมเองยังไม่เป็น ประชาธิปไตย สังคมยังขาดความรู้สึกที่เป็นประชาสังคม ผมเคยพูดในบางที่ไปแล้ว คนที่อยู่ใน สังคมที่อยู่ในรัฐประชาธิปไตยบางที่ก็ไม่ได้ตระหนักเท่าไรว่าตัวเองไม่ได้อยู่ในสังคมที่เป็นสังคม ประชาธิปไตยด้วย อย่างผมไปอยู่สิงคโปร์นานพอสมควร ผมยังรู้สึกว่านี่เป็นรัฐประชาธิปไตย มีการเลือกตั้ง มีการฟังเสียงส่วนใหญ่ มีรัฐประหาร ฯลฯ แต่ถ้าถามว่าประชาสังคมในสิงคโปร์เข้ม แข็งมั๊ย ตอบว่าอ่อนแอที่สุด คนสิงคโปร์จะรวมกลุ่มอะไรเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นสมาคมไม่ได้ ถ้า สมมติจะรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อน ตัวเองจะต้องเป็นตัวแทนของกลุ่มก้อนนั้น ๆ เช่น ถ้าเป็น สมาคมที่ต้องสู้เพื่อคนพิการต้องเป็นคนพิการมารวมตัวกัน และพูดเรื่องคนพิการเท่านั้น ไปพูดเรื่อง อื่นไม่ได้ คือพยายาม 1) ดึงให้คนอยู่เป็นปัจเจก 2) อยู่เป็นครอบครัว 3) ถ้าจะรวมกลุ่มกันก็ รวมกลุ่มแบบอยู่กันเป็นชอกเป็นมุม ไม่มารวมกันเป็นขบวนการทั้งหมด แต่ถ้าเป็นประชาสังคม ก็ จะมีความหมายว่าขบวนการทั้งหมดด้วย นอกจากนั้นคนสิงคโปร์ไม่ค่อยรู้ตัวและไม่ค่อยรู้สึกอีกัดที่ รัฐเข้ามามีบทบาทในชีวิตมากมาย เขาคิดว่ารัฐบาลดีแล้ว ซื่อสัตย์ สุจริต มีประสิทธิภาพสูง ไม่ รู้สึกว่าฉ้อราษฎร์บังหลวง ที่เห็นมาและแปลกใจมากคือรัฐธรรมนูญให้ผู้หญิงอายุ 30 ที่มีการศึกษาสูง แต่ง งาน คนสิงคโปร์ไม่ค่อยรู้สึกว่าเป็นการรบกวนประชาสังคม เป็นเรื่องยุ่งยาก เป็นเรื่องรัฐประชา ธิปไตยที่มายุ่งเกี่ยวสังคมอะไรมากนัก คือมีอยู่พักหนึ่งที่คนสิงคโปร์เขารณรงค์ให้ผู้หญิงที่มีการ ศึกษาสูงแต่งงาน เพราะไม่ควรปล่อยให้คนที่ไม่มีความรู้สืบเผ่าพันธุ์ หรือมีภาวะเจริญพันธุ์สูง รัฐบาลก็จัด street fair ให้คนออกมาพบกัน งานกลางถนน มีดนตรี มีโอติมาชาย มีหนังสือแจก มีสายรุ้ง มีลูกโป่ง แล้วก็จัดในวันที่อากาศอุ่น ๆ แดดดี ๆ สร้างบรรยากาศให้ผู้หญิงวัย 30 ขึ้นไป แล้วที่เป็นหนอนหนังสือและอื่น ๆ ให้ออกมาบ้าง เพื่อให้เจอชายหนุ่มในดวงใจ คนสิงคโปร์ไม่รู้สึก แปลก เขามีแต่พูดกันว่านโยบายอันไหนของรัฐดีหรือไม่ดี นโยบายอันไหนทำแล้วได้ผลไม่ได้ผล นโยบายอันไหนทำแล้วมีประสิทธิภาพหรือไม่มีประสิทธิภาพ เขาภูมิใจกับรัฐบาลเขามาก เขารู้สึก ว่าทั้งเศรษฐกิจและสังคม เติบโตมาได้ทุกวันนี้เพราะรัฐบาล แต่ในสายตาของคนที่อยู่ในประเทศที่ มี civil society มากแล้ว เช่น ถ้าคิดว่าคนตะวันตกไปอยู่อย่างนั้น หรือแม้แต่คนไทยอย่างผมไปอยู่ จะรู้สึกไร้ค่า ไร้คุณค่า ไร้คุณค่า ว่ารัฐบาลทำไมต้องเข้ามายุ่งในทุกเรื่องแบบนั้น ตรงนี้เป็นเรื่องที่ต้องทำ ความเข้าใจกับทุกคนว่าเราไม่ต้องการรัฐที่เป็นประชาธิปไตย แต่ว่าเข้ามาเกี่ยวในสังคมมาก เรา

ไม่ต้องการรัฐที่เป็นรัฐอุปถัมภ์ รัฐที่ดีไม่ได้หมายถึงรัฐที่เข้ามาดูแลเอาใจใส่ตั้งแต่เกิดถึงตาย ไปทำโน่นทำนี่ให้เยอะแยะ นี่ไม่ใช่อุดมการณ์ของ civil society แต่อุดมการณ์ของ civil society ก็ไม่ได้แปลว่า “ปล่อย” ไม่สนใจปัญหาของคนยากจน ไม่ต้องสนใจปัญหาของชุมชน ไม่ต้องสนใจเรื่องสังคม สิ่งแวดล้อม เหลือแต่ระบบตลาด ระบบแข่งขันก็ไม่ใช่ แต่ว่าให้ประชาสังคมจัดตั้งกันขึ้นมาให้ทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้มาก ให้มีองค์กรที่ดูแลเรื่องส่วนรวม มีองค์กรนโยบาย องค์กรเรื่องสังคม องค์กรเรื่องสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ว่าพยายามทำอะไรให้เอกชนเข้ามาทำ พยายามให้คนที่ไม่ใช่รัฐเข้ามาทำให้มาก ให้ประชาชนรวมเป็นกลุ่มเป็นก้อน เข้ามาทำให้มาก ๆ ฉะนั้นจึงแตกต่างกับสิ่งที่เราพูด ๆ กันมาในอดีตเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็คือจะให้มันเกิดอะไรที่เป็นผลดีกับเรา ส่วนใหญ่แล้วคือคนยากจน คนที่ถูกทอดทิ้ง แต่เราไม่ได้รังเกียจมากกับการที่รัฐจะเป็นคนมาทำ แต่ว่าตอนนี้เรามี concept เรื่องประชาสังคม เราเริ่มรู้สึกรังเกียจ รู้สึกไม่ชอบ เรารู้สึกอยากให้เขาลดบทบาทลง แต่ไม่ได้แปลว่าตัดเขา ประชาสังคมที่ดีต้องมีรัฐที่ดีที่คอยสนับสนุน รัฐที่ยอมรับและให้บทบาทประชาสังคม เพราะฉะนั้นแนวคิดของเราก็ไม่ใช่ว่าจะปฏิเสธรัฐ แต่ต้องเป็นรัฐที่เข้าใจและยอมรับเรื่องอุดมการณ์ประชาสังคม รัฐที่สนับสนุนส่งเสริมนโยบายที่เอกชนทำได้ ประชาชนทำได้ก็ให้เขาทำ และบทบาทของรัฐก็เปลี่ยนจากการทำเป็นคนคอยสนับสนุน คอยกำกับ หรือคอยแก้ไขความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในประชาสังคม หรือว่าในที่สุดแล้วรัฐเองก็ยังเป็นที่ที่อ้างเรื่องความชอบธรรมได้สูง เพราะว่ามาจากการเลือกตั้งของประชาชนทั้งหมด เพราะฉะนั้นหลายสิ่งหลายอย่างที่มีความขัดแย้งกันในประชาสังคม รัฐก็เข้าไปเป็นผู้พิพากษา ผู้ไกล่เกลี่ย เป็นผู้ประนีประนอมได้พอสมควรด้วย บทบาทมันจะเปลี่ยนไป ซึ่งที่เราคิดจะทำมันน่าจะเป็นแนวโน้มของสังคมสมัยใหม่ด้วย ดังที่ผมไปอ่านของ Peter Ducker (?) ที่เขียนเรื่องง่ายดี พูดแล้วคนเข้าใจ พูดเรื่องโลกในอนาคต โลกในอนาคตของ Peter Ducker พูดถึงการไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาล และพูดถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูป 3 ภาคสังคมให้เพิ่มมากขึ้นด้วย และก็โจมตีความคิดเรื่อง welfare state รัฐสวัสดิการในตะวันตก แล้วเวลานี้ในตะวันตกทั่ว ๆ ไปก็พูดกันมากเรื่องรัฐสวัสดิการว่าเป็นความล้มเหลว ไม่ประสบความสำเร็จ รัฐเข้าไปดูแลผ่านกลไกของราชการซึ่งดูแลสังคม ซึ่งเมื่อก่อนเคยมองว่า นี่เป็นจุดสุดท้าย เป็นรัฐสวัสดิการสังคม โปรดสังเกตมีคำว่า “รัฐ” อยู่ด้วย คือรัฐเป็นคนจัดระเบียบสังคม สาธารณสุข ฯลฯ แล้วเราก็สนใจกัน ชมกัน เวลานี้ก็มีปัญหาตรงนี้ และคนก็มีแนวความคิดว่าน่าจะไม่ต้อง น่าจะเปลี่ยนมาให้เป็นประชาสังคมแทนสวัสดิการสังคม เพราะว่าถ้าให้รัฐเป็นคนทำทั้งไม่มีประสิทธิภาพ ช้า ทุ้มเฟื่อย ขาดหัวใจ ก็ทำเป็นหน้าที่ไปแบบนั้น ฉะนั้นต้องกลับมาคิดว่าทำอย่างไรที่จะทำให้สังคมดูแลตัวเอง ยอร์จ บุจ เคยพูดไว้ค่อนข้างเสียง แต่คนไม่ค่อยเชื่อว่า ยอร์จ บุจ พูดจริง ยอร์จ บุจ พูดว่าให้มันเปลี่ยนแปลงปลั่งสว่างไสวเหมือนกับเทียนร้อยเล่ม ห่อหุ้มที่ลุกขึ้นตามที่ต่าง ๆ ให้องค์กรสาธารณกุศลเข้ามาทำให้มาก รัฐจะให้น้อยลง พวกบริษัทกันพยายามจะเสนอแบบนี้ แต่คนก็มองว่าไม่ค่อยจริงใจ แต่ว่าความคิดแบบนี้มีอีกกลุ่มที่รับมาทำเวลานี้แล้วก็เคลื่อนไหว กลุ่มที่เรียกว่า communitarian movement เคลื่อนไหวเป็นขบวนการครบ ถ้าใครสนใจ ผมมีหนังสือ และคนที่เห็นหัวหน้าขบวนการก็เป็นคนสำคัญคนหนึ่ง เขาเป็นนักสังคมวิทยาชื่อ Asioni ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่มีชื่อในอดีต เวลานี้มาเป็นหัวหน้าขบวนการเคลื่อนไหว communitarian movement คือคิดว่าสังคมอเมริกันต้องคิดถึงสังคม คิดถึงชุมชน คิดถึงส่วนรวมให้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามจะเป็นอิสระจากรัฐ ไปทำอะไรแทนรัฐเองให้มากขึ้น การที่ให้รัฐเป็นคนทำ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ผ่านแรงกดดันของประชาชน แล้วให้รัฐเป็นคนทำแทนประชาชน ไม่ได้ผลครับ ประชาชนต้องทำเองให้มากขึ้น ประชาชนจะจำกัดตัวเองแต่การไปลงคะแนนเสียงไม่ได้ จะต้องออกมาเคลื่อนไหวเอง ทำอะไรเอง เข้าไปมีบทบาทในชุมชน เข้าไปมีบทบาทในปัญหาสังคมต่าง ๆ ให้มากขึ้น เน้นเรื่องสิทธิ เน้นเรื่องหน้าที่ให้มากขึ้น เน้นเรื่องคุณธรรม

จริยธรรมให้มากขึ้น แล้วเมื่อมาถึงเรื่องคุณธรรมจริยธรรมก็มาถึงเรื่องที่ว่า จะต้องคิดถึงถึงการเมืองใหม่ reconceptualization

ผมจะไปโยงถึงเมื่อคืนที่ผมไปฟัง ท่านอาจารย์หมอบระเวศ พูดเรื่องการสร้างการเมืองใหม่ ผมว่าแนวคิดเรื่องประชาสังคมทั้งหมดที่ว่ามา ความจริงมันต้องไปผูกกับว่าเราจะให้ค่านิยมการเมืองว่าอย่างไร ผมคิดว่าเราต้องกลับไปหาภูมิปัญญาจากหลาย ๆ ส่วน และส่วนหนึ่งที่ผมไปหา มาจากนักคิดในแนว civic republicanism คือเน้นเรื่องความเป็นพลเมือง ซึ่งแตกต่างกับไพร่ แตกต่างกับราษฎร แตกต่างกับประชาชน คำว่าพลเมืองที่ผมเล่าไว้ข้างแล้ว ต้องสร้างคำว่าพลเมืองให้เป็นอุดมการณ์ แล้วต้องผูกโยงว่าการเป็นพลเมืองต้องมีแนวคิดการเมืองไปอีกแบบหนึ่ง การเมืองไม่ใช่เรื่องแบ่งปันผลประโยชน์หรือเรื่องของการจัดสรรคุณค่า แบ่งสรรปันส่วนสิ่งที่มีคุณค่าในสังคมให้กับกลุ่มต่าง ๆ แค่นั้นเอง หรือไม่ใช่การใช้อำนาจสาธารณะเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของเฉพาะตัว เฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นแนวคิดที่แพร่หลายและยอมรับกันทั่วไปในสังคมเวลานี้ เมื่อคืน คุณสุทธิชัย หยุ่น ก็ถามว่า การเมืองไม่ใช่เรื่องอำนาจหรือครับ อะไรทำนองนี้ ที่จริงแล้วมันเป็นความคิดแบบหนึ่งเท่านั้นเองที่มีต่อการเมือง เรายังมองการเมืองในทัศนะอย่างยั่งยืนได้อีกด้วย และถ้าเราจะสร้างเรื่องประชาสังคมมันจะต้องมีแนวคิดเรื่องการเมืองในความหมายที่เป็นการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมด้วย การเมืองเป็นเรื่องของคุณธรรมส่วนรวมด้วย ไม่ใช่เรื่องของการจัดสรร และปันส่วนผลประโยชน์อย่างเดียว ซึ่งทั้งหมดผมคิดว่า ล้วนแต่จะต้องผูกพันมาถึงเรื่องที่ว่า จะต้องทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เข้าขั้นที่เรียกว่าเป็นอุดมการณ์ใหม่ขึ้นในสังคม และผมคิดว่า คำว่าประชาสังคมมันมีความเหมาะสมและเข้ากับวัตถุประสงค์ของเราในยุคนี้ได้ดีกว่าคำว่าชาติ เพราะว่ามันไม่ไปมองปัญหาเรื่องชาติ ชนชาติ ไม่ไปเน้น ไม่ไปย้ำตรงนั้น แต่เน้นเรื่องความเป็นพลเมือง เพราะเรื่องชาติมันแยกไม่ค่อยออกจากเรื่องรัฐ โดยเฉพาะในบริบทของเมืองไทย พอพูดถึงชาติ คนก็คิดถึงเรื่องรัฐ ผมไม่เห็นมันแยกออกจากกันได้เลย นึกถึงที่ไรก็เห็นธงชาติทุกที่แล้วก็เห็นทหารเดินฝึก ๆ ๆ เวลาฟังเพลงชาติ ดูรูปศิครัน รูปที่เขาเอาออกมาต้องมีธงชาติกับมีทหารเดินฝึก ๆ ๆ ทุกที่ ซึ่งมันก็ชี้ว่าแยกออกจากคำว่ารัฐไม่ได้ แต่ว่าถ้าเราใช้คำว่าประชาสังคมมันมีธาตุของคำว่า พยายามที่จะแยกแยะตัวเองออกจากรัฐได้ด้วย เพราะฉะนั้นผมว่า ถ้าเราจะเคลื่อนไหวกัน เรื่องอุดมการณ์ประชาสังคมเป็นเรื่องที่สำคัญ คำว่าประชาสังคมดีกว่าคำว่าชุมชนก็ถนัดกว่า ถนัดกว่า แล้วมันก็ได้ปฏิเสธชุมชน แต่วามันกว้างและใช้ในขอบเขตของสังคมใหญ่ด้วย คำว่าชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างสนิทชิดเชื้อเป็นความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน ที่เป็นอย่างนั้น เพราะเป็นคำที่เราใช้กันในชนบท ชุมชนในชนบท แต่ว่า civil society ในความหมายของผม พูดถึงความสัมพันธ์ของคนแปลกหน้า คนแปลกหน้าไม่ได้หมายถึงคนที่ไม่ชอบหน้ากัน แต่หมายถึงคนที่อยู่นอกเหนือความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด นอกเหนือจากความเป็นเพื่อน นอกเหนือวงศ์ญาติทางสายเลือด เป็นเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมที่ใหญ่และสลับซับซ้อน จะต้องสร้างประชาสังคมบนพื้นฐานนั้นให้ได้ มันจึงจะเกิดประชาสังคมได้ ถ้ามีความสามารถสร้างความสัมพันธ์ของคนใกล้ชิด คนไม่แปลกหน้ากัน ก็เป็นประชาสังคมไม่ได้ ประชาสังคมต้องสร้างอยู่บนรากฐานของคนแปลกหน้าได้ด้วย ทำอย่างไรที่จะให้คนแปลกหน้ามีความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน และก็ทำกิจกรรมด้วยกันได้ แก้ไขความขัดแย้งด้วยกันได้ ตรงนี้แหละเป็นส่วนสำคัญ เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และผมก็ขอสมัครเป็นสมาชิกของชุมชนหรือประชาสังคมด้วยคนนะครับ ขอบคุณมากครับ

ทวีทอง: ขอบคุณครับ อาจารย์ย่อเนก ครับ ผมคิดว่าเราคงต้องยินดีต้อนรับ อาจารย์ย่อเนก เข้าเป็นสมาชิกประชาสังคมนะครับ ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นกำลังสำคัญด้วยซ้ำ ท่านได้ชี้ให้เห็นค่อนข้างชัดเจนว่า

ระหว่างประชาสังคม กับ รัฐ มันก็เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อรัฐ แล้วก็การที่จะคิด การที่จะทำเรื่อง
ประชาสังคมอาจจะไม่สามารถที่จะปลื้มตัวเอง และไม่ยุ่งเกี่ยวกับรัฐได้ เราต้องยุ่งเกี่ยว ไม่ทางใด
ทางหนึ่งผมว่า ตามที่ อาจารย์ยอเนก พูด ประชาสังคมมันจะสำเร็จได้ ด้านหนึ่งมันสะท้อนกลับมาที่
ว่า มี less government ต้องมี more governance ซึ่งตรงนี้คือในแนวความคิด คงจะพูดกันได้ แต่
ในทางปฏิบัติทำอย่างไรถึงจะมี less government ทำอย่างไรถึงจะมีภาพสังคมที่แข็งแกร่งขึ้น มี less
government และมี more governance นี่ก็เป็นการตั้งคำถามหลายอย่างให้แก่ คุณหมอซูชัย และ
พวกเราได้ช่วยกันตอบว่า ทำอย่างไรถึงจะได้สิ่งเหล่านั้นขึ้นมา แต่ก่อนที่จะไปถึง คุณหมอซูชัย
ประเด็นที่ อาจารย์ยอเนก พูด ผมว่าเกี่ยวกับที่ อาจารย์ธเนศ เขียนไว้ใน paper แต่ไม่มีโอกาสจะได้
present ก็คือประเด็นที่ อาจารย์ธเนศ ตั้งท้าวไว้ว่าการที่เราจะเอาเรื่องประชาสังคมเข้ามาพูดกัน
นั้นต้องมีการพูดกันค่อนข้างมากเกี่ยวกับเรื่องสิทธิ เรื่องของความเป็นพลเมือง เรื่องของประชาชน
ซึ่งเป็นการพูดกันในเรื่องของความคิดพื้นฐาน เกี่ยวกับบทบาทของบุคคล บทบาทของประชาชน
บทบาทของรัฐ ต้องพูดกันยกใหญ่เลยนะครับ ต้องใช้คำพูดของ อาจารย์ยอเนก ว่าจะต้องมีการ
สร้างอุดมการณ์เกี่ยวกับเรื่องสังคม เกี่ยวกับเรื่องรัฐ เกี่ยวกับเรื่องการเมืองกันใหญ่ ซึ่งตรงจุดนี้ผม
เข้าใจว่ามีนัยยะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการที่จะมีการศึกษาหรือเคลื่อนไหวกันในเรื่องประชาสังคม
ต่อไป ตอนนี้ก็ขอเชิญ คุณหมอซูชัย นะครับ

หมอซูชัย: ขอบคุณครับอาจารย์ นมัสการพระคุณเจ้า ท่านอาจารย์ พี ๑ ที่เคารพ เพื่อน ๑ น้อง ๑ ที่รักทุก
ท่าน จริงๆ แล้วถ้าพูดคนสุดท้าย แล้วบอกให้ช่วยตอบคำถามของคนหนึ่งที่สงสัยด้วยคงลำบาก
เพราะว่าวันนี้ไม่ได้มาตอบคำถามแต่มาตั้งคำถาม เพราะว่า อาจารย์อนุชาติ บอกว่าให้มาตั้ง
ประเด็น ให้ตั้งโจทย์ในเรื่องที่จะศึกษา เรื่องการก่อตัวกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาสังคมต่อ
ไปในสังคมไทย เรื่องนี้จริง ๆ แล้วเกิดจากการรวมตัวของ civic group กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มชุมชน
วิชาการเล็กๆ คงตรงให้เครดิตกับสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขที่คิดเรื่องนี้ขึ้นมา แล้วผมได้เป็น
หนึ่งในจำนวนนั้น ใน 5-6 คนที่รวมตัวกันแล้วพูดคุยเรื่องนี้ขึ้นมา แล้วก็ได้มีการนำเสนอในที่
ประชุมวิชาการประจำปี เมื่อต้นกุมภาพันธ์ ที่ผ่านมา ตอนหลังก็ได้มีโอกาสเรียนรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ โดย
การไปพูดคุยกับนักคิดทั้งหลาย ก็ทำให้เข้าใจจากเดิมมากขึ้น ฉะนั้นผมจะเสนอเท่าที่เข้าใจ และ
ตั้งคำถามเท่าที่คิดว่าน่าจะมีการศึกษาต่อ ก่อนที่จะพูดถึงรายละเอียดซึ่งคิดว่าอยู่ใน paper จริงๆ
แล้วถ้าอ่าน ผมจะนำเสนอได้ไม่ครบ ผมจะหยิบประเด็นบางประเด็นที่คิดว่าเป็นประเด็นคำถามที่
จะปรึกษาหารือต่อไป

ประการแรกในการให้ความหมายที่ผมไปพูดคุย ไปสัมภาษณ์นักคิดทั้งหลาย ผมมีความ
รู้สึก ว่า ใช้คำว่า civil society นั้นมันมีพัฒนาการมาตั้งแต่ อาจารย์ยอเนก กับ อาจารย์ธเนศ ได้พูดซ้ำ
เมื่อกี้ แล้วให้ความหมายที่หลากหลาย ต่างมุมมอง จนทำให้รู้สึกว่าการศึกษาเรื่องนี้ต่อไปก็ดี ก็รู้สึก
สบายใจขึ้นเพราะผมเริ่มต้นจากความไม่รู้ แล้วไปถามผู้รู้ต่าง ๆ ผู้รู้ก็รู้กันคนละแบบก็เลยสบายใจ
ไม่รู้สึกว่าคุณเองไม่รู้เสียเลย เพราะฉะนั้นความหมายที่จะให้ต่อไป หรือแนวคิด หรือลักษณะ ต่างก็
เกิดจาก civic group ชุมชนทางวิชาการกลุ่มนั้นะครับ ที่พยายามจะดึงจากนักคิดทั้งหลาย และดึง
จากเอกสารต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาค้นคว้าเท่าที่เรามีอยู่ในตอนนี้ อันนี้เป็นประการที่หนึ่งที่ผมอยากจะ
เรียน เพราะว่าไม่เช่นนั้นแล้วจะมีความรู้สึก ว่า ความหมายในบริบทของไทยกับความหมายใน
บริบทของตะวันตกกับตะวันออกเหมือนกัน หรือว่าเราจำเป็นต้องอิงตรงนั้นอิงตรงนี้ มีบางครั้งก็
ไปอภิปรายบางที ผมถูกตั้งคำถามว่า สิ่งที่น่าเสนอนั้นไม่ได้เป็น civic movement ซึ่งก็ไม่ได้ได้
แย่งอะไร เพราะว่าแล้วแต่มุมมอง

ประการที่สอง ผมตั้งคำถามเหมือนที่ อาจารย์ยอเนก ตั้ง ทำไมเราเอาเรื่องนี้มาพูดในสังคมไทยในขณะนี้ ผมติดตามดูข่าว เห็น อองซาน ซูจี ขึ้นไปพูดอะไรต่าง ๆ ผมคิดว่าในบริบทของพม่า ถ้าพูดเรื่องนี้คงเข้าใจยาก ในลาว ในเวียดนาม รวมทั้งในสิงคโปร์ แม้กระทั่งเกาหลีใต้ แต่ว่าในสังคมไทยเป็นเวลาที่เหมาะแล้ว เข้าใจได้ไม่ยากคงที่จะพยายามนำเสนอต่อไป แล้วที่บอกว่ารัฐที่แข็งแกร่งสิงคโปร์หรือเกาหลีใต้ หรือรัฐสวัสดิการที่ อาจารย์ยอเนก ยกประเด็นที่เป็นรูปธรรม ผมคิดว่าระยะยาวจะลำบากเหมือนกับงานทางด้านสาธารณสุขที่รัฐไปให้บริการ ไปให้อะไรต่าง ๆ แล้วค่าใช้จ่ายทางสาธารณสุขมันสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ แล้วคนช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กับแนวคิดที่ว่า เราต้องทำให้คนดูแลตัวเอง มี self care, self health group ตรงนั้นน่าจะยังยืนยันว่า ผมมาลองพยายามเทียบเคียงดูระหว่างทางการเมืองกับทางสาธารณสุข เพราะว่าไม่ได้มีความรู้ ความเข้าใจทางการเมืองมากนักที่จะสาวประวัติศาสตร์

ประการที่สาม อยากจะให้ชุมชนที่มีความสบายใจ ผมตั้งคำถามกับตัวเองว่า ถ้าไม่รู้เรื่องทฤษฎีหรือแนวคิด หรือความเป็นมาของ civil society เลย ไม่ทราบพัฒนาการมาก่อนจะเป็นอะไรหรือเปล่าในการที่จะทำเรื่องนี้ต่อไป อย่างที่ อาจารย์ยอเนก และ อาจารย์ยอเนก พูดว่า ให้มีความเข้าใจถึงที่มาที่ไปว่ามันมา modify ในสังคมไทย ทำให้รู้สึกดีขึ้น แต่ถ้าไม่รู้ผมว่าไม่เป็นไร เพราะว่าใช้การรวมตัวกันของกลุ่ม การมีจิตสำนึกร่วมกัน การรวมกันเพื่อแก้ปัญหา การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วม การมีเครือข่ายโยงใย มันเป็นคุณูปการในตัวของมันเองอยู่แล้ว เพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรทางสังคมที่สำคัญ มันเป็น social capital และเป็น social energy ถ้าใครอ่านงานของ Prof.Putnam ที่เขียนเรื่อง Making Democracy Work แล้วมีชื่อรองว่า Civic Tradition in Modern Italy เขียนไว้เรื่องหนึ่งคือ social capital พูดเรื่องนี้เรื่องหนึ่งเลย แล้วก็บอกว่า Building social capital will not be easy but It is the key to making democracy work. Prof.Putnam เป็นคนสรุปว่า การรวมกลุ่ม การรวมเป็นชมรมต่าง ๆ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดต่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งความสงบสุขของสังคม จากการศึกษาในอิตาลี ตั้งแต่ปี 1970 เป็นต้นมา เป็นเวลาสองทศวรรษ อาจารย์ยอเนก พูดถึงรัฐประชาธิปไตยกับประชาสังคม ตรงนี้มีความเข้าใจว่ามีเจตนาที่จะแยกให้มองเห็นปรากฏการณ์มากกว่าที่จะมาบอกว่ามีความแตกต่าง เพราะว่าการเกิดประชาสังคมหรือ civic group ที่หลากหลาย ผมว่านี่คือประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ถ้าเกิดรัฐประชาธิปไตยเฉย ๆ จะทำให้คนกลุ่มหนึ่งผูกขาด แล้วก็บอกว่ายึดมั่นในระบบรัฐสภา ซึ่งตรงนั้นมันเป็นรัฐประชาธิปไตยแบบ representation ไม่ใช่ participation

อันนี้เป็นสิ่งที่เราพยายามสรุปมาในบริบทของไทย เราจะมีลักษณะการทำงานในแบบประชาสังคมอย่างไร ก็ได้ว่า จะต้องมีการมีส่วนร่วม มีชุมชนวิชาการขึ้นมา มีการรวมตัวกันเป็นองค์กร เป็นกลุ่ม เป็นลักษณะ participation มากกว่า representation มีการเอื้ออาทร สมานฉันท์ ผมสัมภาษณ์ อาจารย์ยอเนก ซึ่งท่านเน้นเรื่องความสมานฉันท์ของชนชั้นต่าง ๆ มาก ต้องปรับจาก leadership เป็น partnership มีหุ้นส่วนกันมากกว่าคนใดคนหนึ่งไปนำ แล้วก็มีการจัดการ มีการโยงใยเป็นเครือข่าย ซึ่งจะมีพลังมาก พัฒนาการของ civic group ในเมืองไทย กระแสของการพัฒนาที่ชัดเจนคงต้องศึกษากันไป สมัยก่อนมี civic group คือชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล จากการคุยกับ อาจารย์ชัยอนันต์ ท่านบอกว่าเขาถูก exclude จากอำนาจรัฐเขาก็เลยไปรวมตัวกัน เป็นกลุ่มโรงเรียนจีน สมาคมจีนต่าง ๆ ตอนหลังก็มีองค์กรที่ไม่ได้อยู่ในรัฐ พวกองค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรกาชาด เป็นลักษณะสังคมสังเคราะห์ มีการรวมตัวของสภาวิชาชีพ ถ้ามีการศึกษา เรื่องการพัฒนาการของสภาวิชาชีพ จะเห็นว่ามันอยู่ในช่วงหนึ่งที่สภาวิชาชีพ เริ่มออกมาขึ้นในสังคมนี้ แพทยสภา สภานายความ สภายาบาล ฯลฯ ก็เกิดขึ้นมา แล้วมีการรวมตัวของ

พ่อค้าพาณิชย์ ซึ่งคล้าย ๆ กับในยุโรปตะวันตกในปลายคริสต์วรรษที่ 17 ต่อช่วงต้นที่ 18 อย่างที่ อาจารย์ธเนศ ได้พยายามอธิบายตรงนั้น นอกจากนี้ก็มีบทบาทของสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งลักษณะอย่างนี้ ผมคิดว่าเป็น civic movement ทั้งสิ้น การรวมตัวของชนชั้นกลางซึ่งมีพลังที่หลากหลาย diffuse อยู่ในสังคม มีคำถามเมื่อครั้งที่ตั้งไว้ว่า ปัจจัยอะไรที่ทำให้สิ่งเหล่านี้มันเกิดขึ้นในสังคมไทย

ผมคิดว่าในกลุ่มที่เราศึกษาสรุปออกมาได้ 5-6 ประเด็น ประเด็นที่หนึ่ง ผมคิดว่าวิกฤตการณ์หรือปัญหาที่สลับซับซ้อน ไม่ใช่เฉพาะในสังคมไทยเท่านั้น ทั่วโลกก็เป็นอย่างนี้ ไปดูในสองทศวรรษที่ผ่านมา องค์การ NGOs เกิดขึ้นมากมาย เกิดเป็นกระแสขึ้นมา รวมทั้งในเมืองไทยด้วย เพราะว่ารัฐเองถึงทางตัน ไม่สามารถแก้ปัญหาได้เองตามลำพัง สมัยก่อนปัญหามันไม่ซับซ้อน ไม่วิกฤติ ปัญหาทั่วโลกก็ไม่มีพรมแดน เช่น ปัญหาโลกร้อนขึ้น การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาสิทธิมนุษยชน ถ้าไม่ถือว่าโลกเป็น single operating unit ก็แก้ไม่ได้ นั่นเป็นภาพของโลกมาดูเฉพาะเมืองไทย เราเห็นชัดเจนในเรื่องทรัพยากรถูกทำลาย การจลาจลวิกฤติ ฯลฯ อย่างเช่น ปัญหาโรคเอดส์เห็นพัฒนาการชัดเจน ผมจะยกตัวอย่างตรงนั้นนะครับว่ารัฐต้องยอมจำนน ต้องเกิดการรวมตัวหลายภาคี จึงสามารถที่จะแก้ปัญหาได้

ประการต่อมาคิดว่า ช่วงตั้งแต่ 30 ปีที่ผ่านมา มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 มีชนชั้นกลางเพิ่มมากขึ้น และเพิ่มมากขึ้นหลัง 14 ตุลา จนกระทั่งในปัจจุบัน คนชั้นกลางมีบทบาทที่สำคัญในการขับเคลื่อนของลักษณะ civic movement มีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ตรงนี้เป็นเนื้อหาอันดีในการรณรงค์ของการเกิดพลังทางสังคม อย่างกรณีพฤษภา ที่ อาจารย์อเนก เรียก “มือบมือถือ” การสื่อสารผ่าน internet เป็นต้น รวมทั้งเรื่องของกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งเราพัฒนามาพอสมควร ซึ่งต่างจากหลายประเทศเพื่อนบ้าน ที่สำคัญที่ช่วยเกื้อหนุน civic movement คือความไว้ประสิทธิภาพและความไม่โปร่งใสของรัฐ อันนั้นเป็นเรื่องที่ผมคิดว่าเป็นปุ๋ยอันดี

ต่อไปถ้าจะให้ตั้งใจหน่อย ผมคิดว่าคงต้องเริ่มจากประเด็นปัญหาที่ว่า โอกาสหรือการพัฒนาประชาสังคมมันเป็นอย่างไร อยู่ในเอกสารลองไปอ่านดู ถ้าพิจารณาเรื่องการศึกษาวิจัย ประชาสังคมไทย คงเริ่มตรงประเด็นที่เป็นปัญหา มีวิกฤติการณ์ต่าง ๆ มีปัญหาที่ซับซ้อน ไม่ว่าเรื่องของโรคเอดส์ทางกลุ่มเราได้เคยศึกษาราว ๆ เกี่ยวกับเอดส์ ตรงนี้ถ้ามีคนลงไปศึกษาอย่างละเอียดน่าสนใจ ถ้ามองคนที่มาเกี่ยวข้องกับผู้ติดเชื้อหรือคนที่เป็เอดส์มีเยอะมาก และพัฒนาการมันมีชัดเจนมากขึ้นเรื่อยจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าทางภาครัฐเองคือกระทรวงสาธารณสุขก็มีการทำงานลักษณะประชาสังคมมากขึ้น มีการดูจาก budget ที่ให้กับ NGOs ดูจากโครงสร้างที่อนุมัติให้มันเกิดขึ้นมากโดยเฉพาะในปี 38 - 39 เป็นต้นมา แล้วมีกลุ่มทำระดับภาคธุรกิจและเอกชนขึ้นมา เขารู้ว่าอะไรเป็นอะไร แต่เขาไม่รู้ว่าจะจัดการกับผู้ติดเชื้อในบริษัทห้างร้านอย่างไร ก็มีการรวมตัวและส่วนหนึ่งมีความรู้สึกว่าการช่วยสังคมด้วย การรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้นหลากหลาย 50-60 กว่าองค์กร แล้วก็องค์กรในท้องถิ่นเอง มีกลุ่มชุมชนวิชาการของสถาบันวิจัยสังคมที่เชียงใหม่ เขาจัดโครงการให้พวกหมอพื้นบ้านต่าง ๆ มาคุยกัน แล้วก็มาแลกเปลี่ยนกันว่า จะรักษาคณใช้อย่างไร การรวมตัวของผู้ติดเชื้อซึ่งเมื่อก่อนคิดว่าเป็นปัญหา กลับกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการแก้ปัญหา เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ถ้ามีการไปศึกษา component ต่าง ๆ จุดอ่อน จุดแข็ง จะทำให้การแก้ปัญหาโรคเอดส์ในสังคมไทยดีขึ้น รวดเร็วขึ้น แต่เดิมเราคิดว่าเป็นปัญหาทางการแพทย์สาธารณสุข ต่อมาคิดว่าเป็นปัญหาทางสังคม ไป ๆ มา ๆ เป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน ผู้หญิง เด็ก อยู่ในบ้านก็ติดเชื้อเอดส์ด้วย มันกลายเป็นเรื่องที่ทุกส่วนต้องมาร่วมกันคิด ร่วมกันศึกษา component ต่าง ๆ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสที่ดีของการรวมตัวตรง

นี่เป็นเรื่องที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น มีวิกฤตการณ์จราจรใน กทม. มีชุมชนทางอากาศ มีวิกฤตการณ์เรื่องขยะล้นเมือง ไม่เฉพาะในเชียงใหม่ ต่อไปคงมีที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ตอนนี้มีปัญหาเรื่องขยะ การเกิดชุมชนแออัดใน กทม. และเมืองใหญ่ ตรงนี้ถ้าไม่มี NGOs ลงไปช่วยประสานงานกับคนในชุมชนแออัด ป่านนี้ก็คงไม่มีศูนย์รวมพัฒนาชุมชนและรัฐบาลก็คงไม่อนุมัติให้เงินตั้ง 1,000 กว่าล้านบาท มาให้พัฒนาชุมชนเมือง เมื่อสักครู่ผมเห็นเอกสารที่แจ่มมีพูดเรื่องนี้อยู่ นั่นเกิดการรวมตัวทำให้มีพลังมาก ปัญหาทรัพยากรถูกทำลาย ถ้าไปศึกษากรณีกลุ่มอีกเมืองนำกับบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์เข้าร่วมกันอย่างไรในการดูแลตรงนั้น ศึกษาของสมาคมหลายแห่งที่จังหวัดตรังร่วมกับประมงพื้นบ้าน รวมกัน 3-4 หมู่บ้าน แล้วหลังจากนั้นก็รวมกันในเขต 10 จังหวัดภาคใต้ ตรงนี้ถ้าลงไปศึกษาก็คงเป็นประโยชน์มาก เพื่อศึกษาเรียนรู้และช่วยเกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น การเพิ่มจำนวนของผู้สูงอายุขณะนี้ผู้สูงอายุประมาณ 3-4 ล้านคน ผมไปดูงานแล้ว ผมนั่งคิดขึ้นมาว่าถ้ามีการเชื่อมโยงของผู้สูงอายุเป็นลักษณะนี้ก็คงมีประโยชน์มาก ที่รู้จักคือ ผู้สูงอายุที่กระทรวงสาธารณสุขในสมัยหนึ่งให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในโรงพยาบาลจังหวัด ก็มีชมรมผู้สูงอายุเกิดขึ้นมากมาย แต่ว่าฟังก็ซบเซาจริงๆ นี่ไม่รู้ว่าเท่าไร เท่าที่ทราบ ไม่เท่าไร แต่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นี่น่าแปลกใจ ที่เขาสามารถดำเนินการต่อได้โรงพยาบาลจังหวัดเขามีบทบาทอย่างไรในส่วนนี้แล้วก็การเลือกตั้งประธานกลุ่ม การจัดองค์กรตรงนี้น่าสนใจ ผมเชื่อว่ายังมีปัจจัยในการนำไปสู่ความสำเร็จได้ ผมไปดู เขานึกว่าผมเป็นตัวแทนของรัฐ เขาตั้งคำถามว่า กระทรวงสาธารณสุขจะสร้างไอโชนไอโชนให้กับผู้สูงอายุอย่างไร ผมก็ได้อะไรมาว่า ทำไมเขามารวมตัวกันแบบนี้ สมมติว่าทั่วประเทศมีอีกสัก 25 แห่ง จาก 70 กว่าแห่ง แล้วรวมกันได้ รวมเป็นเครือข่ายทั้งระดับจังหวัด ระดับหมู่บ้าน อะไรต่างๆ แล้วตั้งคำถามกับรัฐบาลท้องถิ่น ตั้งคำถามกับนักการเมืองท้องถิ่น ตั้งคำถามกับพรรคการเมือง แล้วสามารถตั้งนโยบายสาธารณะขึ้นมาได้ นโยบายผู้สูงอายุ เรานึกไม่ค่อยออก เรานึกออกแต่ว่ารักษาผู้สูงอายุฟรี แต่ก็มีความเป็นรูปธรรมไม่ชัดเจน แต่ถ้าเขารวมกันได้แบบนี้ ผมคิดว่าจะทำให้รัฐหรือพรรคการเมืองที่เข้าไปสวมอำนาจรัฐต้องคิดถึงทิศทางผู้สูงอายุเป็นอย่างไร ไม่จำเป็นว่าเขาจะมาช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง ที่โรงพยาบาลอุบลรัตน์ของ คุณหมอมอวิสิทธิ์ ผู้สูงอายุเขามาดูแลกันเอง แล้วก็ไปช่วยเหลือโรงพยาบาลได้ด้วย ถ้าในระดับชาติก็สามารถสร้างนโยบายระดับชาติได้ด้วย ตรงนี้ผมคิดว่าน่าสนใจครับ ถ้าลงไปศึกษาจะช่วยกระทรวงสาธารณสุขเกื้อหนุนให้ผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพอย่างไร ตอนนี้สถานการณ์จริง ๆ ไม่ทราบครับ ก็รู้แต่บางแห่งครับ นอกจากนี้ประเด็นอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาหรือวิกฤต ผมคิดว่าตั้งแต่เรื่องของสมาชิกคนจน การรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อย การรวมตัวของผู้ใช้แรงงาน เนื่องจากสภาพแรงงาน สภาพแวดล้อมในการทำงาน รวมทั้งค่าจ้างต่าง ๆ ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ปัญหาเรื่องจริยธรรม คุณภาพของวิชาชีพ การปกป้องวิชาชีพของตัวเอง นำไปสู่สภาวิชาชีพมากมายในขนาดนี้ อันนี้เป็นลักษณะของการเคลื่อนไหว civic groups ทั้งสิ้นนะครับ

ผมคิดว่าอันที่สองนี้ เมื่อที่ผมพูดในภาพกว้าง ๆ น่าจะดูสถานการณ์แต่ละประเด็นแต่ละเรื่อง อาจารย์ยอเนก ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่จริงและผมคิดว่าเป็นการรวมของ civic groups ผมคิดว่าเป็นการรวมตัวกันในเรื่องของวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาด้วยกัน ไม่จำเป็นจะต้องมีพื้นที่ติดกัน ลักษณะแนวคิดนี้ใช้ได้ทั้งพื้นที่เมือง พื้นที่ชนบทหรือในชุมชนวิชาการต่าง ๆ มานำไปประยุกต์ใช้ได้หมด ไม่จำเป็นจะต้องคิดพื้นที่ ตรงนี้ก็ไปดูสถานการณ์เป็นอย่างไร ยกตัวอย่างของผู้สูงอายุตอนนี้ จริง ๆ แล้วไม่มีใครทราบว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร แล้วถ้ามองเจาะลึกในแต่ละประชาสังคมในแต่ละเรื่องแต่ละพื้นที่ ถ้าในชนบทแต่ละพื้นที่ลงไปดูว่าการก่อตั้งของกลุ่มมันเกิดขึ้นอย่างไร การก่อเกิดจิตสำนึกมันเกิดมาได้อย่างไร ถ้าลองไปดูในแง่ของการจัดกลุ่มกันขององค์กร มองดู component ขององค์กร หน้าที่ ผมคิดว่าเป็นความรู้ใหญ่ ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ในระดับ

แนวราบได้ มองดูเครือข่ายโยงใยกันทั้งแนวดิ่งและแนวราบ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศ และต่างประเทศ กลไกมันเป็นอย่างไร การติดต่อสื่อสารมันเป็นอย่างไร รวมทั้งเทคนิควิธีการทำงาน การแก้ข้อขัดแย้ง และถ้าได้ข้อสรุปในเรื่องปัจจัยแห่งความสำเร็จ ปัจจัยที่นำไปสู่ความล้มเหลว ผมคิดว่าตรงนั้นมันเป็นความรู้อันใหญ่ อาจารย์อุทัย ก็มาชวนผมทำ อบต. อยู่ แล้วเราก็ไปดูว่า เทศบาลแต่เดิมที่รับผิดชอบสาธารณสุขมันเป็นการสั่งการในแนวดิ่ง เพราะฉะนั้นงานสาธารณสุขของเทศบาลไม่ไปไหนเลย ใน 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ที่นี้เราจะศึกษางานสาธารณสุขใน อบต. ถ้าเราไม่ทำตรงนั้นมันก็ไม่ต่างกัน จะเหมือนลักษณะเทศบาลที่เคยทำมา ถ้าสมมติว่ามันเกิดการศึกษา อบต. ด้วยกันในแนวราบนี้จะมีประโยชน์มาก เรียนรู้จุดอ่อนจุดแข็งจุดดีของแต่ละแห่ง ไม่จำเพาะงานสาธารณสุขเท่านั้น ผมนึกถึงสมัยทำงานในโรงพยาบาลชุมชนมันเกิด civic group โดยที่เราไม่รู้หรือไม่รู้ก็ตาม กระทรวงไม่ได้สั่งอะไรลงมายังโรงพยาบาลชุมชนเท่าไร เพราะไม่รู้ว่าจะสั่งอะไร แต่ว่าโรงพยาบาลชุมชนมารวมกันเอง แล้วก็จัดเวทีประชุมวิชาการ แล้วก็เอาแผนงานแต่ละแห่งมาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผมว่าตรงนั้นดี มีคู่มืออะไรต่างๆ ออกมามากมาย เป็น civic movement เหมือนกัน แต่เป็นการเรียนรู้ในแนวราบ ถ้าสมมติว่าทางข้างบนสั่งลงไปผมคิดว่าคงยุ่ง น่าดู นี่เป็นภาพที่เป็นรูปธรรม

ประเด็นต่อไปก็คือ เมื่อคืน คุณหมอประเวศ พูด ในแผนฯ 8 เรื่องประชาคมจังหวัด ผมพูดกับ อาจารย์อุทัย เมื่อวาน ก็พูดเรื่องประชาสังคมในตำบล ในอำเภอ มันทำได้ เราเป็นห่วงว่า อบต. ไปตั้งปี๊บ กระจายอำนาจลงไปมันไม่ใช่คำตอบ มันเป็น local civil society มันไม่เกิดตรงนั้น มันจะมี local state ลงไปตั้ง เป็นรัฐที่เข้าไปแทรกซึม แต่ถ้าชุมชนไม่เข้มแข็งที่จะควบคุมกำกับ หรือทำงานร่วมกับ อบต. มันยุ่งน่าดู ตรงนี้ตรงกับที่ อาจารย์อุทัย เรียกว่า ประชาสังคม ประชาคม ตำบลขึ้นมา ถ้าไม่ทำตรงนี้ น่ากลัวจริง ๆ เพราะว่าปี 40 นี้จะมีงบประมาณจำนวนมากที่จะลงไป ที่ อบต. อาจารย์ชัยอนันต์ บอกว่า จะมีการฆ่ากันตายใน อบต. เนื่องจากแบ่งผลประโยชน์ เพราะว่าเทคโนโลยีในการแบ่งสรรผลประโยชน์กัน อบต. ยังไม่เก่งเท่าระบบราชการ เพราะฉะนั้นก็อาจจะมีการฆ่ากัน

ประเด็นต่อไปคงศึกษาเรื่อง สื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ เรื่องรูปแบบ วิธีการใช้สื่อ การเข้าถึงสื่อ ไปดูที่สมาคมวิทยุผดืบ เขาบอกว่ามีความหมายมาก องค์การที่อยู่ในพื้นที่ไม่ค่อยมีพลังมาก พอทำเรื่องที่เปิดให้เป็นเรื่องที่เปิด ทำพื้นที่ 3 ตำบล 3 หมู่บ้านให้เป็นพื้นที่สว่างขึ้นมา คนรับรู้ทั่วประเทศ รับรู้เรื่องการอนุรักษ์พะยูน มันมีพลังมาก สื่อมีความหมาย มีความสำคัญสูง เรื่องของการค้นหารูปแบบ วิธีการในการพัฒนาบุคลากรทุกระดับ ใน paper อาจารย์อเนก พูดถึง civic education เพื่อไปสู่ citizen ผมว่าทุกระดับต้องการ civic education ว่าจะมีรูปแบบวิธีการอย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องศึกษากัน

และประการสุดท้าย จะต้องปรับปรุงพัฒนากลไกของรัฐในการที่จะเอื้ออำนวยให้มีการสร้าง civic group มากๆ อาจารย์ชัยอนันต์ ตั้งคำถามในแผนฯ 8 ว่า จะทำอย่างไรถึงจะเอาเงิน budget ไปให้องค์กรประชาชนโดยไม่ต้องเป็นมูลนิธิ เป็นสมาคม จะมีช่องทางอย่างไรที่จะปรับแก้ไขกฎหมายระเบียบตรงนี้ น่าก็เป็นตัวอย่างรูปธรรมอันหนึ่ง อาจารย์ชัยอนันต์ เสนอคณะกรรมการวิชาการวิสามัญ องค์การเอกชน องค์การประชาชนมาในสภา ซึ่งเป็นการมองในจุดของ state ในรัฐว่า จะทำอย่างไรเพื่อให้เกิดการรวมตัวขึ้น

จริง ๆ แล้วอยากให้สรุปตรงนี้ว่า ลักษณะประชาสังคมในบริบทไทยเป็นการรวมของทุกภาคี เข้ามาร่วมกันในลักษณะสมานฉันท์ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่จะแก้ไขปัญหาให้ได้และก็เป็น การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ไม่ได้แยกออกมาจาก state อย่างพัฒนาการของตะวันตก อันนี้เป็น

อย่างที่คุณหมอประเวศ ว่า คือถักทอจากแนวคิดและแนวราบแล้วจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ผมคงจบการนำเสนอไว้เท่านี้ครับ เพื่อให้มีการปรึกษาหารือกันต่อไป ขอขอบคุณครับ

ทวีทอง: ขอขอบคุณครับ คุณหมอซูชัย ผมคิดว่า paper ของคุณหมอฝากความหวังไว้กับพวกเราค่อนข้างมากว่าในสถานการณ์ของประเทศไทย สังคมไทยในปัจจุบันนี้นั้นมันมีเงื่อนไขหลาย ๆ อย่างที่จะเปิดโอกาสให้มี civic group มี action ต่างๆ เกิดขึ้นได้ แล้วก็ตรงนี้เป็นจุดที่ว่าจะมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาเรื่องของประชาสังคมสำหรับสังคมไทยต่อไปในอนาคต ที่นี้ผมคิดว่าอย่างที่เป็นเชิงของแนวความคิดของ อาจารย์ยอเนก และ อาจารย์ชเนต ที่ได้พูดถึง การสร้างความแข็งแกร่งให้กับประชาสังคม social sector หรือภาคสังคมเรื่องของ civic group, civic action ที่มีความสามารถในการทำงานอย่างต่อเนื่องและเสริมกำลังไปเรื่อยๆ นั้นคงจะมีความสำคัญค่อนข้างมาก แต่ว่า civic action, civic group นั้นคงจะมองในแง่ micro คงไม่ได้ ถ้ามีการเคลื่อนไหวที่เป็นการข้ามกลุ่มข้ามในระดับที่สูงขึ้นไปอีก ซึ่งแน่นอนถึงจุดนี้มันต้องเข้ามาเกี่ยวกับบทบาทของทั้งกลุ่มสังคมทั้งสถาบันหลาย ๆ อย่างรวมทั้งสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยที่ต้องมาเกี่ยวกับการสร้างตรงนี้ขึ้นมาเป็นกระแสในทุกระดับอย่างสอดคล้องกัน เพราะฉะนั้นภาพตรงนี้ก็จะต้องมีหลาย ๆ อย่างที่ทำให้เราจะต้องมาช่วยกันคิดช่วยกันอภิปรายกันให้มันกว้างขวางมากขึ้น เราจะมาถึงจุดของการอภิปรายนำซึ่งมีอยู่ 2 ท่านนะครับ ผมจะไม่ใช้สิทธิของผมเพราะผมอภิปรายเสริมอยู่ตลอดเวลาเพราะฉะนั้นก็มี คุณไพบูลย์ ซึ่งเขายกบอกว่าไม่ค่อยสบายเล็กน้อย แต่เข้าใจว่าตรงนี้จะพอมีแรงที่จะอภิปรายนำได้เพราะฉะนั้นก็ขอเชิญ คุณไพบูลย์ นะครับ ชักประมาณ 15 นาที

ไพบูลย์: ขอขอบคุณครับและสวัสดิ์ทุกท่าน ขอภัยที่นั่งอยู่ข้างนอกตั้งนาน ตอนนี้พอมิแรงบ้าง ผมได้เห็นเอกสาร 3 เรื่องได้อ่านแล้วเมื่อกี้ เสียหายไม่ได้ฟังให้ตลอดมาฟังเป็นส่วนน้อยแต่ก็พอจับความได้ นึกว่าประเด็นเรื่องประชาสังคมและมีคำที่เกี่ยวกันอยู่ 2-3 คำ คำว่า ชุมชน ประชาคม ประชาสังคม เป็นเรื่องที่กำลังอยู่ในความสนใจของคนจำนวนมาก สิ่งแรกที่ผมถามตัวเองก็คือว่าเรามาศึกษาเรื่องนี้ทำไม แล้วก็ให้คำตอบกับตัวเองว่าถ้าเราจะศึกษาคงเป็นเพราะว่ามันเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจหรือมันเป็นอุดมการณ์ที่เราใฝ่หาหรือทั้งสองอย่างจึงคิดว่าเรื่องของประชาสังคมก็ดี เรื่องของประชาคมก็ดี เรื่องชุมชนก็ดี เป็นทั้งสองอย่างคือเป็นปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่กำลังเกิดขึ้น แล้วก็เป็นอย่างที่เรายกมาจะมีขึ้น ขณะเดียวกันผมเองคิดว่าการศึกษาเรื่องนี้ถึงแม้ว่าจะเริ่มจากแนวคิดหรือทฤษฎีหรือหลักวิชาแต่ในที่สุดก็น่าจะโยงไปถึงการปฏิบัติคือโยงไปถึงโลกของการกระทำ บังเอิญผมก็อยู่ในโลกของการกระทำคือไม่ใช่เป็นนักวิชาการหรือเป็นอาจารย์ จึงได้ถือโอกาสที่จะพุดนำเสนอในเชิงของการปฏิบัติมากกว่าในเชิงทฤษฎี

อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่าเพื่อให้การปฏิบัติมีความหมายสะดวกก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจในเรื่องถ้อยคำต่าง ๆ ด้วย วันนี้ก็เลยลองเสนอคำจำกัดความของคำว่าชุมชน องค์กรชุมชน ประชาคมและประชาสังคม เหตุที่ต้องนำเสนอคำจำกัดความก็เพราะว่าเป็นเรื่องใหม่ที่หลายคนเวลาพุดก็พุดตามความเข้าใจของตน แม้แต่ผมเองก็ถูกถามหลายครั้งว่าคุณหมายถึงอะไร หรือว่าถามกราดไปว่า ที่พุดกันนั้นหมายถึงอะไร โดยเฉพาะกรมสรรพากร เวลาไปขอเขาบอกว่าทางราชการต้องสนับสนุนชุมชน องค์กรชุมชนทั้งหลายก็ควรสนับสนุน ก็ถามว่ามันคืออะไร เขาจะสนับสนุนได้อย่างไร ถ้าเขาไม่รู้ว่ามันคืออะไร ต้องเขียนคำจำกัดความให้เป๊ะลงไปเลย เพื่อว่าเขาจะได้เขียนลงไปกฎหมายได้ อย่างไรก็ตามที่ผมนำเสนอนี้ไม่ทราบว่าเป็นภาษากฎหมายได้หรือไม่ แต่ก็ก็เป็นภาษาที่ผมคิดว่าพอเข้าใจกันได้อย่างน้อยก็ในหมู่นักวิชาการและนักปฏิบัติ

คำว่าชุมชนและองค์กรชุมชนคงได้พุดกันไปเยอะ เข้าใจว่าตรงนี้ความหมายอาจจะไม่ค่อยเป็นประเด็นเท่าไร คิดว่าส่วนใหญ่คงคิดคล้าย ๆ กัน ที่ยังพอจะเป็นประเด็นบ้างคือคำว่าประชา

คมกับประชาสังคม สองคำนี้ผมคิดว่ามีความหมายต่างกันเล็กน้อยกล่าวคือ คำว่า ประชาคม เรา
จะนึกถึงคนจำนวนมากที่มีอะไรร่วมกัน โดยมากก็นึกถึงพื้นที่ร่วมกันหรือมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ
ร่วมกันซึ่งเราก็ใช้แม้กระทั่งในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ เช่น ประชาคมยุโรป ประชาคมโลก
เพราะว่ามีอะไรร่วมกัน ส่วนประชาสังคมนั้นนึกถึงความที่หนักไปทางความเป็นพลเมือง ความเป็น
ประชาชนที่มีกิจกรรม มีวิธีการ มีองค์กร มีกลไกต่าง ๆ ที่ตัวเองจัดตั้งขึ้น ทำขึ้น ไม่ใช่คนอื่นจัดตั้ง
เช่นว่าไม่ใช่รัฐบาลจัดตั้ง แต่ประชาชนจัดตั้งแล้วก็องค์กรหรือกลไกหรือกิจกรรมเหล่านั้นมีผล
สำคัญต่อความเป็นไปของประชาชนเรียกว่า ชาวบ้านจัดการกันเอง อันนี้เราเรียกว่าประชาสังคม
แต่ชาวบ้านนี้มีหลากหลายมีเยอะแยะไปหมดไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนกันเลย บางทีทะเลาะกันก็ได้
นั่นคือประชาสังคมเป็นความหมายที่อาจจะกว้างนิดหนึ่ง มีอีกความหมายหนึ่งที่ผมเห็นว่าเขาใช้กัน
ทั้งในต่างประเทศด้วย พูดถึงประชาสังคมที่ความหมายแคบหน่อยก็คือว่าเรื่องของคนทั่วไปที่ไม่ใช่
เรื่องของรัฐ ไม่ใช่เรื่องของธุรกิจคือ แยกธุรกิจกับธุรกิจ เพราะว่ามีพื้นฐานมาจากอำนาจทาง
กฎหมาย ส่วนธุรกิจมีรากฐานมาจากความมุ่งหากำไร แต่เรื่องของประชาสังคมของประชาชนทั่ว
ไปไม่เกี่ยวกับกำไร และไม่เกี่ยวกับอำนาจทางกฎหมาย เป็นเรื่องที่ว่าอะไรควรทำ อะไรที่อยากทำ
ที่มันจำเป็นต้องทำก็ทำนั่นคือประชาสังคม ก็เลยเป็นที่มาของคำว่าองค์กรประชาสังคม Civil
Society Organization ซึ่งบางคนก็พยายามใช้คำนี้แทนคำว่า NGOs มันฟังเพราะกว่าเพราะ
NGOs มันเป็นภาคปฏิเษ คือ บอกว่าเราไม่ใช่อะไรแทนที่จะบอกว่าเราเป็นอะไร ถ้ามันต้องพูด
เยอะเลยเพราะเราไม่ใช่หลายอย่าง ฉะนั้นเพื่อให้สะดวกก็บอกว่ามันคืออะไรเสียเลย คำว่า CSO
(Civil Society Organization) ก็เริ่มใช้กันมากขึ้นซึ่งหมายถึงองค์กรที่ทำเรื่องชาวบ้าน เรื่องของ
ประชาชน ไม่ใช่เรื่องของธุรกิจที่ทำหากำไรและไม่ใช่เรื่องของรัฐ ถึงประเด็นว่า อบต. เป็นอะไรกัน
แน่ มันเป็นลูกครึ่งเพราะว่ามันคล้าย ๆ จะเป็นเรื่องของประชาชน ขณะเดียวกันก็มีเรื่องของรัฐเข้า
ไปด้วย ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของการให้คำจำกัดความ หรือว่าให้ความหมายเพื่อเราจะได้คิดและทำ
อะไรที่ชัดเจนขึ้น ข้อต่อไปที่ผมได้เรียนไว้แล้วว่าการคิดในเรื่องนี้ถ้าจะเกิดประโยชน์คงจะต้องคิด
เรื่องปฏิบัติด้วย บังเอิญผมอยู่ในวงการที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนอยู่พอสมควร โดยเฉพาะองค์กร
ที่รวมตัวกันในเชิงการเงิน หรือในเชิงอาชีพ พอได้เตรียมเอกสารไปใช้ในงานอื่นด้วย ถือโอกาส
ยิงนกหลายตัวที่เตรียมเอกสารมาเป็นข้อมูลว่าองค์กรทางการเงินที่ชาวบ้านขอจัดตั้งขึ้นมีเท่าไร
ที่จริงคำถามการเงินก็ใช้ความหมายกว้าง ๆ บางทีไม่เกี่ยวกับการเงินทีเดียว เป็นต้นว่าสหกรณ์การ
เกษตร จริง ๆ ก็ไม่ใช่องค์กรทางการเงินที่เข้มข้น เป็นองค์กรเพื่อการเกษตร แต่จะมีปัจจัยทาง
การเงินด้วย ผมประมวลมาว่าองค์กรที่ชาวบ้านตั้งขึ้นมาทั้งที่รัฐบาลส่งเสริมบ้าง ไม่ส่งเสริมบ้าง
ส่งเสริมแบบมากบ้างน้อยบ้าง มีอยู่เยอะแยะนับเป็นหมื่นองค์กร มีตัวเลขแสดงจำนวนสมาชิก
จำนวนเงินออม จำนวนเงินกู้ วันนี้นับยังเอิญเห็นว่าพวกเราเป็นนักวิชาการเป็นส่วนใหญ่ ปกตินัก
วิชาการเห็นข้อมูลทีไรก็เก็บไว้ก่อน เรื่องที่จะใช้หรือไม่ว่ากันอีกทีหนึ่ง เอาไว้ก่อนก็เลยคิดว่าไม่
เสียหาย คงจะครบไว้ก่อนไม่อ่านก็ไม่เป็นไร เอามาให้

เนื่องจากผมไปเกี่ยวข้องกับองค์กรสององค์กรที่ทำงานส่งเสริมองค์กรอีกทีหนึ่ง คือ
สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ที่ทำงานกับชุมชนแออัดและโครงการสินเชื่อเพื่อพัฒนาชนบท
ธนาคารออมสินที่ทำงานกับชุมชนในชนบท อยากจะชื่ออย่างหนึ่งว่าเรื่องของชุมชนซึ่งเป็นส่วน
ประกอบสำคัญของประชาสังคม ที่จริงเราพูดเรื่องประชาสังคมมีเรื่องของชุมชนกับองค์กรอยู่เยอะ
เพราะว่าประชาสังคมจะทำให้มีประสิทธิภาพต้องเมืององค์กร ประชาสังคมก็เหมือนกันต้องเมืององค์กร
เป็นเครื่องมือไม่ใช่ตัวอุปสรรค ถ้าเราเมืององค์กรเดียว ๆ พลังก็น้อย ฉะนั้นแนวโน้มอย่างหนึ่งที่มัก
จะเกิดขึ้นคือการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่อาจารย์คุณหมอได้พูดแล้ว แต่มันมีอีกชั้นหนึ่งซึ่งเหนือ
กว่าเครือข่าย ผมใช้คำว่า ขบวนการ ชุมชนก็ดี องค์กรชุมชนก็ดีจะมีคามเข้มแข็งเต็มที่ ถ้ารวมกัน

ถึงขั้นเป็นขบวนการได้ก็จะเข้มแข็งมาก คำว่า “ขบวนการ” หมายถึง มีจุดมุ่งหมายใหญ่ร่วมกัน มีอุดมการณ์หรือมีภารกิจ mission ร่วมกัน สมัยนี้เรียกว่า vision ร่วมกันหรือมี goal ร่วมกัน แล้วก็ติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกัน ผลักดัน ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นขบวนการ ดีไม่ดีต่อกับต่างประเทศอีก ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญซึ่งบังเอิญเรื่องของชุมชนในเมืองและชนบทที่โครงการทั้งสองส่งเสริมอยู่ พยายามส่งเสริมให้ได้ทั้งสามระดับ ระดับองค์กร ระดับเครือข่าย และระดับขบวนการ เป็นต้นว่าระดับองค์กรก็เดียว ๆ ระดับเครือข่าย เช่น ถ้าในกรุงเทพฯ ก็แบ่งไปตามโซน ตามเขต ถ้าต่างจังหวัดก็เป็นจังหวัดหรือกลุ่มจังหวัด แต่ถ้าขบวนการนี้ทั้งประเทศ ซึ่งขณะนั้นขบวนการขององค์กรชุมชนเมืองก็มีการเลือกตัวแทนมาทั้งประเทศเป็นคณะกรรมการกลางเจอกันเป็นประจำ เอาประเด็นร่วมมาปรึกษาหารือ มาผลักดัน มาคิด มาทำ สมัยนั้นนอกจากงานผลักดันที่เกี่ยวกับรัฐแล้วก็คิดทำเอา เช่น จะจัดสวัสดิการของตัวเอง มองปัญหาการสร้างความสำเร็จให้ตัวเอง เป็นต้น

จึงมาถึงประเด็นที่ว่าถ้าศึกษาเรื่องทั้งหมดนี้ผมเห็นว่าจะวิจัยหรือศึกษาให้เป็นประโยชน์หนึ่งก็คือศึกษาวิจัยสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยเฉพาะถ้ามีอยู่อย่างสำคัญ เช่น กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายเป็นขบวนการอยู่แล้ว นำศึกษา นำวิจัยให้มากระดับยิ่งดี คือไม่ใช่วิจัยระดับองค์กรแต่วิจัยไปถึงเครือข่าย วิจัยไปถึงขบวนการจะเห็นมิติต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อนและมีความหมายยิ่งขึ้น และโยงไปถึงนโยบายของรัฐด้วย นอกจากนี้ในการศึกษาวิจัยถ้าเป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็น action research หรือดียิ่งกว่าวิจัยเชิงปฏิบัติการก็เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม participatory action research ก็น่าจะยิ่งดีเพราะว่าเป็นการวิจัยที่มีพลวัต มี dynamic สูง เป็นการวิจัยที่ต่อเนื่องไปไม่ได้หยุดอยู่กับที่ คือ ไม่ใช่วิจัยจบแล้วข้อมูลล้าสมัยไปสองปี ข้อมูลก็ใช้อะไรไม่ค่อยได้ แต่เป็นการวิจัยที่ไปกับเหตุการณ์ไปกับสถานการณ์ เป็นการวิจัยที่มีผลในการพัฒนาด้วย คือวิจัยไปพัฒนาไป พัฒนาทั้งผู้ถูกวิจัย และผู้วิจัยพัฒนาไปด้วยกัน น่าจะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับองค์กรชุมชน ประชาคม ถ้าสนใจเรื่องนั้นและประชาสังคมโดยเฉพาะที่เป็นเครือข่ายและเป็นขบวนการตอนนี้มีข้อสังเกตเพิ่มเติมเท่านี้ ซึ่งต้องขอยกยัดถ้ามันตรงบ้างไม่ตรงบ้างกับที่พูดมาทั้งสามท่าน แต่ผมก็ดีใจอย่างหนึ่งที่วันนี้ผมปฏิบัติตามคำแนะนำของบรมครูของเรา คุณหมอประเวศ แนะนำว่าเวลาไม่สบายให้ทำตัวเหมือนกำลังมีสุขภาพดี คือทำอะไรอย่างเต็มที่ ถ้าเจ็บคอกก็พูดใหญ่ ถ้าปวดท้องก็เดิน เมื่อก็ผมพูดมากได้ ออกกำลังกายเลยหาย ที่ปวดท้องมากๆ หายไปแล้วครับตอนนี้ ที่ คุณหมอประเวศ แนะนำใช้เมื่อไรได้ผลทุกที ขอบพระคุณครับ

ทวีทอง: ขอบคุณครับ คุณไพบูลย์ ที่ได้นำประเด็นที่สำคัญไว้ให้พวกเราแลกเปลี่ยนกันต่อว่าจะทำเรื่องของประชาสังคมน่าจะเน้นในเรื่องของทางปฏิบัติไปทำงานจริง ๆ ได้ ซึ่งก็คงจะเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ คุณหมอซูชัย ได้เสนอไว้ว่าจุดที่จะเริ่มต้นและมีนัยยะในทางปฏิบัติค่อนข้างมากคือเรื่องของพวกกลุ่มองค์กร ชุมชนต่าง ๆ ซึ่งก็มีหลายระดับ คุณหมอซูชัย ได้พูดในลักษณะที่เป็น civic group, civic action อะไรต่าง ๆ คราวนี้ขอเชิญ คุณหมอสุวิทย์ ครับ ช่วยกรุณาอภิปรายนำประเด็นเชิญครับ

สุวิทย์: สวัสดีครับพลเมืองทุกท่าน ผมไม่เรียนประธานหรือรองอธิการฯ นะครับเพราะว่าวันนี้เราเป็นพลเมืองทุกคนเท่ากันหมดเป็นความสำคัญในแนวราบ ผมเป็นหมอ 20 กว่าปีแล้วตั้งแต่เรียนแพทย์พวกหมอนี้สมองซีกซ้ายมันโต เซลล์มันเยอะ รากมันเชื่อมโยงกันเยอะ แต่สมองซีกขวามันเหี่ยวผ่อ อ่านเอกสารของ อาจารย์ธเนศ แล้วจับศีรษะนี้ร้อนจี๋เลย แล้วก็ยังไม่ค่อยเข้าใจ นึกถึงเอกสารชิ้นหนึ่งของ หมอโกมาตร ตอนที่เอามาให้ผมเป็นเอกสารที่ผมใช้เวลาอ่านทั้งวันทั้งคืนก็

ยังไม่ค่อยเข้าใจเรื่องประชาสังคมตรงนี้เป็นความยากลำบากจริง ๆ ของคนที่มาทางสาย
วิทยาศาสตร์เพราะว่าเซลล์สมองซีกขวามันไม่ค่อยมีรากเท่าไหร่นักพอฟัง อาจารย์อเนก ค่อยยังชั่ว
หน่อยอาจจะเพราะ อาจารย์อเนก เคยเป็นนักศึกษาแพทย์แล้วก็ไปเรียนทางสังคมทาง
รัฐศาสตร์ขวากับซ้ายมันก็เลยไปกันได้พอฟัง หมอซูชัย นี่สบายเลยรู้เรื่องเพราะว่ารู้น้อยใกล้เคียง
กัน คือผมเองไม่ค่อยสนใจเรื่องนี้เลยเพราะว่าเป็นหมอที่เป็นหมอ ก็เป็นนักตัดสินใจไม่ค่อยจะต้อง
คิดอะไรมากเห็นคนไข้มาก็ชิวะเลยครับ อาจารย์ที่ป่วยสักครู มาปรึกษาผม ผมก็ตัดสินใจฉะเลย
แนะนำได้เลย พอมาไม่นานนี้เองเมื่อ คุณหมอโกมาตร มาเสนอเรื่องนี้ในที่ประชุมกลุ่มสามพรานก็
เลยชักสนใจ แต่ หมอโกมาตร ก็เป็นหมอนิดสมองซีกขวาโดนะครับเป็น exception ก็ยังไม่ค่อยรู้
เรื่องเท่าไร เพียงแต่เริ่มสนใจจนกระทั่งถูกบังคับโดยคนที่นั่งอยู่ข้างขวามือข้าง ๆ อาจารย์ไพบูลย์
นั่นนะครับ คุณหมอสมศักดิ์ (ผอ.สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข) บังคับให้เป็น facilitator ผมใช้คำ
ว่า facilitator ครับ ภาษาของ civil society ไม่ใช่ว่าเป็นประธานหรือเป็นหัวหน้าแต่เป็น facilitator
ของการจัดตั้ง Gang of Four หรือจะเรียก four musketeer ดึกว่านะครับ มี คุณหมอซูชัย อยู่ด้วย
ทำเรื่องนี้เพื่อจะเสนอในการประชุมประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข คือทำแบบไม่รู้เรื่อง
จริงๆ ทำแบบแทบจะไม่เคยได้ยินคำ นี้มาก่อน คุณหมอซูชัย ไปสัมภาษณ์มาบ้าง อ่านของ คุณ
หมอโกมาตร บ้าง เอ๊ะดูไปดูมาไอ้ที่ทำในอดีตมันใช่ทั้งนั้นเลย เราทำชมรมพุทธ ชมรมโน้นชมรมนี้
ทำค่ายอาสา ทำอะไรต่ออะไรใช่ทั้งนั้นเลย ชมรมแพทย์ชนบทก็ใช่ ก็เลยรู้ว่ามันของใกล้ตัวเรา
หว่าไม่ใช่เรื่องของพวกสมองซีกขวามาหลอกเรา แต่จริง ๆ แล้วเป็นของใกล้ตัวทั้งนั้นเลย เพราะ
ฉะนั้นก็เลยรู้สึกว่ามันไม่ใช่เรื่องลำบากยากเย็นแสนเข็ญอะไรที่เราจะทำความเข้าใจ ก็เลยมีความ
สนใจ เลยบอกให้เจ้าหน้าที่ไปติดต่อกับสภาวัฒนธรรมกับมหาดไทย ไปดูให้หน่อยชีว่าไฉ่ย้อนหลัง
มา 30 ปี 40 ปีเลย ตั้งแต่กฎหมายให้ตั้งมูลนิธิ สมาคม ไม่ทราบกี่ปี ก็ขอจำนวนตัวเลขเขา
มาพล็อตเป็นกราฟดู พบว่าตัวเลขตรงที่พล็อตเป็นกราฟ ตรงกับที่ หมอซูชัย พูดตะกี้ นี่ คือหลัง
จากประมาณ 6 ตุลา 19 เป็นต้นมา จำนวนพวกนี้มันขึ้นค่อนข้างเร็วกว่ายุคก่อนนี้ พอหลังปี 30
มันยิ่งขึ้นเร็วขึ้นไปอีก ตรงนี้ก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า มีความเคลื่อนไหว มีข้อมูลที่ อาจารย์
ไพบูลย์ มาแจก ผมสนใจ เพราะผมก็เป็นนักวิชาการ ไม่ใช่สมองซีกขวา เดี่ยวผมจะให้เจ้าหน้าที่
ไปติดตามคนที่เขาทำเรื่องนี้อยู่ ว่าอยากจะขอข้อมูลย้อนหลังสัก 20 - 30 ปี กลุ่มพวกนี้ ซึ่งเป็น
กลุ่ม civil society ด้วย มีการเคลื่อนไหวในเชิงประวัติศาสตร์ มีจำนวนมากขึ้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ผมเพิ่งไปประชุมที่ เมืองนิช มา เป็น civil society อีกอันหนึ่ง คือในกลุ่มที่เขากำลังเกี่ยวกับ
ยาและเวชภัณฑ์ มันจะมี interest group หลายกลุ่ม ธุรกิจก็เป็นโครงสร้างแนวดิ่ง มีประธาน มี
อะไรต่าง ๆ ลงมา พวก NGOs ก็มีโครงสร้างแนวดิ่งเหมือนกัน ราชการก็เช่นเดียวกัน นักวิชาการ
ก็มีศาสตราจารย์ มีลูกน้องไล่ๆ ลงมา และในเวทีระดับโลก ไม่ว่าจะเป็นองค์การอนามัยโลก หรือ
ในระดับประเทศ พวกนี้จะมีเรื่องต่อสู้กันโดยตลอด NGOs ก็ว่าบริษัทยา บริษัทาก็ retaliate
NGOs อะไรต่าง ๆ นานา ปรากฏว่ามันมีในบรรดาโครงสร้างแนวดิ่ง มีคนอยู่ในโครงสร้างแนวดิ่ง
พวกนี้ ที่มองเห็นประโยชน์ของ public และก็เกิดความเชื่อมโยงกันได้ เรามาคูกันไม่ใช่มาใน
ฐานะแนวดิ่ง แต่มาในฐานะปัจเจก และนัดมาคุยกัน ต่างคนต่างหาเงินมากันเอง ไม่ได้มาคุยกัน
เพื่อจะบอกว่า ปัญหานี้ควรจะเป็นอย่างนี้ ปัญหานี้ควรจะเป็นอย่างนั้น แต่มาคุยกันเพื่อจะสร้าง
ความรักความสามัคคี ความรู้จักกัน เมื่อมี issue ที่มี conflict กลุ่มนี้จะมีประโยชน์ในการสร้าง
ความเข้าใจกัน ที่นี้ก็เกิดความรู้สึกว่าใน international มันชักจะเกิดขึ้นเยอะแล้ว แม้ในวงการ
สุขภาพเราก็เห็น แต่เราไม่แน่ใจว่า เวทีวันนี้เป็น civil society หรือเปล่านะครับ เพราะว่าอันที่หนึ่ง
เราไม่รู้จักกัน สอง เราไม่ได้มีกิจกรรมอะไรร่วมกัน สาม เราไม่มี partnership อย่างที่ คุณหมอ
ซูชัย ว่าแต่ผมคิดว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่กำลังจะเกิด

ความพยายามของหลายๆ ท่านที่จะมอง civil society ให้ชัด ผมก็เห็นด้วย ในเชิงวิชาการ ก่อนข้างจะตีแต่ในชีวิตจริงอาจคล้ายกับ หมอซูซึ ที่บอกว่า civil society อาจไม่จำเป็นต้องให้ชัด ร้อยเปอร์เซ็นต์ทีเดียวและไม่จำเป็นต้องบอกว่ามันตรงข้ามกับรัฐหรือสวนกับรัฐบางที่อาจจะตรง ข้ามกับรัฐเช่น civil society ที่ดี ๆ ตรงข้ามกับรัฐที่แย่ ๆ civil society ที่แย่ ๆ ตรงข้ามกับรัฐที่ดี ๆ เช่น สมาคมธุรกิจยาถือเป็น civil society หรือเปล่าไม่รู้ก็บริษัทยาต่าง ๆ รวมกันเป็นสมาคมและ สมาคมของแต่ละประเทศก็รวมกันเป็นสหพันธ์อย่าง ที่ อาจารย์ไพบุลย์ บอกว่าเป็นกระบวนการ network นี่เป็น civil society หรือเปล่าที่จะ protect ผลประโยชน์ตัวเอง ตรงข้ามกับรัฐที่จะ protect ผลประโยชน์ของประชาชนอย่างนั้นก็นึกว่าสวนกันแต่บางที่มันก็ร่วมกันได้ เราเห็น เยอะที่องค์กรต่าง ๆ ร่วมทำงานกับรัฐและที่เห็นบ่อยกว่านั้นอีกคือมี civil society หรือ civic movement เกิดขึ้นในโครงสร้างแนวดิ่งอย่าง ที่ คุณหมอซูซึ ยกตัวอย่างเรื่องชมรมแพทย์ชนบทก็ คือ civic movement ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างแนวดิ่งอยู่ในรัฐเลยเป็นข้าราชการทุกคนด้วยซ้ำ ไม่มี NGOs ไม่มีประชาชนที่ไม่ใช่ข้าราชการอยู่ในนั้นเลยแต่ขอสวมหมวกประชาชนและสวมหมวกรัฐ ด้วยตรงนี้ผมคิดว่าเป็นทางเลือกหนึ่งในการสร้างความสำเร็จในงานให้กับภาครัฐได้ดีพอสมควร ผมเคยไปอยู่ที่องค์การอาหารและยา 3 ปี เป็นโครงสร้างแนวดิ่งที่แข็งมากแต่ว่ามันก็เป็นแบบแยก ส่วนเป็นกองเป็นฝ่าย เวลาทำงานเร็ว ๆ ต้องมารวมกัน วิชาการคือตั้งกรรมการเอาตัวแทนกอง ต่าง ๆ มานั่งประชุมว่าจะทำโน่นทำนี่ แล้วต่างคนต่างกลับไป แล้วก็หายไปเป็นประจำอย่างนี้ 90 กว่าเปอร์เซ็นต์ของกรรมการ มันจะไม่ค่อยทำอะไรแต่มันก็ขึ้นอยู่กับสิ่งที่จะไปทำคือ พอบอกว่า จะทำแผนแม่บทคอมพิวเตอร์บิ๊ป ยังไม่ทันตั้งกรรมการเลย คนก็มาแล้ว ปรากฏว่ามันมีความเชื่อมโยง กลุ่มเครือข่ายในแนวราบของคนที่เข้าใจเรื่องคอมพิวเตอร์ที่อยู่ตามกองต่าง ๆ เขารวมตัวกัน เป็นประจำอยู่แล้ว เดี่ยวเขาก็แลก diskette กัน แลกไวรัสกันบ้างหรือบางทีก็ down load จาก Internet มาแจกกันบ้างภาพสวยอะไรพวกนี้มันมีความเชื่อมโยงของเครือข่ายพวกนี้ แล้วเขาก็รัก กัน พอเราบอกว่าจะทำแผนแม่บทคอมพิวเตอร์บิ๊ปมาเลย ปรากฏว่าพวกนี้แหละทำให้แผนสำเร็จ ภายในเวลา 3 เดือนเท่านั้น รายละเอียดทุกอย่างเขาทำให้หมดเลยโดยที่ไม่ต้องมีคำสั่งแนวดิ่งไป ตั้งเขาด้วยซ้ำไป อันนี้เป็นตัวอย่างที่จะให้มองว่า civic movement หรือ civil society ไม่ได้แยก ออกจากรัฐ เชื่อมโยงจากรัฐได้และแม้กระทั่งโครงสร้างแนวดิ่งมันก็น่าจะเกิด civic movement ได้ และทำให้การทำงานของโครงสร้างแนวดิ่งดีขึ้นได้ ผมมองว่าของไทยเรามีหลายแบบ สมัยก่อน อาจจะมีเป็นราชการ ข้าราชการ ที่มองเห็นทำที่ว่ามันอาจจะไม่ไหว ระบบราชการอย่างเดียวไม่พอ ก็ออกมาตั้ง NGOs ทั้งนั้นเลย ถ้าไปดู NGOs โดยที่มีอยู่ขณะนี้ ว่ามีการเชื่อมโยงกันอาจจะไม่เป็น NGOs ก็ตามที่ มันจะเป็นราชการ ข้าราชการออกมาทำเยอะ ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เพิ่งมีระยะหลังไม่นานนี้เท่านั้นเองที่มีคนออกมาเต็มตัวไม่ได้เป็นราชการแล้วมาสร้างประชาสังคม ขึ้น

ที่นี้ผมเองรู้สึกว่าการเคลื่อนไหวในเชิงแนวราบ การรวมกลุ่มกันจะเป็นเครือข่าย จะเป็น อะไรก็ตาม มันมีอุปสรรคในสังคมไทยพอสมควร คุณหมอซูซึ พูดถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มันเกิดขึ้น คนไทยนี้ขี้อิจฉาและอวดตาสอง ความเป็นตัวเองสูง ไม่ค่อยชอบบริหารจัดการ ซึ่งเป็นวิกฤตของ civic movement ขณะนี้หลายแห่งทีเดียว บางแห่งถึงขนาดทะเลาะกัน เพราะใช้การบริหารจัดการ ที่ไม่เก่ง ตรงนี้คือปัญหา ผมจะไม่พูดถึงเพราะ คุณหมอซูซึ พูดไปแล้ว ที่นี้ตรงนี้ทำอย่างไรถ้าเรา คิดว่า civic movement เป็นหนึ่งในคำตอบสำหรับสังคมไทย เราจะมีทางอย่างไรบ้าง คุณหมอ ซูซึ เสนอไปในเรื่องของนักวิชาการ ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งทั้งหมดเลย แต่อยากจะเพิ่มเติมว่า นัก วิชาการน่าจะต้องมาศึกษาวิจัย หรือเสนอวิธีทำงานที่จะลดจุดอ่อนหรือปัญหา คือวิธีทำงานที่ ทำให้คนไทยลดความเป็นคนขี้อิจฉาหรืออวดตาสอง อาจารย์ประเวศ มักพูดถึงขบวนการ AIC ที่

นายพินิจ: ขอบคุณครับ ผมดีใจที่ได้มีโอกาสรับเชิญให้มาร่วมในกิจกรรมของชุมชนสังคมหรือ civil society ในวันนี้ ที่แรกว่าจะมาฟังเฉย ๆ พอได้ยืนทำนุวิทยากร ท่านผู้ดำเนินการอภิปรายคิดอะไรหลายอย่างดัง ๆ บางครั้งผมก็เห็นด้วยอย่างเดียวกัน บางครั้งก็มีความเห็นแตกต่าง ก็เลยขออนุญาต 2-3 นาที พูดย่อไรบางอย่างที่คิดว่า ผมมองแตกต่าง และคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ เริ่มจากคำว่า ประชาสังคมที่ อาจารย์ชเนศ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า ประชาสังคมค่อนข้างจะมาดั่งขึ้น เมื่อระบบสังคมนิยมในค่ายหลังมานเหล็กมันพังทลาย แล้วก็พยายามดึงให้มาสู่ประชาธิปไตยมากขึ้น ผมก็กังวลว่า movement ของเราหรือ movement ทำนองนี้ มันเป็น socialism หรือ communism ที่พยายามต่อต้านระบบเผด็จการหรือ authoritarian อีก 20 ปีถัดไปก็จะมีคนอย่างพวกเรานั่งมองดูพวกเราว่า ใน 20 ปีก่อนกลุ่มบ้า ๆ พวกนี้ก็คิดทำแบบนี้ เพราะว่าต้องบอกว่าในวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มมี โฮโมซาเปียน บนโลก 30,000 กว่าปี ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า paradigm shift ของ Planet Earth อย่างมหาศาล ผมไม่ได้เรียนทางด้านสังคมวิทยา แต่ว่าตอนผมไปเรียนทางด้านพฤติกรรมกับระบบประสาท ผมได้เรียนวิชาหนึ่งคือ sociobiology และเมื่อปี 1970 ก็มีคนหนึ่งมาก่อนข้างทำให้เกิดการทำลายมากในเรื่องการมองสังคมในทางชีววิทยา ซึ่งต่างกับสังคมซึ่งนักสังคมวิทยาเคยมองกันมาก่อน ท่านนั้นก็คือ Edward Billson (?) ซึ่งเป็น จิวเรเตอร์ของ museum ที่ฮาร์วาร์ด Billson กับ Margaret Mead เป็นสองคนที่ทำให้เรามองดูพฤติกรรมของสังคมไม่เพียงแต่ว่า common sense จากประสบการณ์ของมนุษย์ แต่ว่าเนื่องจากเขาศึกษาทั้งพฤติกรรมที่ primitive ในคนที่ primitive type หรือว่าในสัตว์สังคมอย่างแมลง ที่เป็น social insect อย่างมดและผึ้ง หรือสังคมที่ทดลองได้อย่างหนูทดลอง Billson กับ Margaret ได้ให้ learning lesson ที่สำคัญมาก ตอนนั้นผมไม่ค่อยเข้าใจหรือว่าทำไมสังคมต้องซับซ้อน สังคมมันมี purpose อย่างไร พอไปเรียน treaty ของ Wilson ซึ่งยังเขียนหนังสือที่ถือว่าเป็น provocative มาก แม้กระทั่งในวงการวิชาการทางวิทยาศาสตร์ เพราะ Wilson บอกว่าสังคมตัวอย่างผึ้งหรือมด ซึ่งถือว่าเป็น social insect ระบบประสาทหรือ brain อย่างที่หมอสุนัขพูด มดไม่มี brain ชิกซ่าย ชิกขาวชัดเจน และก็ brain ของมด 95% ถูก control ด้วย genetic มดหรือผึ้งแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ พวกหนึ่งทำหน้าที่เป็นผึ้งงาน มดงาน มันมีโครโมโซมแค่ครึ่งหนึ่งของโครโมโซมคนอื่น ไม่มีหน้าที่ผสมพันธุ์ มีหน้าที่ทำมาหากิน หาอาหารมาเลี้ยงรัง และเมื่อไรมีศัตรูก็ต้องต่อสู้แม้กระทั่งตัวเองตาย เวลานั้นมันต้องเอาตัวเองสร้างเป็นสะพาน แม้กระทั่งตัวเองถูกน้ำท่วมตาย มันมีพฤติกรรมที่เรียกว่าพฤติกรรมเสียสละโดยธรรมชาติของมัน และมดที่เป็นนางพญาก็ไม่มีหน้าที่อะไร กินให้อ้วนแล้วนอนให้ตัวผู้ที่มีโครโมโซมเพศชายมาผสมเท่านั้นเอง ซึ่งมันก็ไม่ทำหน้าที่อะไรนอกจากกินกับผสมพันธุ์อย่างเดียว แต่ละตัวต้องรู้หน้าที่ของมัน ต้องมี responsibility ที่ถูกกำหนดถ้ามันงานตัวใดเบี่ยงงานก็จะถูกจัดการฆ่า ไม่เหลือสะเปะสะปะไว้ในรังให้เป็น civil disobedience ขึ้นในรังขณะเดียวกันเรามีสัตว์อีกพวกหนึ่งคือหนู และสัตว์สองประเภทคือแมลงกับหนู ผมมาถึงประเด็นที่ว่า ทำไมต้องคิดให้รอบคอบ เพราะว่าทุกอย่างที่เราคิดเป็น a cross section in time เท่านั้นเอง ถ้าเราศึกษาพวกนี้ เราจะเป็นการมองสังคมแบบ longitudinal มองสังคมอย่างเป็นล้านปี ทำให้เห็นว่า ไอ้ที่เราคิด ๆ กันอย่างนี้ มันเกิดขึ้นมาเป็นล้านปี ไม่มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นภายใต้ดวงอาทิตย์ A nothing under the sun หนูเป็นสัตว์พวกหนึ่งที่มีสังคมเหมือนกันตั้งแต่ออกลูกมาก็มีคนเคยทดลองว่า หนูที่ออกมาตอนแรกในสังคมที่จำกัด มันมีไม่กี่ตัว ต่างคนต่างเอื้ออารีซึ่งกันและกัน แต่พอหนูมันมีมากจนเกินไป มันเริ่ม overpopulation มันเริ่มเห็นแก่ตัว มันเริ่มกักตุนของในรัง เพราะหนูมี brain ส่วนหนึ่ง เรียกว่า limbic system ที่คล้ายกับ brain ของคนตัวนี้มันทำให้หนูมีอัตตาซึ่งมดไม่มี มดมีแต่ responsibility for survival ของ species มัน แต่หนูมี brain ที่คล้าย ๆ กับคน ทำให้เห็นแก่ตัวเห็นแก่พวกพ้อง และทำลายคนอื่นเพื่อให้พวกตนอยู่รอด

กลับมาถึงเรื่องสังคม ประชาสังคมอย่างที่พูดกันเมื่อก็ ผมเป็นห่วงอย่างหนึ่ง แล้วเมื่อคืนผมได้รับเชิญให้ไปงานเหมือนกัน พอดีผมทำงานค้าง เลยต้องดูทางโทรทัศน์ และก็ตั้งใจที่ท่านอดีตนายกคุณอนันท์ ปันยารชุน พูดอะไรซึ่งจับใจผมมาก ท่านเป็นคนหนึ่งที่ขึ้นไปบนหลังเสือที่ร้อน และสามารถลงมาอย่างสง่างาม เพราะฉะนั้นท่านคงมีบาร์มีอะไรต่าง ๆ ที่สร้างสม เป็นคนที่มองอะไรหลายอย่างค่อนข้าง balance และพูดอันหนึ่งที่จับใจผม สังคมที่เราจะสร้างสรรค์ใหม่ในประชาสังคมเป็นตัวนำ คุณภาพคนเป็นเรื่องใหญ่มาก และในงานวันนี้ ผมยังไม่เจอใครพูดถึงคุณภาพของคนสักคนหนึ่ง ต้องอย่าลืมว่าสังคมเกิดขึ้นได้ด้วย member ของสังคมก็คือคนที่มารวมกันเป็นสังคม ถ้าให้คนที่มารวมกันเป็นสังคมมีคุณภาพแล้วดังที่ คุณอนันท์ พูดไว้เมื่อคืน สังคมมันก็ reflect ดังนั้นแหละ เพราะฉะนั้นกระแสน้ำที่พูดกันในวันนี้ ก็ reflect คุณภาพของคนไทยที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ถ้าคนไทยเหมือนคุณภาพของคนสิงคโปร์ เราก็จะเป็นสังคมที่คล้าย ๆ สิงคโปร์ ปัญหาที่ผมอยากจะ raise เวลานี้คือ แนวคิดประชาสังคมเป็นปรัชญาที่ดี แต่แนวคิดนี้จะไม่ประสบความสำเร็จถ้าขาดองค์ประกอบที่เป็น critical factor ปัจจัยสำคัญคือคุณภาพคนไม่ได้รับการพิจารณา คุณภาพของคนไทยเวลานี้กำลัง effect มาจากหลายอย่าง ประเด็นที่หนึ่งพอดีผมต้องทำงานร่วมกับผู้บังคับบัญชาที่บ้าน ที่ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องพัฒนาสมองเด็กและพัฒนาสมอง ปัญหาเวลานี้ก็คือ เด็กไทยที่เกิดมาใหม่ที่ถูกพ่อแม่เลี้ยงในสังคมยุคที่กำลังมีปัญหา และคนที่มีปัญหามากที่สุดไม่ใช่ลูกชาวบ้านชนบท ที่อยู่ห่างไกลและยากจน แต่เป็นลูกคนระดับกลางหรือระดับมั่งมีในกรุงเทพฯ ที่พ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยงลูก พ่อแม่มีแต่ไปแรดอยู่ในสังคมตลาดหุ้น เราสองคนต้องดูลูกของคนหลาย ๆ คนที่พ่อแม่ไม่มีเวลาให้ลูกตั้งแต่ปฐมวัย แล้วทิ้งลูกให้มีปัญหา ไม่มี model ที่จะเรียนรู้ ไม่มีความรับผิดชอบในสังคม หรือวายเป็นไปทุกอย่างมีหมด ไม่มีความรับผิดชอบอะไร คื่นเข้าก็มีคนป้อนใส่ปากทุกอย่าง John F. Kennedy ได้ถามเป็นวาทศิลป์ที่เรารู้จักกันว่า ถ้าเผื่อท่านจะพัฒนาประเทศอเมริกาให้ดี อย่าถามว่ารัฐอเมริกาให้อะไรท่านได้ จงถามว่าท่านให้อะไรกับรัฐอเมริกาได้ ผมอยากฝากตรงนี้ว่าประชาสังคมมันจะเกิดขึ้นได้สิ่งสำคัญคือคนทุกคนในสังคมต้องมี responsibility ผมจำได้เมื่อปีที่แล้วเมื่อเกิดน้ำท่วมศาลาया ถนนข้างหน้ามันก็เจ็จ ถนนข้าง ๆ ที่จะเข้าโรงเรียนสาละวันก็เจ็จ คนทุกคนก็เดินผ่านไปผ่านมา ปล่อยให้เด็กนักเรียนเดินย่ำน้ำเข้าเข้าไป แต่จะมีสักกี่คนที่เดินเข้าไปหาผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นนี้ แล้วบอกว่าเมียคุณเป็นคนขายวัสดุก่อสร้าง ช่วยยกวัสดุก่อสร้างไปทำถนน หรือเมื่อตอนที่ อาจารย์เทพนม เกษียณอายุราชการ และคณะสิ่งแวดล้อมฯ จักรงานและเชิญ ท่านรองนายกทักษิณ มาแล้วถามว่าถนนทางเลี้ยวที่จะเข้ามหาวิทยาลัยตรงทางแยก ทำไมปล่อยให้ขรุขระ ให้พังอยู่อย่างนั้นได้ เราก็ถามกันในห้องนี้หลาย ๆ คนที่อยู่ในคณะสิ่งแวดล้อมฯ คงจำได้ ทุกวันนี้ถนนยังพังอยู่ เพราะไม่มีใครเดินเข้าไปถามให้ เพราะมันเป็นเรื่องของการเมือง เรื่องของบริษัทที่เขาจับ ผมอยากฝากไว้เป็นประเด็นที่สำคัญคือ คุณภาพคนจะเป็นอย่างไรถ้าประชาสังคมไม่ดี ขอบคุณครับ

ทวีทอง: ขอเชิญคุณแอนก อาจารย์กฤตยาและคุณเนตรนภา ขอความกรุณาใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพสัก 2-3 นาทีนะครับ

แอนก นาตะบุตร: ผมอยากจะเริ่มในฐานะที่มีประสบการณ์และมีโอกาสประสบพบและมีส่วนร่วมว่า พลังหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยคือ อยากรู้คำของหมอประเวศว่าพลังทางสังคม ว่ามีปรากฏการณ์นี้เกิดจริงและเป็น know how เพื่อโยงมาสู่คำว่า กระบวนการทางประชาสังคม หรือกลุ่มประชาสังคม ซึ่งผมเองก็คิดว่า เราต้องหาความรู้จากสังคมไทย คู่กับสังคมโลกที่เราเรียนรู้มา ถ้าเห็นปรากฏการณ์มาก่อน ผมเอาปรากฏการณ์ เอามาถอดออกให้เห็นสัก 4-5 เรื่อง

หนึ่งคือเราจะเห็นคำว่าซึกขวาของ คุณหมอสุวิทย์ เห็นเรื่องจิตวิญญาณ จิตสำนึกท้องถิ่น เห็นเรื่องจิตใหญ่ จิตหมู่รวมกลุ่มกัน ถ้าเราอยากรู้ว่าประชาคม ผมไม่ทราบแต่ว่าประชาสังคมที่ผมพบทั้งในภาคชนบทและภาคเมือง จากองค์กรที่เป็นชาวบ้านแท้ๆ และหลากหลาย ก่อตัวขึ้นมา เป็นกลุ่ม กลุ่มอีกเมืองน่าน กลุ่มวิสาหกิจนคร มีประเด็นนี้คือ มีคำว่าใจ ผมอยากใช้คำหลักว่าใจ บางคนใช้จิตวิญญาณ บางคนใช้สำนึกท้องถิ่น และเป็นใจหลายใจรวมกันเป็นใจที่ใหญ่ขึ้น อาจารย์ขวัญสรวย อยู่ที่นี่เรียกว่า ใจหมู่ ผมว่าประเด็นสำคัญไม่ใช่รวมกันด้วยอำนาจ ไม่ใช่รวมด้วยเงิน ปัญหาจะมีจริง แต่ผมอยากเรียนว่า องค์ประกอบหนึ่งคือใจที่ร้อยกัน องค์ประกอบสองคือพลังสังคมที่ปรากฏให้เห็น การเกิด synap ทางเซลล์สมองที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แล้วจะเห็นว่ามีความเป็นองค์ประกอบสำคัญและค่อนข้างเท่ากัน ไม่เท่ากันแบบในระนาบที่เดียวแต่แลกเปลี่ยนกันได้หลากหลายสาขาวิชา หลายมุมมอง ผมว่านี่คือประเด็นสำคัญ และที่สำคัญกว่านั้นคือในเวทีการเรียนรู้วันนี้ ผู้หญิง เยาวชน และผู้นำไม่ใช่ว่าเป็นทางการมีโอกาสสูงมาก อยากเรียนว่าพลังได้ผ่านเวที synap อันนี้

เรื่องที่สามถ้าจับเรื่องโครงสร้างที่ พี่บุญลย์ พูดไปแล้ว ผมจะพูดนิดเดียวว่าโครงสร้าง ฟังก์ชันและโพรเซส มันไม่เหมือนกันเลย มีทั้งเป็นแกนแบบดวงอาทิตย์ มีเครือข่ายแบบ นพเคราะห์ เป็นเครือข่ายแบบไม่เห็นแกนก็มี ขณะนี้เรากำลังถกทอเป็นสี่เหลี่ยมก็มี เช่น จส.100 ซึ่งไม่มีตัวตน ชุมชนวิชาการ เป็นต้น ผมเรียนว่าถ้าเราไปติด civic organization โดยมี pattern ใด pattern หนึ่งคงไม่ได้ อุดมการณ์ของแต่ละโครงสร้าง ฟังก์ชัน โพรเซส และระดับของมันก็อง หลากหลาย พี่บุญลย์ เกริ่นไปแล้วผมอยากชี้ว่ามันน่าสนใจมากเพราะมันไม่มีองค์กรที่ตายตัว ทำให้มันเกิดความแข็งแรงและเราพบว่าเมื่อไม่มีศูนย์กลาง ใครก็ทำลายยากมาก เหมือนความรู้เรื่อง INTERENT มีการถกทอกัน ศูนย์กลางเริ่มสลายตัวไปแล้ว ถกทอเป็นรูป TEDNET (Thailand Environment and Development Network) เป็น net ที่ไม่มีศูนย์กลาง นั่นเป็นองค์ประกอบที่สาม

ผมอยากเรียนว่ากำลังพบปรากฏการณ์นี้ในสังคม โครงสร้างมันเป็นตัวแบบที่น่าสนใจ มี หลากหลายมาก และมีฟังก์ชัน มีโพรเซส และอุดมการณ์ภายใต้โครงสร้างของมันที่ไม่เหมือนกัน เลย ประการที่สามทำให้เกิด partnership พลังอันนี้เรียกว่า synergy และจุดที่ผมอยากพูด ก็ว่ามัน เป็น breakthrough ที่ทำให้ชนบทกับเมืองไม่ถูกแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิงเหมือนในอดีต ผม พบว่าพลังทางสังคมอันนี้มันเป็นรอยต่อที่ทำให้ประชาคม ทำให้เมืองกับชนบทมีจุดเกาะเกี่ยวกัน ยกตัวอย่างด้วยลุ่มน้ำเดียวกัน ด้วยทะเลสาบสงขลาเดียวกัน ด้วยลำน้ำน่านเดียวกัน หรือเรื่องของ นิคมอุตสาหกรรมเดียวกันก็ต้องมานั่งคุยกัน ประการสุดท้ายที่ผมอยากเรียนก็คือ พลังทางสังคม มันแสดงออกในเรื่องที่เรากำลังเรียกหา คือทำให้เกิดเวทีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม อันนี้เป็นคำ วิชาการ รูปธรรมก็คือเกิดสถานะใหม่ที่คนหลาย ๆ กลุ่มมาคุยกันแบบสันติวิธี มาหาข้อยุติร่วมกัน และมีตัวแทนของเขา จัดตั้งตัวแทนของเขา มา act ร่วมกัน มาปฏิบัติการร่วมกัน และถกทอไปเรื่อย ๆ ผมอยากเรียนว่าอันนี้คือนัยยะพลังทางสังคม และพลังทางสังคมนี้สำคัญ ผมว่าวันข้างหน้า โครงสร้างแนวตั้ง สถาบันหลักอาจจะไม่ใช่คำตอบเดียวแต่เราต้องการการจัดการที่หลากหลาย พลังอันนี้และด้วยการก่อรูปที่หลากหลายออกไป หรือจะเรียกว่าประชาธิปไตยที่ก่อ หวอดขึ้นแล้วโดยกลุ่มท้องถิ่น ผมอยากเรียนว่าวันข้างหน้าการจัดการไม่ใช่อยู่ที่ระดับ globalization หรือระดับ state แล้ว แต่กำลังลงมาถึงคำว่า localization ซึ่งไม่ได้หมายถึงชุมชน อย่างเดียว ผมอยากทิ้งไว้ตรงนี้ ถ้านัยยะเป็นอย่างนี้ความสำคัญอยู่ที่ไหนครับ วันข้างหน้าเรา กำลังเห็นว่าทำอย่างไรจะให้ภูมิท้องถิ่น ทำให้พลังทางสังคมที่กำลังแตกตัวนี้ขึ้นมาเป็นภูมิ ด้านทานที่ดูแลท้องถิ่นตัวเองและเกาะกันเป็นเครือข่าย แล้วก็ยกระดับเป็นขบวนการ ผมว่านั่นคือ

นัยยะที่เราอยากเห็น ถ้าเราจะเห็นอย่างนี้การวิจัยควรจะไปเสริมอย่างไร ผมจบประเด็นแค่นี้
ครับ

กฤตยา: ขอบคุณค่ะ ดิฉันมีประเด็นสั้นไม่ก็ประเด็น แต่ก่อนอื่นขอพูดถึงประเด็นที่ อาจารย์นัยพินิจ พูดถึง
เรื่องความคิดของ คุณอานันท์ เมื่อคืนนี้ ดิฉันไม่ได้ฟังนะแค่แต่อ่านหนังสือพิมพ์เมื่อเช้า ก็ไม่เห็น
ด้วยกับความคิดของท่านอดีตนายกอานันท์ ดิฉันเชื่อว่าระบบสำคัญ ในการที่เราจะสร้างระบบหรือ
สร้างโครงสร้างสังคมที่เอื้ออำนวยให้คนเป็นเนื้อนาดินที่ดี ที่จะสร้างคุณภาพของคน ถ้าเราหวังให้
คุณภาพของคนมาก่อนโดยที่เราไม่พยายามสร้างระบบขึ้นมา ดิฉันคิดว่ามันเกิดขึ้นได้ยาก และก็
ค่อนข้างขัดแย้งกับคำอธิบายของ คุณอานันท์ เมื่อวานนี้จากหนังสือพิมพ์ ถ้าไปฟังรวม ๆ อาจ
จะเปลี่ยนใจก็ไม่ว่าได้ข่าวว่าเขาจะออกอากาศอีกครั้งหนึ่งดิฉันมองว่าประเด็นที่เสนอโดย คุณ
ไพบุลย์ กิติ คุณหมอสุวิทย์ กิติ และท่านผู้เสนอทั้งสาม อย่างกรณีของ อาจารย์คุณหมอซูชัย พูด
ถึงประเด็นวิจัย ดิฉันมองว่าสิ่งที่ คุณหมอซูชัย เสนอเป็น problem-based research คือดูประเด็น
ปัญหาเป็นหลัก ในขณะที่คุณไพบุลย์เสนอ คือการศึกษากระบวนการ ขอใช้ภาษาอังกฤษไปก่อนซึ่ง
อาจจะผิดว่า movement studies ก็คือพยายามที่จะศึกษาสิ่งเกิดขึ้นในองค์ความรู้ และเอกสารของ
อาจารย์ชเนต กับ อาจารย์ยอเนก สำหรับดิฉันแล้วมันมีอุปการมาก กับการที่เราจะทำความเข้าใจ
กับองค์ความรู้หรือกระบวนการทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องประชาสังคม โดยเฉพาะเอกสารของ
อาจารย์ยอเนก เพราะว่า อาจารย์ยอเนก ได้ตั้งโจทย์ที่สำคัญมากมายสำหรับการจะศึกษาเรื่องนี้
โจทย์ที่สำคัญอันหนึ่ง เช่นพูดถึงเรื่องคนไทยที่จิตวิทยาของคนไทยไม่มีการรวมตัวกัน อันนี้เป็น
ข้อสังเกต โจทย์อันนี้อาจจะจับใจดิฉันเพราะจิตส่วนตัวรู้สึกว่าเป็นข้อสังเกตส่วนตัวที่เราได้
ทำงานมาระยะหนึ่ง ซึ่งเราก็พบว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง แต่ประเด็นทั้งหมดที่คุยกัน ดิฉันมีความ
รู้สึกดีใจที่ คุณเอนก (นาเคบุตร) พูดถึงเด็กกับผู้หญิงขึ้นมา ดิฉันว่ายังขาด gender sensitivity
มากในประเด็นทั้งหมดที่เสนอกัน ถ้าจะดูในเชิงปัญหา หมอซูชัย พูดถึงหลายปัญหา คิดว่าปัญหา
ความรุนแรงเป็นปัญหาที่สำคัญมากในสังคมไทย และความรุนแรงต่อผู้หญิงในปัจจุบัน สำหรับ
ดิฉันแล้วเป็นเรื่องเกินระดับที่จะรับได้ ประเด็นเรื่องการฆ่าเผ่าพันธุ์ ซึ่งเพิ่งเกิดขึ้น 2-3 วันใกล้
มหาวิทยาลัยเราเอง ถ้ามองกันจริง ๆ จะเป็นเรื่องโยงกับวัฒนธรรมทางเพศของสังคมไทย มันไม่
ใช้ความรุนแรงตรงไปตรงมา ซึ่งคน ๆ หนึ่งโกรธคน ๆ หนึ่งแล้วไปจับผู้ชายคนหนึ่งกับลูกชายเขา
มาฆ่า เป็นประเด็นที่ชี้ให้เห็นว่า ประชาสังคมที่เราจะทำกันต่อไปควรจะต้องคำนึงเรื่องนี้ไว้ด้วย
ประเด็นสุดท้ายเรื่ององค์กรทุน บทบาทขององค์กรทุน ดิฉันมีข้อกังวลนิดหน่อย แต่ไม่ได้กังวล
มาก เก่งว่าสิ่งที่เราคิดนี้ ถ้าเราเสนอองค์กรทุนไปแล้ว ถ้าเกิดว่าองค์กรทุนจะมีกลุ่มที่มาดูงานของ
เรา การเลือกกลุ่มคนที่มาดูงาน ถ้าเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้มีแนวคิดเรื่องประชาสังคมอยู่ อาจจะไม่
ได้ผ่าน ดิฉันคิดว่าจากกระบวนการที่มาทำงาน ไม่น่าจะเกิดปัญหานี้แต่อย่างใดจะต้องตั้งข้อสังเกตไว้
เพราะเนื่องจากมีโครงการดี ๆ หลายโครงการแล้วไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะฉะนั้นองค์กรทุน
อาจจะต้องคิดว่าจะรับลูกได้อย่างไร ขอบคุณค่ะ

เนตรนภา: ดิฉันจะพูดถึงประเด็นที่ คุณหมอซูชัย ได้พูดถึง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ อย่างเรื่องของ Robert
Putnam ขึ้นมาอธิบายในแง่ที่ว่า civil society นำมาก่อน เกิดก่อนด้านเศรษฐกิจ ตรงนี้มีความเห็น
ว่า เป็นเรื่องที่จะต้องอภิปรายกันอีกเยอะในแง่ที่ดิฉันไม่เชื่อว่า มันเกิดขึ้นก่อนแล้วเศรษฐกิจก็มา
เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันมากกว่า กระบวนการเกิดสิ่งเหล่านี้มันต้องมีทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และ
กระบวนการของ civil society จึงเกิดขึ้น ประเด็นที่สองที่ คุณหมอซูชัย พูดถึงว่า ไม่เห็นว่าการที่เรา
จะมาดูเรื่องของ civil society ไม่เห็นความสำคัญ หรือไม่จำเป็นต้องไปสนใจนึกถึงที่มาที่ไปของ
มัน ซึ่งดิฉันมีความเห็นว่าตรงนั้นมีความสำคัญ เพราะว่ากระบวนการคลี่คลายที่ทำให้มันพัฒนา

ตรงนั้นขึ้นมาได้ ถ้าเราไม่เข้าใจในส่วนนั้น และเราพยายามที่จะสร้างขึ้นมา เราจะไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ ประเด็นที่สามเรื่อง civil society ที่ อาจารย์ยอเนก ได้พูดถึงว่า เราจะต้องพูดถึงในแง่ของอย่างอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่นคำว่า citizen ซึ่งมีความหมายที่สำคัญมาก และอีกอันที่คุณหมอซูชัย พูดถึงเรื่องของการมีจิตสำนึก คือจิตสำนึกพยายามจะยกตัวอย่างจากสังคมที่เคยไปอยู่และเป็นสังคมที่กล่าวถึง civil society สูงมาก คือสังคมของอังกฤษ ที่พูดตั้งแต่ต้นที่ จอห์น ล็อคเป็นคนพูดถึงเรื่องนี้ขึ้นมาว่าทำไมมันได้มีการพัฒนาต่อถึงปัจจุบันเป็นร้อย ๆ ปีมันมีอะไรเป็นตัวที่สามารถทำให้เขาคงอยู่ได้ แม้ว่าเขาจะมีการผ่านเศรษฐกิจการพัฒนาอุตสาหกรรม ปฏิวัติอุตสาหกรรม เผอิญจิตสำนึกไปเรียนทางด้านมานุษยวิทยา ใช้เวลาตรงนั้นไปดูลักษณะ culture ดูทั้งหมดดูกระบวนการ socialization ของคนอังกฤษ เขาเป็นยังไง ทำไมมีองค์ต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะ civil society ขึ้นมา ไปนับดู NGO ของเขามีมากกว่าหนึ่งพันขึ้นไป แล้วทำงานกันอย่างเข้มแข็งด้วย และทำงานด้วยใจ ทำด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์ ก็ไปดูตั้งแต่สถาบันครอบครัวในแง่ที่เขาสร้างได้อย่างไร อย่างเช่นช่วงเกิดถึงช่วงใช้คำว่า mature ถึงขั้นที่มีวุฒิภาวะ ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน จิตสำนึกไปในถนน เผอิญเห็นรถคันหนึ่งชนกับอีกคันหนึ่ง ปรากฏว่ามีหญิงคนหนึ่งซึ่งอยู่ในถนนด้วยบอกว่าจะเป็นพยานให้กับเจ้าของรถ เป็นกรณีที่ชี้ให้เห็นว่าเขาเป็นคนที่มีลักษณะจิตใจเพื่อสังคม อีกตัวอย่างหนึ่งในชุมชนเขาจะมีคนที่มีลักษณะเป็น leader เขามาถามชาวบ้านว่า วันนี้มีใครเห็นบ้างว่ารถคันไหนทำให้ถนนตรงนี้เสียหาย เหตุผลว่าทำไมถึงต้องการอยากทราบ เขาบอกว่าปกติโดยทั่วไปแล้วเราไม่ทราบ คนที่จะต้องมาดูแลคือรัฐ ถ้าเราสามารถรู้ได้ว่าใครทำให้ถนนเสียหาย เราสามารถให้รถคันนั้นมาซ่อมถนนตรงนั้นได้ ทำให้เราไม่ต้องจ่ายค่าภาษี สามารถเอภาษีไปทำประโยชน์อย่างอื่นได้ดีกว่า ในการที่จะพัฒนา civil society ขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่นคนที่ต้องโอกาสในสังคม ทำอย่างไรที่จะ empower คนเข้ามาอย่างเช่นมีการ training ที่ทำให้คนต้องโอกาสไม่ว่าจะเป็นคนที่มาจาก refugee หรือคนอะไรก็ตามมีโอกาสจะเข้าไปพัฒนาให้คนเอาความสามารถที่จะมี power และเกิด civil society ในการที่เข้ามามีส่วนร่วมของสังคม จิตสำนึกค่อนข้างยาว ก็คงต้องเปิดโอกาสให้คนอื่นได้พูดบ้าง ในภาคบ่ายก็คงจะมีอีกใช้มั๊ยคะ คือมีประเด็นหลายประเด็นที่อยากจะ discuss ตรงนี้ ขอขอบคุณค่ะ

วราพร: คืออยากที่เสนอความเห็นเห็นว่าเห็นด้วยกับ อาจารย์ยอเนก มากๆ คืออยากจะ feedback ตรงที่ว่าเวลาจะพูดถึงประชาสังคม ถ้าหากเรามองภาพเป็นกลุ่มอำนาจที่เน้นการรวมกลุ่มเฉพาะเช่น กลุ่มผู้สูงอายุ หรือกลุ่มคนพิการหรือกลุ่มอะไรที่แยกเฉพาะ เช่นกลุ่มวิชาชีพ พ่อค้าวานิชย์ หรือกลุ่มผู้ค้ายา มันเป็นลักษณะที่ตัวเองมองว่าประชาสังคมต้องไม่ใช่อย่างนั้น คือจิตสำนึกเห็นด้วยกับ อาจารย์ยอเนก ที่ว่า ประชาสังคมเป็นการสร้างความสัมพันธ์ขององค์กร ที่มีพรมแดนกว้างกว่ากลุ่มอิสระ คือเนื้อหาของการรวมกลุ่ม ไม่ใช่ปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม หรือสร้างอำนาจสำหรับกลุ่ม แต่เป็นการสร้างกิจเพื่อส่วนรวม ตรงนี้อุดมการณ์ของการรวมตัวกันในฐานะพลเมือง ในฐานะของคนที่จะดูแลทรัพยากรร่วมกัน ไม่ใช่เป็นการดูแลผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งตรงนี้จะประเด็นสำคัญ

บังเอิญตัวเองทำงานด้านสิ่งแวดล้อมและรู้ว่าการจัดการทางสิ่งแวดล้อมเนี่ย มัน need ความร่วมมือมาก ๆ ถ้าเป็นครูไปทำงานในชุมชน ที่เราต้องการเห็นคือต้องมี partnership ให้อาจารย์ในการทำงานในพื้นที่ ในการที่จะดูแลผืนป่าตะวันตกหรือผืนป่าอะไรสักแห่งหนึ่ง ซึ่งตรงนี้หมายความว่าอุดมการณ์ในการรวมตัวกันใหม่ที่จะมาดูแลทรัพยากรร่วมกันซึ่งไม่ใช่ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มแต่ละเหล่า จิตสำนึกมองภาพของประชาสังคมตรงนี้ และเป็นเรื่องของ การสร้างอุดมการณ์ใหม่ เป็นเรื่องของ การสร้าง partnership ภายในกลุ่มซึ่งมีความสำคัญมาก แม้กระทั่งสหกรณ์ที่มีอยู่ในชนบท หรือว่ากลุ่มคนยากจนในชนบทที่เขาคิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะแก้ปัญหาตามลำพัง

เรา need partnership เราต้องเจาะปัญหาที่มองอยู่ไปสู่รากของปัญหา ปัญหาต่าง ๆ โยงใยกันทั้งสิ้น ถ้าหากเราเห็นถึงความโยงใยนั้นแล้วนำไปสู่รากของปัญหา สู่การพัฒนา เราสามารถที่จะสร้างขบวนการที่ใหญ่โต มากกว่าที่จะเฉพาะกลุ่ม เฉพาะเหล่า เฉพาะสาขาการผลิตอะไรต่าง ๆ ขอบคุณค่ะ

ทวีทอง: ดีใจที่ประเด็นนี้อาจารย์เน้นขึ้นมาะครับ เพราะว่าจริง ๆ ที่เราพูดมาก็ไม่ค่อยได้แยกเท่าไร มีผลประโยชน์ของกลุ่ม ผลประโยชน์ของคนส่วนรวม ซึ่งโดย concept ของ civil เน้นในเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวม ก่อนข้างจะเป็นหลัก แต่เข้าใจว่าไม่ได้ completely distinguish ของกลุ่ม ก็เชิญอาจารย์สุทธิลักษณ์ ครับ

สุทธิลักษณ์: รู้สึกชักจะเริ่มสนุก คงจะเป็นคำถามให้ อาจารย์ย้อนเนก มากกว่า อยากจะเชื่อมจากทาง คุณหมอสุวิทย์ ตอนนี้อย่าพยายามจะมีจินตนาการ เพราะว่า อาจารย์ประเวศ บอกว่า เวลาจะทำอะไรต้องมีจินตนาการก่อน จินตนาการตอนนี้กำลังคิดว่า ถึงแม้จะไม่มีความรู้ลึกเรื่องประชาธิปไตยแต่ฟังดูดี แล้วก็การตั้งหัวข้อการเสวนาวันนี้ ตั้งว่าประชาธิปไตยกับอนาคตสังคมไทย เพราะฉะนั้นตัวเองก็อยากจะมองว่า ใน 5 ปี มันควรจะมียะไร ใน 10 ปีมันควรจะมียะไร 15 ปีควรจะมียะไร เราควรจะถูกประเมินได้และการประเมินก็คือว่า “ท่าทางมันน่าจะดี” เพราะว่ากำลังเอา concept ที่ดีมาจับ อนาคตที่ดีกับสังคมไทย ปัญหาก็คือว่า คุณหมอสุวิทย์ บอกว่า คนไทยอาจจะขี้โอ้อาจ มีความเป็นตัวของตัวเองสูง คือมี ego สูง และนอกจากนั้นคือไม่ชอบบริหารจัดการ ปัญหาคือว่ากลัวว่าเราจะจับ concept นี้แล้วก็มีการพูดกัน คุณหมอสุวิทย์ เอ๋อมาคิดหนึ่งว่า หรือเราควรที่จะวิจัยว่า “ทำอย่างไร คนไทยจึงจะเลิกขี้โอ้อาจ” ก็เลยสงสัยว่าถ้า 5 ปีข้างหน้าเกิดเราวิจัยว่าทำไมคนไทยถึงขี้โอ้อาจ แต่ยังสงสัยว่าเมื่อเรารู้ว่าคนไทยขี้โอ้อาจเพราะอะไร เราจะแก้คนไทยขี้โอ้อาจได้หรือเปล่า เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็จะอยากจะถาม อาจารย์ย้อนเนก ว่า อาจารย์ย้อนเนก เสนอความคิดอันนี้ใน paper มีเขียนไว้ว่า “ขออย่าอีกทีว่าประเด็นสำคัญที่เร่งด่วนที่สุด ยังเป็นเรื่องของการปลูกฝังให้คำนึงถึง และอุทิศตนเพื่อชุมชน และส่วนรวม” ตัวดิฉันเองตอนนี้มองดูว่า ถ้าเราคิดจะ movement ของสังคมทั้งหมดคงเป็นเรื่องยาก แต่สมมติว่าถ้าเผื่อคิดว่า create ตัวอย่าง สมมติอย่างนี้ ถ้าพูดในทาง frame 5 ปี 10 ปี ข้างหน้า เราจะต้องวิจัยอะไร จะทำให้เกิดจุดนี้ก่อน อันนี้คงตั้งเป็นคำถาม

โชคชัย: ผมโชคชัยจาก สกว. ผมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นการวิจัยที่น่าสนใจ ซึ่งทาง คุณหมอซูชัย ได้เขียนไว้บ้างแล้ว ผมคิดว่าความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย หรือองค์การของประชาชน คงอยู่ในความคิดที่ค่อนข้างอยู่ในสถานภาพของการนำความคิดอื่นในแง่ของการปกครองของรัฐ หรือของประเทศในขณะนี้ แต่ว่าความคิดอันนี้ค่อนข้างจะมันคงแค่นั้นในการที่จะพัฒนาการต่อไป งานที่น่าสนใจคิดว่า งานตรวจสอบความคิดที่ อาจารย์ย้อนเนก กิติ หรือ อาจารย์ชเนศ กิติ หรืออาจจะเป็นอย่างอื่น ๆ อีก รวมถึง นายแพทย์ซูชัย ทำไว้บ้างแล้วน่าจะมีการทำให้ลึกขึ้นไปอีก จะได้ขยายและกระจายไปสู่คนกลุ่มอื่นในพื้นที่มากขึ้น และมีการตรวจสอบกันว่า อย่างที่ อาจารย์ย้อนเนก พยายามทำว่า อะไรกันแน่ที่เป็น civil society concept เราน่าจะยึดถือกันได้เพื่อที่จะมาใช้เป็นหลัก ๆ เป็น theme ใหญ่ ที่ชี้ในแง่ของประเด็นการวิจัย นอกเหนือจากแนวความคิดแล้ว คิดว่าส่วนที่ นายแพทย์ซูชัย ได้เสนอไว้ ดูแล้วค่อนข้างที่จะมีประโยชน์มาก แต่จะเป็นการศึกษาในเชิงที่เป็น organization study ขององค์กรเหล่านั้นค่อนข้างมาก ซึ่งจะเหมือนกับที่เราศึกษาปัจจัยภายในที่จะทำให้องค์กรเหล่านั้น function ให้ดีที่สุด แล้วส่วนหนึ่งที่น่าจะเพิ่มด้วยคือ การศึกษาพวก external factors ที่ทำให้องค์กรเหล่านั้นเกิดขึ้นหรือพัฒนาตัว หรือว่าเสื่อมสภาพไปอย่างเช่น ตรวจสอบความคิดของฝ่ายรัฐเองก็ดี หรือว่านโยบายที่เขาทำกันอยู่ ตัวกฎหมาย หรือการปฏิบัติ

ของระบบราชการที่มีองค์การเหล่านั้น หรือว่าองค์การของชุมชนเพื่อที่ว่าจะได้หาทางแก้ไขได้ตอบไป อีกประเด็นหนึ่งก็คือ การศึกษาถึงความสัมพันธ์ขององค์การชุมชนกับองค์การอื่นที่ไม่ใช่องค์การชุมชน แต่ว่าจะต้องมี interaction กันเช่น กับระบบราชการเองก็ดี หรือว่ากับองค์การธุรกิจ เพื่อจะดูว่าเขาควรที่จะสามารถเรียกร้องหรือว่าได้อะไรจากหน่วยงานราชการ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติต่อเขา หรือบริการต่อเขามากขึ้น หรือว่าการกระจายทุนขององค์การธุรกิจเช่นที่ อาจารย์ไพบูลย์ ได้ยกตัวอย่างมาเป็น sheet มาเพิ่ม เราควรที่จะดู interaction ทางด้านของบริการทางการเงิน หรือคำแนะนำบริการจากรัฐด้วย ที่นี่ในอีกประเด็นหนึ่งเมื่อเราต้องการสนับสนุนองค์การเหล่านี้แล้ว ซึ่งมีหลายประเภทหลากหลายมาก ไม่ว่าจะเป็น NGOs หรือว่าเป็นกลุ่มที่ยังไม่ได้จัดตั้งเป็นสถาบันที่ชัดเจน ส่วนหนึ่งผมนึกถึงว่าถ้าดูแผนที่ประเทศไทยแล้ว มันจะมีลักษณะพริบไปหมด พอส่งเสริมองค์การเหล่านี้แล้ว ทุกจังหวัดก็จะเกิดขึ้น ที่นี่ในแผนของสภาพัฒน์ฯ เอง ก็ไปเน้นประชาคมจังหวัด แต่ว่าสภาพัฒน์อย่างนี้ นายแพทย์ชูชัย ยกมาบ้างว่า เราอาจจะต้องพูดถึงประชาคมตำบล และประชาคมอำเภอ และก็แนวคิดในการสนับสนุนความสัมพันธ์เหล่านี้ด้วย แต่ว่าแค่นี้ และสุดท้ายเมื่อมีองค์การเหล่านี้แล้ว เราก็ควรจะวัด effectiveness ขององค์การเหล่านี้ที่มีต่อสังคม เพราะว่าในที่สุดแล้ว องค์การถ้าจะสนับสนุนก็ต้องมีเครื่องมือที่จะตรวจสอบเขาได้ ว่าเขาได้ตั้งขึ้นมาแล้วมีประสิทธิภาพต่อสังคม รวมถึง mode of conduct คือ จรรยาบรรณหรือจริยธรรมที่แต่ละกลุ่มควรจะยึดถือ ซึ่งอาจารย์บางท่านได้อภิปรายมาแล้ว ขอบคุณครับ

ทวีทอง: ขอบคุณครับอาจารย์ครับ ไม่ทราบว่ามีท่านอื่นอีกไหมครับ เชิญท่านที่มุ่มครับ

นรเศรษฐ์: ผมชื่อ นรเศรษฐ์ จากสถาบันวิจัยภาษาฯ ครับ เมื่อเช้าฟัง อาจารย์ยอเนก พูดถึงเรื่องหนึ่ง คือนึกว่า พระกำลังวิจารณ์ คือ พูดถึงว่าจะต้องมีจริยธรรมอะไรเนี่ย ซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจมาก ที่นี้ผมก็เลยเกิดเป็นประเด็นคำถามขึ้นมาว่า เจื่อนไขที่เป็นหัวใจสำคัญที่อาจารย์ใช้ว่าจะต้องมีจริยธรรม เจื่อนไขนั้นต้องเป็นแบบสันติวิธีใช่หรือเปล่า คือหมายความว่าเจื่อนไขหลักที่จะทำให้เกิดประชาสังคม ต้องยอมรับในเจื่อนไขสำคัญคือต้องเป็นสันติวิธีและอหิงสกรรม ถ้าไม่มีสันติวิธี ไม่มีหลักอหิงสจะเป็นประชาสังคมไม่ได้ ผมคิดว่าไม่ทราบเป็นความคิดที่ถูกหรือเปล่า คือผมพยายามจะตีความหลวงพ่อกเนกที่พูดว่าจริยธรรมหมายถึงอะไร จริยธรรมมันกว้าง ผมคิดว่าอย่างมีชุมชนหนึ่ง เขารวมกลุ่มกันรักษาดินไม้ เขารวมกลุ่มกันดีมาก เขาไม่ตัดต้นไม้บ้านเขา แต่เขาไปตัดอีกจังหวัดหนึ่ง เพราะฉะนั้นนี่ถือเป็นความรุนแรงแล้ว ผมพยายามจะตีความหมายว่าจะต้องเป็นสันติวิธี แต่ก็ไม่ใช้มาสร้างตอนที่มารู้จักกันตอนกินข้าว แต่หมายความว่ากระบวนการสั่งสอนตั้งแต่พ่อไปลูก ลูกไปหลาน เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ซึ่งผมคิดว่าเป็นการรอระยะเวลายาวนาน แต่เป็นประชาสังคมที่แน่นข้างใน ไม่ใช่รับมาจากข้างนอก แต่คนข้างในเติบโตขึ้นมาเพราะว่าพื้นฐานเขาผ่านกระบวนการต่อเนื่องยาวนาน และเกิดผล ซึ่งขณะที่มันกำลังจะเกิดผลได้ ก็จะมีนักอาวุโสกลุ่มหนึ่งขึ้นมาคิด แต่ว่าก็รอระยะเวลาอันหนึ่ง หัวใจสำคัญที่สรุปก็คือต้องเป็นสันติวิธี และก็ไม่ใช่ความรุนแรง อันนี้ผมขอเรียนถามเพื่อความเข้าใจของผมว่าถูกหรือผิด

สมศักดิ์: ความจริงเห็นว่าไม่มีคนพูดก็เลยยกมือ ไม่ได้ตั้งใจจะพูดมาก แต่ฟังที่คุยกันแล้วผมขออนุญาตมองในทั้งสองด้านคือทั้งความคิดเชิงทฤษฎีเล็กน้อยและด้านปฏิบัติ เพราะว่าจริง ๆ แล้ว ผมอยู่ในหน้าที่นี้เสมอ คือส่งเสริมให้เกิดการวิจัย ก็ถูกถามอยู่เรื่อยว่าจะเสริมเฉพาะสิ่งที่เป็นปัญหาได้โดยตรงหรือเปล่า หรือว่าวิจัยในเชิงพื้นฐานด้วย ผมคิดว่าเวลาพูดถึงประชาสังคม มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจ พยายามเข้าใจ คงไม่ได้หมายความว่าเข้าใจแล้วนะครับ ถึงปัจจัยพื้นฐานหรือแนวคิดพื้น

ฐานที่สำคัญ และเห็นพวกเราพูดกันถึงเรื่องของสภาพสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่มันเปลี่ยนไปจนทำให้เกิดประชาสังคม ในการวิเคราะห์คลี่คลายมาในเชิงการเมือง ผมคิดว่ามันมีวิธียอมรับได้หลายวิธี ความจริงผมได้มีโอกาสได้คุยกับ คุณหมอโกมาตร ครั้งแรกที่ คุณหมอสุวิทย์ เล่าว่าพยายามทำเรื่องประชาสังคมกัน ผมไป conceptualize เรื่องประชาสังคมว่าเป็นการพยายามจะมองถึงบทบาทของประชาชนภายใต้บริบทวิธีคิดทางการเมืองคือทางรัฐศาสตร์ ก็มองว่าสังคมแต่ก่อนมันต่างคนต่างอยู่ และก็มีรัฐที่ อาจารย์อเนก อาจารย์ชเนศ พูดถึงปัจจุบัน มันเห็นชัดว่ารัฐคงไม่ไหวแล้ว ถ้าไม่มีองค์ประกอบอื่นในสังคมเกิดขึ้นมา คือการรวมตัวกันของประชาชนเอง สังคมมันคงจะคลี่คลายต่อไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ยาก พอมองจากตรงนั้นมันก็เกิดคำถามขึ้นว่า แนวคิดประชาสังคมในสังคมไทย มันจะมีจริงหรือเปล่า เพราะว่าจริง ๆ แล้ว อาจจะมีคนเคยวิเคราะห์ไว้ว่า คนไทยค่อนข้างจะเอนเอียง เชื่อมมันในรัฐ เป็นพวก statism คือเชื่อว่ารัฐมีอำนาจ ยอมรับถึงขั้นรู้สึกพึ่งพิงอำนาจรัฐอยู่เยอะ มักมองหารัฐบาลดี ๆ ที่ อาจารย์อเนก พูดเอาไว้ ถ้าเป็นอย่างนั้น มันก็ดูเหมือนจะเป็นลักษณะพื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งอาจจะขัดแย้งหรือไม่เอื้อต่อการรวมตัวเป็นประชาสังคมหรือเปล่า บังเอิญผมเพิ่งอ่านหนังสือเล่มหนึ่งเมื่อเช้า เล่าให้ คุณหมอซูชัย ฟังมาในรถ เขียนโดยนักปราชญ์ชื่อ Francis Fuguyama หนังสือเรื่อง Truth บอกว่าในสังคม เขาก็พูดคล้าย ๆ กันว่า การรวมตัวเป็นประชาสังคมคงเป็นทางออกสุดท้ายและสำคัญในอนาคตที่เราหวังพึ่งพิงแต่เพียงผู้ปกครองหรือรัฐเท่านั้นไม่ได้ แต่ถึงกระนั้นถ้าวิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ ในโลก จะเห็นชัดว่าประเทศต่าง ๆ มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่แตกต่าง ความเชื่อมั่นต่อรัฐก็แตกต่าง ทำให้โอกาสที่จะรวมตัวประชาสังคมมันแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกประเทศจะสำเร็จในสถานการณ์ปัจจุบันได้ ทางเศรษฐกิจต้องอาศัยประชาสังคมเท่านั้น มันก็มีวิธียอมรับต่าง ๆ กัน เขาก็บอกว่าจริง ๆ แล้ว สังคมบางสังคมที่เขาเรียกว่า High Trust Society ซึ่งจะมีโอกาสรวมตัวเป็นประชาสังคมได้สูงกว่า อาจารย์เนตรนภาได้พูดถึงเรื่องอังกฤษ ผมว่ามันก็อยู่เหมือนกันว่ามันคงมีพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมอะไรบางอย่าง ที่ทำให้การรวมตัวของเขาเป็นไปได้ และการรู้สึกที่ไม่รู้สึกว่าตัวเองต้องหวังพึ่งรัฐเท่านั้น มันคงมีอยู่ ผมไม่อยากจะวิเคราะห์สังคมไทยเพราะผมมีความรู้太少 แต่ผมว่านักวิชาการ นักทฤษฎีคงอยากจะรู้ตรงนี้เหมือนกันว่า จริง ๆ สังคมไทยเราเคลื่อนจากสังคม ซึ่งว่าไปแล้วมีความเชื่อมั่นต่อกันสูงมากเป็น High Trust Society มาเป็น Highly State Dependent Society หรือว่าสังคมเมือง ผมว่าเราไม่ถึงขนาดวิ่งไปทางใดทางหนึ่ง แต่การพยายามจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวหรือสัดส่วนที่เหมาะสมตรงนี้ จะทำให้เราสามารถนำพาหรือเอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างประชาสังคมที่ถูกต้องให้มากขึ้น และผมจะมองว่าตรงนี้จะสามารถ apply ได้ทั้งในเมืองและชนบท

อาจารย์อเนก พยายามจะบอกว่าเรื่องประชาสังคมเป็นเรื่องของในเมือง ผมคิดว่ามัน apply กันทั้งคู่ จริง ๆ แล้วความพยายามที่จะสร้างให้ชุมชนชนบทของเรา ซึ่งไม่ได้แตกสลายไปอย่างสิ้นเชิง มีลักษณะเป็นประชาสังคมมากขึ้น เพื่อจะมาเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมโดยส่วนรวมมากขึ้น อาจารย์อเนก ใช้คำว่า “แนวทางชุมชนนิยม” ผมไม่คิดว่ามันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในขนาดนั้น มันคงเป็นความคิดที่คลี่คลายมาเป็นลำดับ ต่อความคิดเรื่องการพึ่งรัฐและการพึ่งตนเอง และตรงนี้ผมคิดว่าเราควรจะทำความเข้าใจกับสังคมไทยให้มากขึ้น ที่นี้ก็มาถึงประเด็นที่มองจากอีกมุมหนึ่ง มุมที่ว่าประชาสังคมมันจะเกิดขึ้นหรือไม่ อาจจะไม่ใช่แง่มุมในทางรัฐศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นแง่มุมทางด้านจิตวิทยาและทางด้านพฤติกรรมศาสตร์

การรวมตัวเป็นประชาสังคมที่อาศัยประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้นตามที่ หมอสุวิทย์ กล่าวถึง กรณีที่บริษัทรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน สมาคมที่พิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนตัว ถามว่าอย่างนี้เป็น

ประชาสังคมหรือเปล่า มีคนเสนอว่า จริง ๆ คงไม่ใช่เพราะมนุษย์รวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนตัว คงมีไม่น้อย แต่ก็คงมีอีกส่วนที่รวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม จริง ๆ ควรตั้งคำถามว่าอะไรเป็นตัวที่ทำให้มนุษย์มารวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม คำว่าอะไรไม่ได้แปลว่าอะไร ทำไม ต้องตั้งคำถามว่าปัจจัยอะไร เพราะว่าจริง ๆ แล้ว การสร้างโครงสร้างและเงื่อนไขบางอย่างเป็นการสร้างให้เขามารวมตัวกัน ทำให้เขามีโอกาสในการนำส่วนดีของความเป็นมนุษย์ออกมาได้มากขึ้น ถ้าเราเชื่อว่ามนุษย์มีทั้งด้านที่มองส่วนรวมและส่วนตัวด้วย แต่ถ้าเงื่อนไขไม่เอื้ออำนวย ส่วนที่เขาจะคิดถึงส่วนรวมคงไม่เกิดขึ้น ถ้ามองตรงนั้นไม่ได้มองเพียงเพื่ออธิบายเท่านั้น แต่เป็นการมองเพื่อหาปัจจัย เงื่อนไข ที่เป็นปัจจัยโครงสร้าง ที่คิดว่าน่าจะเป็นประเด็นพื้นฐานที่จะทำการศึกษาทำความเข้าใจ และหาทางที่เสนอแนะให้ผู้เกี่ยวข้องให้มากกว่านั้น

อีกประเด็นที่มองเห็น ถ้ามองเรื่องการสร้างประชาสังคมในเชิงปฏิบัติการก็ต้องมีความพยายามที่จะเข้าใจและศึกษาเพื่อจะให้มาช่วยกันถ่ายทอดบทเรียนและไปช่วยกันสร้างประชาสังคมให้มากขึ้น ซึ่งมีอยู่ 2 เรื่องที่สำคัญ 1) เป็นเรื่องของการเรียนรู้ถึงกระบวนการที่จะบริหารจัดการและกลไกที่เกี่ยวข้อง การเกิดประชาสังคมคงเกิดขึ้นมาลอย ๆ ไม่ได้ การต่อเนื่องต่อไปเพื่อให้มีการเคลื่อนไหวคงต้องอาศัยการจัดการและการสร้างเป็นกลไก ถ้าเราเข้าใจตรงนี้จะเป็นการถ่ายทอดบทเรียนได้ดีขึ้นว่าจะมีแนวทางในการดำเนินการได้อย่างไรเพราะถ้าเป็นอย่างนั้นจะเป็นเพียงการรวมตัวกันเพียงชั่วคราวเนื่องจากมีปัญหาและวิกฤตการณ์เกิดขึ้นและก็หายไป คงไม่ต่อเนื่องกันเป็นประชาสังคมได้ 2) ข้อมูลความรู้ การติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ ซึ่งตรงนี้จะทำให้การรวมตัวกันเป็นประชาสังคมมีความเป็นพลวัตสูง ไม่ตายตัว ไม่คิดว่าการมารวมกันแล้วก็แล้วไป ด้วยเหตุผลความต้องการอันใดอันหนึ่ง แล้วก็รวมกันอยู่อย่างนั้น โดยไม่ได้มีการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นการพยายามที่จะเข้าใจถึงตัวข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิธีการในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการติดต่อสื่อสารในประชาสังคมเอง ก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะชี้ขาดถึงความต่อเนื่องและยาวนานในการก่อตัวเป็นประชาสังคม ในแง่นั้นถ้าศึกษาให้เข้าใจรวมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปถึงการสร้างเงื่อนไขที่ทำให้เกิดเหตุปัจจัยเหล่านั้นขึ้นมาได้ เข้าใจว่าการสร้างประชาสังคมคงจะคลี่คลายและพัฒนาไปในระยะยาวได้

ทวีทอง: ขอบคุณครับ คุณหมอสถกดี เวลาเราลงทุกที ขออนุญาตตัดตอนมาให้ผู้เสนอ paper และผู้อภิปรายนำได้ใช้เวลาเล็ก ๆ น้อย ๆ คนละประมาณไม่เกิน 3 นาที ขอเชิญ อาจารย์ธเนศ ก่อนเลยครับ

ธเนศ: ขอบคุณครับ รู้สึกดีใจมากที่ได้ฟังการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง จริง ๆ แล้วอยู่ที่ธรรมชาติเราก็น่าสนใจและเรียนเรื่องพวกนี้มากแต่พูดน้อยที่สุด ผมยังพูดกับ อาจารย์อเนก เลย์ว่าคลกใหม่ที่เราต้องมาพูดเรื่องพวกนี้ที่มหิดลและก็มีคนสนใจมากด้วย มากกว่าที่จัดที่ธรรมศาสตร์อีก ผมคิดว่าจะต้องตอบเร็ว ๆ เลยเพราะมีหลายประเด็นและที่ คุณหมอสุวิทย์ บอกว่าสมองซีกขวาทำให้อ่านไม่เข้าใจ paper ของผมเพื่อนที่ธรรมศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน ความจริงตอนที่ผมเขียน paper ก็รู้เหมือนกันว่าเขียนออกมาในลักษณะที่ไม่ตอบคำถามที่ที่ประชุมต้องการซึ่งต้องการจะรู้พัฒนาการ นโยบายกับสังคมไทยต่าง ๆ แต่ที่ตัดสินใจเขียนเพราะว่าช่วงที่ผ่านมาเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในแนวเปิดความคิดทางการเมือง สังคม ทำเรื่องสิทธิของคนไทย แนวคิดเรื่องเสรีภาพ แล้วก็พบว่าไม่ค่อยมีคนศึกษาในบริบทของสังคมไทยหรือประวัติศาสตร์ไทยเท่าไร เลยคิดว่าส่วนหนึ่งก็เราขาดความต่อเนื่องหรือการปะทะสังสรรค์ในแง่ของประวัติศาสตร์ปัญญาที่เรียกว่า intelligent history โดยเฉพาะถ้าเป็นไทยด้วยแล้วคิดว่าต้องสร้างตั้งแต่เริ่มต้นเลย ก็เลยตั้งคำถามกับตนเองง่าย ๆ ว่า ตอนที่เริ่มเขียนเรื่องเกี่ยวกับความคิดเรื่องของคนไทยว่าในรอบ 60 ปีหรือถอยไปกระทั่ง

รัชกาลที่ 5 เราปฏิรูปประเทศไทยเข้าสู่สังคมใหม่ แนวคิดเรื่องคำว่ารัฐ สังคม อำนาจและความยุติธรรม นักคิดไทยให้นิยามว่าจะอะไร แปลว่าอะไรในความเข้าใจของคนไทยด้วยกัน จริง ๆ แล้วผมหาไม่ค่อยได้ แต่ที่ได้มากที่สุดคือได้มาจากนักกฎหมาย เขาบอกเลยว่า สิทธิคืออำนาจที่กฎหมายรับรอง มันตรงและเข้าใจง่ายแต่มันไม่ค่อยมีประโยชน์เท่าไร ผมก็กลับไปรื้อใหม่เพราะว่ากฎหมายใหม่ของเราเอามาจากยุโรปก็ต้องไปดูว่าทางนั้นเขาแปลว่าอะไร แล้วก็ดูพัฒนาการที่เกิดขึ้นในช่วงที่เรารับเข้ามา ก็มีการเอาคำเข้ามาและตีความใหม่ อำนาจก็แยกออกจาก positive laws ของฝรั่ง แล้วก็ใส่ทั้งกฎหมายไทยเดิมเข้าไป มันมีความซับซ้อนที่ทำให้ความหมายโดยสรุปก็คือว่ารับใช้ชนชั้นปกครองของรัฐเป็นสำคัญ ซึ่งไม่มีประโยชน์เท่าไรต่อประชาสังคมหรือต่อภาคสังคมหรือการศึกษาจริง ๆ คงต้องกลับไปรื้อใหม่หมดเลย เพราะฉะนั้นพอเริ่มเรื่องนี้ผมก็เลยบอกว่ามันลองดูอีกทีแต่ผมไม่มีแรงทำภาคภาษาไทยออกมา ทั้ง ๆ ที่ก็เตรียมแล้ว อ่านของ หมอประเวศ และคนอื่น ๆ แล้วก็อยากจะเขียนความคิดคนไทยเรื่องนี้ขึ้นมาจริง ๆ แต่ก็พบว่ามีปัญหาขึ้นมาอีก เพราะเมื่อเสนอ paper เรื่องสิทธิคนไทยมีอาจารย์สองกลุ่มเป็นตัวแทนของสองความคิดวิจารณ์ paper คนหนึ่งเป็นฝ่ายซ้ายบอกว่าไม่เชื่อว่าสังคมไทยมีแนวคิดเรื่องเสรีภาพ อีกคนหนึ่งบอกว่า ที่ผมบอกว่าไม่มีนั้นไม่จริงคนไทยมีเสรีภาพตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง ผมมีความคิดว่าทั้งสองความเห็นเป็นสองขั้วที่ไม่มีประโยชน์อีกเหมือนกันซึ่งทำให้ผมรู้สึกว่าการวิพากษ์วิจารณ์ทางความคิดของนักวิชาการไทยนั้นค่อนข้างจะคุะเจ็ด รุนแรง พอ ๆ กับรัฐบาลคุณบรรหารเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผมจึงตั้งใจที่จะเขียนค่อนข้างละเอียด และเขียนแนวความคิดออกมาในแง่ที่ว่า ให้รู้ว่าเขาคิดกันอย่างไร ทำกันอย่างไร ส่วนใครจะเชื่อไม่เชื่อหรือใช้ไม่ได้ใช้ไม่ได้มันผมคิดว่าไม่ใช่ปัญหาของผมแล้วตอนนี้ เพราะปัญหาของผมอยู่ที่ว่าถ้าหากเรายังคิดเรื่องเหล่านี้ในมโนทัศน์ใน concept ของเขาไม่ได้หรือของเราเองก็ไม่ได้เหมือนอย่างที่คุณอานันท์ พูดเมื่อคืนนี้ว่า เราจะเถียงเรื่อง รัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ใช้เวลา 3 ปีทั้ง ๆ ที่มันไม่ใช่เนื้อหาเพียงแค่วิธีการว่าจะร่างกันยังไงเท่านั้นเอง หมายความว่าเราคิดอะไรไม่ตรงกันเลยพูดเรื่องรัฐธรรมนูญก็ยังไม่ตรงกันว่าจะเอาอะไร ผมก็เห็นด้วยในตรงนี้เพราะว่าในส่วนที่ผมทำยังไม่ไปเกี่ยวกับอำนาจเอาแค่ในตัวความรู้ต่าง ๆ ก็มีความรู้สึกทำนองเดียวกันว่ามันมีการขาดหาย บางคนจะถามว่าจะรู้ไปทำไม ก็จริงเหมือนกันคือไม่รู้ก็ทำได้

ผมดู sheet ที่คุณไพฑูริย์และคนอื่น ๆ ให้นามันเชื่อว่าความคิดเรื่องประชาสังคมแบบไทยเราทำไปแล้วมากกว่าของหลายสังคมและก็มีบทเรียนอะไรต่าง ๆ คิดว่ามีความสูงของมันเป็นอยู่ในตัวไปออกเวทีโลกได้แล้วตอนนี้ ไม่มีปัญหาไม่ต้องไปศึกษา concept ใครก็ได้และทำได้แล้วตอนนี้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่มาเล่าให้ฟังนั้นคิดว่ามันมีความน่าสนใจบางอย่างที่ทำให้บางสังคม บางกลุ่ม บางคนเขาคิดกันมาในช่วงนั้น มันสะท้อนอะไร แล้วของเราผมก็แอบถาม อาจารย์เสนอว่า เราคิดเพราะอะไร เพราะตอนที่เขียนก็เขียนจากของฝรั่ง เราก็ไม่รู้ชะที่ว่าคนไทยคิดอะไรก็ต้องถามคำถามกันต่อไปว่า มันเกิดอะไรขึ้น อันหนึ่งก็คือว่าการวิวาทะ การพูด concept เรื่องประชาสังคมแล้วก็ส่วนหนึ่งทำแล้ว ผมคิดว่ามันเป็นมิติที่น่าตื่นเต้นมาก คิดง่าย ๆ ว่าหลังจากการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 มาแล้ว ซึ่งอำนาจทางการเมืองมีการเปลี่ยนขนานใหญ่ การวิวาทะหรือวิวาทะกรรม การศึกษาทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับแนวคิดทางสังคม แนวคิดทางประชาธิปไตยมันหายไปมากจนน่าตกใจ เมื่อมองย้อนกลับไป ผมถามกับตัวเองว่า ถ้าผมจะศึกษาหรืออธิบายให้นักศึกษาฟัง การเปลี่ยนแปลง 2475 มาถึงปัจจุบัน 60 กว่าปีแล้ว ความเข้าใจเรื่องมโนทัศน์หลัก ๆ ทางประชาธิปไตย มันคืออะไรบ้าง ตอบได้ไหม แปลว่าอะไร มีการพูดมาอย่างไร มีการพัฒนามาอย่างไร แม้คำว่าอำนาจคำเดียวก็หยุดกับที่มาตั้งแต่ 2475 จนถึงปัจจุบันนี้ ผมคิดว่าถ้าให้นักกฎหมายตอบ เขาก็ตอบได้เหมือนเมื่อ 60 ปีที่แล้วโดยใช้ทฤษฎีอันเดียวกันแต่ในทางปฏิบัติพอ

เรามองกลับไปเราจะเห็นความหลากหลาย การใช้ การเข้าใจมันซับซ้อนมากกว่าคำว่า สิทธิ คือสิ่งที่กฎหมายรับรอง มันมีมากกว่านั้นและมันออกมาแล้วตอนนี้โดยกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่นอกรัฐหรือกลุ่มประชาชนต่าง ๆ และสิ่งเหล่านี้มันเกิดหลังจากเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม คือไม่ใช่ว่ามันมาจากตรงนั้นแต่มันหมายความว่ามีความเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างที่ทำให้สังคมมีการแตกตัวอีกครั้งหนึ่งและการแตกตัวครั้งนี้ไม่ได้หยุดลงด้วยวาทกรรมหรือการต่อเนื่องทางปัญญาแต่มันมีการรื้อฟื้นกลับขึ้นมาต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผมก็เลยอยากที่จะให้มันมีชีวิตต่อไป เพราะว่าถึงที่สุดแล้วในสังคมสมัยใหม่สิ่งที่มีปัญหากับเรานั้นไม่ใช่เรื่องทางวัตถุเท่านั้นแต่มันเป็นนามธรรมที่มากับวัตถุ เป็นสัญญาของวัตถุหนึ่งเหมือนอย่าง concept เรื่อง civil society ผมคิดว่าเรากำลังพูดเหมือนกับว่ามันมีตัวตน มีร่างแต่คิดว่าทั้งหมดนั้นมันอยู่ในหัวของเราทั้งนั้น มันเป็น abstract เป็น idea อันหนึ่งที่อยู่ในนั้นเราจะทำอะไร จะจบตรงไหน แล้วมองกลับไป ตัวนั้นก็คือ society ตัวนี้แหละ ครอบงำที่มันยังไม่ออกไปเราจะบอกว่าเป็นอะไรก็ได้ มันเป็นชาว เป็นคำ มีรากหรือไม่มีรากก็ได้ เพราะฉะนั้นการบ้านที่ผมทำคือทำให้ความคิดมันมีชีวิตส่วนมันจะมาจากตรงไหน คิดว่าน่าจะเอามาให้มากเท่าที่จะมากได้ คงจะเพิ่มเท่านี้ ขอบคุณมาก

ทวีทอง: เชิญ อาจารย์ย่อเนก ขอให้กระชับนิดนึงนะครับ

อเนก: ทำยากเหลือเกิน เนื่องจากที่เรียนมาโดยตลอดด้วยความจริงจังก็คือว่า ความคิดหลายอย่างก็ยังไม่ตกผลึกและวันนี้ได้มาฟังการบ้านที่หลายท่านทิ้งไว้ให้ทำให้ได้คิดอะไรอีกหลายเรื่องแต่ก็ยังไม่ได้มากนัก รู้สึกว่ามีเค้าว่าจะคิดอะไรออก

ขอเรื่องแรกก่อนนะครับ เรื่องไม่รู้ก็ทำได้ สังคมไทยไม่ค่อยจะจริงจังเรื่องความคิดเป็นสังคมที่ทำได้โดยไม่ต้องคิดอะไรให้มากนักก็ได้ เราลองไปดูเวลานี้เราอยู่ในยุคทันสมัย ยุคสังคมอุตสาหกรรม ยุคปัจเจกชนนิยม ถ้าไปดูฝรั่งกว่าจะพ้นยุค pre-modern มาเป็น modern ได้ไม่ใช่แค่เพียงมีเครื่องจักร เครื่องยนต์เพียงอย่างเดียวแต่เป็นการต่อสู้ทางความคิดที่ใหญ่หลวงมาก มีการปะทะของการต่อสู้ทางปรัชญา ความคิด ผลิตภัณฑ์ออกมาเป็นร้อย ๆ เล่ม มีนักปราชญ์ที่มีชื่อต่าง ๆ มากมาย ที่นี้สังคมตะวันออก เช่น จีน อินเดีย เขาเขียนเรื่องของความคิด ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเรื่องของนามธรรมเยอะมากแต่สังคมไทยค่อนข้างจะไม่ค่อยก้าวหน้ามากนักในเรื่องความคิด ผมว่าอะไรก็ตามถ้าหากมันไม่ลงไปที่ความคิดจริง ๆ ก็มีผลต่อการปฏิบัติการว่าทำด้วยความเข้าใจหรือความหนักแน่นแตกต่างกัน ที่นี้ลองคิดว่าเรื่อง civil society ในสังคมตะวันตกจะเห็นว่าเขาลงทุนมากในการที่จะสร้าง civic community สร้าง citizenship ผมมองว่ามันเป็น social capital ที่อาจารย์หมอซูซีย์ พูดไว้ เราไปเห็นคนอเมริกันทุ่มเทในการสร้าง social capital สร้าง concept เรื่อง citizenship เรื่องการเป็นหน้าที่พลเมืองที่ดี คุรุชันประณมก็พาเด็กกวาดทำความสะอาดและสอนให้เด็กว่าการอยู่กันเพื่อส่วนรวมเป็นยังไง มีการจัดงานก็พูดถึงเรื่องเมืองส่วนรวมมีการพรา้สอนเรื่องเหล่านี้มานานมาก ในสังคมไทยถ้าจะมีอะไรเทียบเคียงกับเรื่องแบบนี้ได้คือสิ่งที่เราพูดถึงสถาบันขั้นสูง เราจะมีอะไรเป็น evaporation เกี่ยวกับอันนี้มากที่สุดก็ให้เข้าใจทราบซึ่งว่ามีความสำคัญยังไ้ มีคุณค่าอะไร เราลงทุนสร้างสิ่งเหล่านี้เยอะ ผมถามว่าสร้างไปทำไม ด้านหนึ่งก็เป็น social capital เหมือนกัน แต่ว่าของเรา invest social capital แบบรวมศูนย์มากเกินไป แต่ของฝรั่งมัน invest แบบ decentralization คือมันกระจาย เชื่อว่า social capital เกิดจากการสร้างพลังขึ้นในคนในกลุ่มที่มากมายมหาศาลจากเด็กนักเรียนเป็นหมื่น ๆ แสน ๆ เป็นการ invest แบบกระจายศูนย์มากแต่ของเราการ invest เราใส่ไปที่แบบไทย ๆ คือแบบรวมศูนย์มากเกินไปที่ที่เดียว สถาบันเดียวแห่งเดียว มันก็มีผลเหมือนกันในการที่จะเอามาใช้มันก็ไม่เหมือนกันซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างกันถ้าของฝรั่งเวลาเกิดปัญหาขึ้นมาเป็นไปในลักษณะที่ดึง social capital ที่กระจายศูนย์ทั้งหมดมาช่วยกัน

ทำช่วยกันแบกรับอย่างน้อยก็เป็นภาระกิจของทั้งสังคม ส่วนของเราก็รู้ว่าเมื่อไหร่จะมีท่านออกมาพูดเพื่อแก้วิกฤตอะไรต่ออะไร ทั้งสองอย่างเหมือนกันถ้าเกิดพลังก็นำมาใช้ได้เป็น social capital เหมือนกัน แต่ของเรา invest แบบไทย ๆ ฝากความหวังไว้ที่คนจำนวนมากทดแทนกันได้ เพราะฉะนั้นจะเป็นอย่างนี้ได้ต้องลงทุนทางความคิด ต้องพูดเรื่องความคิดเยอะเพราะเราไม่เคยชินกับการคิด

คราวนี้กลับมาเรื่องเมืองกับ civil society เจตนาที่ พูดเอาไว้มีเจตนาเพียงต้องการจะชี้ว่ามี tradition เรื่องหนึ่งคือเรื่องเมืองและก็มีเรื่อง civil society ของตะวันตกซึ่งเราสามารถเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์กับภาระกิจของเราได้ ไม่ได้พูดถึงเมืองพูดถึงสมัยใหม่แล้วของฝรั่งไม่ได้มีแต่ tradition ที่พูดถึงความเห็นแก่ตัว สภาพที่เหลวไหล ถ้าเป็นอย่างนั้น ภาพที่หลาย ๆ คนจะสะท้อนเสมอถึงประสบการณ์ที่ตัวเองเคยไปอยู่ต่างประเทศจะเห็นในด้านที่เป็น civil society ด้านที่เห็นแก่ส่วนรวม ด้านที่รวมกลุ่ม ด้านที่จิตใจเพื่อผู้อื่น เพื่อส่วนรวมมันก็มีสูงเช่นกัน ที่นี้ถ้าหากว่าเรากำลังจะคลี่คลายไปในทางแบบนี้เราต้องสนใจ tradition แบบนี้ที่พูดถึงการสร้างเมืองหมายถึงคนที่ไม่ใช่ผู้อาศัยอยู่ใน urban area แต่เป็น citizen แล้วก็มี concept ที่พูดก็คือว่า เราเป็น citizen ของเมืองมันจะสร้างกันขึ้นมาเป็นประชาสังคมและเป็นประชาสังคมที่คำนึงถึงส่วนรวมไม่แตกต่างจากสิ่งที่เขามรดกมา คือในชนบทที่มีจิตใจเพื่อส่วนรวมแต่ในชนบทมันมี scale ไม่เหมือนกันและคิดว่าเอามาแทนกันไม่ได้เพราะว่าระดับสังคมที่อยู่กันมันใหญ่มาก เพราะฉะนั้นจิตใจเพื่อส่วนรวมที่สืบทอดมาจากชนบทเป็นจิตใจในระดับ local ไม่ได้มีความหมายว่าไม่ดีแต่หมายความว่า political community ของเขาอยู่ในระดับ local จิตใจเพื่อส่วนรวม เช่น ไม่ตัดไม้ที่บ้านเราแต่ไปตัดไม้ที่อื่นหรือว่าคุณจะย้ายมาจากที่ไหนก็ตามแต่คุณก็เป็นโรบินฮูดที่บ้านผม อันนี้มันเป็นแบบเก่าซึ่งเราสร้างบนพื้นฐานนี้ได้คือเขาเห็นแก่ส่วนรวมในชุมชนของเขาแต่ว่าเนื่องจากแต่ก่อนอยู่กันเป็น local ความรู้สึกที่ว่าเป็นชาติมี political community ที่ใหญ่กว่านี้ ที่เราจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมทั้งหมด ผมคิดว่ามันไม่มี concept เรื่อง civil society มันเป็นส่วนท้องถิ่นเฉพาะส่วนของมันตรงนั้นแต่ขณะเดียวกันก็เป็นท้องถิ่นเฉพาะส่วนที่อยู่ในบริบทของชุมชนที่ใหญ่ขึ้นมาอีก ก็มาถึงชุมชนระดับชาติที่เราอยู่นอกจากนั้นต้องคิดถึงระดับโลกด้วย ถ้าเรามีวิสัยทัศน์ที่กว้างไปกว่านั้น เราไม่ได้มีชีวิตอยู่เป็นท้องถิ่นนิยมแบบเก่าแล้วแต่เป็นท้องถิ่นนิยมในร่างใหม่ คือเป็นทั้งท้องถิ่น ระดับชาติ และเป็นทั้งของโลกด้วยซึ่งจะต้องใช้ concept เรื่อง civil society ที่เป็นทั้ง concept ของสังคมที่อยู่กันแบบไม่ใช่เป็นเครือญาติ ไม่ใช่เป็นครอบครัวเล็ก ๆ แต่กว้างขวางเป็นสังคมที่ complex ทำอย่างไรที่เราจะสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในร่างใหม่ เป็นความรู้สึกที่ซิดเชอโกลิตซ์แบบเก่าแต่อยู่ในบริบทที่ political community ที่ใหญ่ เป็นสิ่งที่เราต้องสร้างขึ้นมาจากอาศัยแต่ของเก่าอย่างเดียวยังไม่ได้ แค่ของเก่าที่มีอยู่แล้วเอามาเป็นศกยภาพได้

อีกประเด็นหนึ่งก็คือเรื่องที่เราทำความเข้าใจไม่ได้ว่าทำไมคนไทยถึงไม่ชอบรวมกลุ่ม ผมคิดว่าเวลาที่ชาววัฒนธรรมชุมชนพูดถึงชาวบ้าน พูดถึงอดีตของเราในความเห็นผม เรามองเรื่องไพร่น้อยไป เขามองกันคล้าย ๆ กับว่าคนไทยที่อยู่ด้วยกันในหมู่บ้านสมัยก่อนอยู่กันแบบ freeman มีความกลมเกลียวรักใคร่กันภายในหมู่บ้านแล้วมีรัฐอยู่ข้างนอกแต่ไม่ค่อยได้เข้าไปเท่าไร เพราะฉะนั้นสภาพที่เกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้านก่อนข้างจะเป็นเสรีชนมันไม่สอดคล้องกับภาพที่เราเห็นในระยะหลัง ๆ ว่าชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่อยู่ในระบบอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ระดับอุปถัมภ์ค่อนข้างง่ายและก็มาก ที่เห็นชัด ๆ คือความสัมพันธ์ที่มีต่อนักการเมือง เวลานี้จริง ๆ แล้วสังคมไทยไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเรื่องไพร่เท่าไรนัก เราไปดูหนังสือประวัติศาสตร์ที่เรียนตอนเด็ก ๆ ไม่ได้เรียนเรื่องไพร่เรียนไปเรียนมาอ่านดูแล้วรู้สึกว่าคนไทยเป็นเสรีชนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่มี

พูดไว้หน่อยเรื่องทาสตรงนี้น่าคิดมากกว่าทำไมไปเน้นถึงทาสและการปลดปล่อยทาสเพราะว่าพอพูดถึงทาสทำให้คิดว่าคนที่เหลือเป็นเสรีชน สังคมไทยส่วนใหญ่เป็นเสรีชนไม่ค่อยมีปัญหาอะไร และรัชกาลที่ 5 ท่านก็มีพระมหากรุณาธิคุณเหลือเกินที่เลิกทาสมันก็จบแล้ว ทุกอย่างโชคดีเหลือเกิน แต่คิดว่าไม่ใช่ คนส่วนใหญ่เป็นไพร่ เพราะฉะนั้นถ้าเรามองเน้นเรื่องไพร่เราจะให้ความสำคัญกับ concept เรื่อง citizen เพราะว่าการเป็น citizen คือการหลุดจากไพร่ ไพร่เป็นผู้ nô้ การที่จะมาพูดถึงความเสมอภาคเท่าเทียมไม่มีหรอกมันเป็นเรื่องของผู้น้อยที่พยายามทำให้ถูกที่ถูกทาง และไปผูกพันกับผู้ใหญ่ที่อยู่ในสายดั่งลงมา ที่นี้ตะวันตกการพูดถึงเรื่อง การเลิกไพร่เป็นเรื่องใหญ่ เมื่อพูดถึงเรื่องจากไพร่มาเป็น subject คือเป็นราษฎรในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช จาก subject มีขบวนการต่อสู้มาเป็น citizen คือเป็นคนที่มีส่วนร่วมด้วย แต่คนไทยไม่ได้ซาบซึ้งอะไร ในความเห็นของคนไทยไม่ได้แตกต่างกันในคำว่า ประชาชน ราษฎรและพลเมือง ถ้าถามว่าสร้างคุณภาพของคนสร้างอย่างไร ผมว่าอย่างหนึ่ง civic education ต้องสร้างให้เขาเป็นคนที่ เป็น citizen ให้เขาเห็นความแตกต่างของไพร่ ราษฎรและประชาชน เราไม่ค่อยรู้จักกันตรงนี้ เรื่องไพร่ที่ผมพูดถึงเป็นเรื่องของวัฒนธรรมด้วยเยอะทีเดียว ไม่ใช่เรื่องการจัดตั้งทางสังคมเท่านั้น เมื่อวานผมจำได้ว่า อาจารย์ธีรยุทธ พูดขึ้นมาว่า คนไทยไม่รู้สิกว่าสิทธิเป็นของที่ได้มาโดยธรรมชาติ เป็นสิทธิโดยธรรมชาติวันนี้ อาจารย์ธีรยุทธ มาพูดต่ออีกว่าสิทธิในความเห็นของนักกฎหมายไทยเขียนเอาไว้ นิยามแบบกฎหมาย สิทธิคืออะไรที่กฎหมายให้มา แต่ว่า concept ของฝรั่ง สิทธิเป็นของธรรมชาติ ติดมากับตัว อาจารย์ธีรยุทธ บอกว่าพระเจ้าให้มา จอห์น ล็อก ก็พูดว่าพระเจ้าให้มา เราได้มาก็เพราะว่าเป็นมนุษย์ กฎหมายจะรับรองหรือไม่ก็เรื่องของกฎหมายแต่สิทธิมีอยู่จริง แต่ของเราไม่ชัดเจนเลยในเรื่องที่เป็นสิทธิที่ได้มาโดยกำเนิดหรือธรรมชาติ ความคิดเรื่องไพร่แตกต่างจากอย่างอื่นยังงี้ก็ไม่ชัดเจน ที่นี้เราก็มีการเลิกไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งการเลิกไพร่ตรงนั้นมันถูกบีบจากด้านนอกเยอะ มันเป็นการปล่อยไพร่ออกมาทั้ง ๆ ที่ไพร่เหล่านั้นก็ยังงง ไม่มีใครมาสร้างจิตสำนึกเรื่องประชาชนเขาหลุดออกมาเป็นปัจเจกแต่ไม่ได้เป็นประชาชนเท่าไร รวมทั้งไม่มีพัฒนาการในเรื่องที่เป็น citizen ถ้าเทียบเคียงกับของฝรั่งพอเขาเลิกไพร่ก็เกิด concept ของ civic republicanism คนเราอยู่กันเป็น public อยู่กันในเมืองสร้างความเป็นประชาชนขึ้นมา ของเราจากไพร่ก็หลุดออกมาเป็นปัจเจกแต่เป็นปัจเจกที่แตกชาน กระจัดกระจาย และก็มุ่งในด้านที่เห็นแก่ตัวมากกว่า ไม่ได้เกิด concept แบบตะวันตกที่พยายามจะกลับมาประนีประนอมระหว่างการหลุดออกมาจากยุคไพร่ การที่ครอบครัวยุคใหม่มันรัดรั้งเอาไว้ พยายามสร้างความเป็นประชาสังคมขึ้นอีกครั้งหนึ่งเพื่อจะให้คนไม่สุดขั้วไปในด้านปัจเจกอย่างเดียว ของเราไม่ค่อยมีตรงนี้ อุดมการณ์ด้านนี้ไม่มีก็กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ เป็นการปลดปล่อยไพร่ที่ไม่ตามมาด้วยความคิดเรื่องประชาชน ผมคิดว่าเป็นภารกิจของสังคมที่จะสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง การที่ผมไปหยิบยืมความคิดเรื่อง civil society นี่มีข้อติดอยู่ที่ว่าทำให้เกิดความคิดว่าในเมืองก็สร้างได้ มีบทเรียนเกี่ยวกับการสร้างประชาสังคมในเมืองด้วยก็แค่นั้นเอง

ทวีทอง: ขอบคุนมากครับอาจารย์ครับ ผมไม่อยากจะ interrupt อาจารย์เท่าไร อาจารย์ใช้เวลาเยอะแต่เป็นการเยอะที่มีคุณภาพ อาจารย์หมอซูชัย กระซิบบว่าท่านจะเหลือเวลาพูดเท่าไร ผมคิดว่าคงจะให้พูดเต็มที่ เชิญ คุณหมอซูชัย ครับ

ซูชัย: อยากจะแก้ความเข้าใจผิด อาจารย์เนตรนภา นิดหนึ่งนะครับ ว่าการศึกษา civil society ถึงที่มาที่ไปนั้นสำคัญ จากประสบการณ์ของกลุ่มที่ได้ศึกษาเราไป key คำว่า civil society, civic movement มากันเยอะเลยกลับมาเป็นกันเป็นแถว ๆ อยากบอกว่าคงต้องศึกษาแต่อย่าไปกังวลใจ เรื่องที่ศึกษาต้องรู้ที่ที่มาที่ไปแน่นอน เป็นประเด็นที่อยากจะเรียนเบื้องต้น ประเด็นที่สอง จริงๆ แล้วท่าน

ประธานได้ตั้งคำถามว่าใครจะเป็น leader ของ civil society จริงๆแล้วมีการเสนอคำว่า leadership กับ partnership แต่ถ้าอยากจะดูคำว่า leader น่าจะเป็น collective leadership และเป็น collective responsibility คือเป็นการนำรวมหมู่ ผมชอบใจที่ พี่เอนก (นาเคบุตร) ยกตัวอย่าง การโยนโยเป็นเครือข่ายจนหาศูนย์กลางไม่เจอคงเป็นลักษณะการนำอย่างนั้นที่ไม่มีผู้นำที่ชัดเจน แต่เป็นการนำรวมหมู่มีความยั่งยืนกว่าที่จะไปผูกติดกับใครคนใดคนหนึ่ง นี่ผมพยายามที่จะตอบคำถามบ้าง ประเด็นที่ คุณหมอสถิตศักดิ์ ตั้งขึ้นมาเรื่องของสังคมที่ hightouch lowtouch ผมคิดว่า ประเด็นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ อย่างผมไปอยู่ที่ท่าอากาศยานอิตาลีมีความรู้สึกหวาดผวามีชาวลิบิออย ๆ แต่ตอนที่ไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยในบอสตันผมเคย ๆ เพราะว่าสภาพสังคมมันต่างกัน คิดว่า supportive environment มันก็มีลักษณะที่เรียกว่า civic mind หรือลักษณะประชาสังคมสูง การที่จะพูดถึงตรงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นพัฒนาการทางสังคมมาระยะหนึ่งทำให้คนมีสภาพเป็นอย่างนั้น

และ คุณหมอสถิตศักดิ์ ตั้งประเด็นว่าการที่มนุษย์มารวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอะไรที่ทำให้มนุษย์มารวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผมนึกถึงมีคำถามของเจ้าหน้าที่กรมอนามัยมาถามเกี่ยวกับที่จะทำงานบางเรื่องและก็บอกว่ากรมโน้นกรมนี่เป็นเจ้าของเรื่อง ถ้าเรียกมาประชุมก็ทะเลาะกันทุกที ผมก็บอกว่าต้องมี component ที่เหมาะสมของคนข้างนอกเช่น NGOs มหาวิทยาลัย ภาคธุรกิจเอกชนอื่นเข้ามาร่วมประชุม องค์ประกอบที่เหมาะสมนี้จะทำให้ลักษณะที่เห็นแก่ตัวเกิดยากขึ้น ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่เราจะเข้าไปศึกษาว่าองค์ประกอบที่เหมาะสมมันแค่ไหนในแต่ละเรื่องแต่ละประเด็น ถ้าสมมติว่าให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งพัฒนาไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นชมรมแพทย์ชนบทหรือกลุ่มการเมืองต่าง ๆ มันจะกลายเป็นแก๊งค์ซึ่งไม่เห็นว่าการรวมเป็นแก๊งค์จะนำไปสู่ civility แล้วนำไปสู่ prosperity แต่ก็ปรากฏการรวมเป็นกลุ่มซึ่งตรงนั้นมันจะมีปฏิสัมพันธ์และควบคุมกันเองโดยธรรมชาติ ผมคงตอบบ้างและก็ตั้งประเด็นบ้างแค่นี้ก่อนครับ

ทวีทอง: ขอบคุณครับ คุณหมอซูชัย ผมเองก็คิดว่าได้ทำหน้าที่พื้นฐานของผมที่จะทำได้ ทุกคนได้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกัน เราคงจะไม่ได้มาคุยแลกเปลี่ยนกันลอย ๆ แต่ว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญต้องการทำความเข้าใจกับความคิดเรื่องประชาคมให้มีลักษณะรอบด้านสมบูรณ์แบบมากที่สุดและมีนโยบายที่จะชี้ว่าพวกเรามีจิตใจประชาสังคม ควรจะมีบทบาทร่วมกันในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นโจทย์ของ session ภาคบ่ายได้ดำเนินการต่อ ผมก็ขอคืน floor ให้อาจารย์อนุชาติ

อนุชาติ: ขอเรียนว่าภาคบ่ายเราจะเริ่มประมาณบ่ายโมงครึ่ง หวังว่าทุกท่านคงจะมาร่วมกันเป็นองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการประชุมภาคบ่ายด้วยครับ

ช่วงบ่าย 13.30 น.

เสวนาจุดประกายความคิด “ชุมชนทางวิชาการกับความเข้มแข็งของชุมชนไทย”

กฤตยา: ช่วงบ่าย คุณหมอประเวศ จะอภิปรายและเปิดเวทีให้พวกเราช่วยอภิปราย ซึ่งการอภิปรายจะไม่จำกัดประเด็นที่ คุณหมอประเวศ พูด รวมไปถึงประเด็นเมื่อเช้านี้ คงมีอีกหลายท่านที่ต้องการเสนอความคิดเห็นด้วยแต่เนื่องจากข้อจำกัดของเวลา ก็สามารถจะถึงประเด็นที่ยังค้างคาอยู่เมื่อเช้านี้เข้ามาร่วมกับประเด็นในตอนบ่ายในช่วงนี้ขอเชิญ คุณหมอประเวศ ค่ะ

ประเวศ: นมัสการพระคุณเจ้า ท่านผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน เมื่อสักครู่นี้เป็นการโหมโรงทางวิชาการ ที่จริงผู้จัดมีวัตถุประสงค์เฉพาะว่าเขาจะก่อตัวกลุ่มนักวิชาการที่จะทำงานทางวิชาการเรื่องนี้ต่อไป แต่ว่ามีการโหมโรงของวิชาการซึ่งเป็นเรื่องที่ดี ได้ความคิดต่าง ๆ แดกแขนงออกไป เพราะสมองถ้าไม่คิดไม่รับรู้จะทุ ๆ ถ้าได้คิด ได้อภิปราย ได้ตั้งคำถามต่าง ๆ เซลล์สมองก็แตกกิ่งก้านสาขาออกไป คิดรู้ว่าจะไรถูกต้องต่าง ๆ ก่อนที่จะเข้ามาสู่เรื่องนี้ ผมเพิ่มนิดหนึ่งเห็นมีพระภิกษุสงฆ์นั่งอยู่ในที่นี้ อีกเรื่องหนึ่งที่นำวิจัย เราพูดกันมากถึงประวัติของประชาสังคมที่เกิดขึ้นในตะวันตก ผมคิดว่าเรื่องที่น่าค้นคว้าวิจัยคือ อุดมการณ์ทางพุทธกับประชาสังคมอาจจะย้อนไปไกลถึง 2500 ปี ถ้าเราค้นคว้าลักษณะสังคมขณะนั้นอาจจะเห็นเรื่องประชาสังคมอย่างมีธรรมชาติ เรื่องที่เรียกว่า อภิปราย-นิยธรรม คือ ธรรมะเพื่อความเจริญ ธรรมะเพื่อความไม่ฉิบหาย มีอยู่ 2 ข้อคือ

1 หมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิจ

2 ประชุมพร้อมเพรียงกันและเลิกประชุมพร้อมเพรียงกัน

กระทำการที่พึงทำคิดว่าเป็นธรรมะเพื่อความเป็นชุมชน แล้วไปดูอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาซึ่งชัดเจนมาก พระพุทธเจ้าท่านเป็นเจ้า ท่านเลิกเป็นเจ้าแล้วมาเป็นสามัญชนเพื่อทำงานทางราบ สังเกตดูคนต่าง ๆ เป็นเพื่อนผู้ทุกข์ยาก ต่างเห็นชัดเจน สมัยนั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้อยู่วัด ไม่ได้เป็นเจ้าของวัดใดเลย นางวิสาขาเป็นเจ้าของวัดเป็นผู้บริหารวัด พระพุทธเจ้ากับพระมาอยู่เพื่อเทศน์แล้วย้ายไปที่ต่าง ๆ คำว่า “สงฆ์” แปลว่าชุมชนไม่ใช่พระองค์เดียว และเห็นชัดเจนว่าคำว่า “สงฆ์” แปลว่า learning community (ชุมชนเรียนรู้) ท่านใช้คำว่า มาบวชเรียน สมัยนี้นักปราชญ์ตะวันตกกำลังมองสังคมในอนาคตว่าเป็นอย่างไรและตอบว่าสังคมอนาคตเป็นสังคมการเรียนรู้ (learning society) บุคคลเป็นบุคคลเรียนรู้ (learning person) ตัวนี้จะเป็นตลอดไป การเป็นสังคมเรียนรู้ต้องเรียนรู้ไปตลอดกาล

ถ้าไปดูย้อนหลังพระพุทธเจ้า ได้พูดถึงมรรค 8 ถ้าแยกออกมาเป็นกลุ่มเรียกว่า ไตรสิกขา สิกขาเป็นภาษาบาลีตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา” เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตคือการศึกษ การเรียนรู้ ยังอยากให้นักวิชาการลองไปวิจัยอุดมการณ์ทางพุทธกับความเป็นประชาสังคม จะเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์มากและไปเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมกับโครงสร้างใหม่ที่มีพลังพอ พูดถึงตรงนี้อะไรพูดถึงวิธีคิดแบบโครงสร้างสักนิดหนึ่ง คิดว่าธรรมชาติเป็นธรรมชาติของโครงสร้างแต่วิธีคิดเป็นของเรา ถ้าเราไม่คิดเรื่องโครงสร้าง เราจะคิดเดี่ยว ๆ ดังนั้นถ้าจับเรื่องโครงสร้างได้เราจะคิดอะไรออกมาเชื่อมโยงต่อไปได้เยอะ ตั้งแต่ทางกายภาพขึ้นมา จักรวาลทั้งจักรวาลเป็นโครงสร้าง ตอนนี้ความรู้เรื่องจักรวาลมีเยอะมาก ศึกษาสนุก จะเห็นการเริ่มต้นของจักรวาล เริ่มต้นตั้งแต่ big bang เมื่อ 15,000 ล้านปี แล้วมาเกิดเป็นอะไรต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นระบบ ไปดูตัวธาตุต่าง ๆ ไฮโดรเจน คาร์บอน ทอง เหล็ก ซึ่งมีคุณสมบัติต่างกันเยอะ ถ่านหรือกำมะถัน กับเหล็กหรือทอง คุณภาพต่างกันเยอะแต่ประกอบด้วยของเหมือนกันคือประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 อย่างคือ โปรตอน นิวตรอน และอิเล็กตรอน แต่โครงสร้างต่างกัน ตัวโครงสร้างเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนมาก อย่างเช่น ไฮโดรเจน 2 ตัว ออกซิเจน 1 ตัว มาจับกันเป็นน้ำ คุณสมบัติของน้ำถ้าแยกสองตัวนี้ออกไปก็ไม่มีน้ำ อันนี้ใช้ได้กับทุกเรื่อง อย่าง DNA เห็นชัดเลย ประกอบจากธรรมชาติแล้วมาฟอร์มเป็นโครงสร้าง และมากำหนดว่าชีวิตที่โตขึ้นมาเป็นสุนัข หนู คน หรือข้าว ประกอบด้วยสารต่าง ๆ ที่เอามาจากสิ่งแวดล้อม แต่ว่าตัวโครงสร้างของ DNA จะเป็นตัวกำหนด เรื่องอื่นก็เช่นเดียวกัน ของที่ทำด้วยไม้เหมือนกันแต่โครงสร้างต่างทำให้คุณสมบัติต่างกันเยอะเช่น แก้ว ไม้ บ้าน ถ้าเราพยายามเอาเรื่องของโครงสร้างเข้ามาจับจะเห็นอะไรชัด และจิตใจจะดีขึ้นด้วย เราจะเข้าใจอะไรต่าง ๆ สมมติว่าบ้านจะประกอบด้วยทราย อิฐ ไม้ ซึ่งต่างกันแต่มาเชื่อมโยงอยู่ในโครง

สร้างเดียวกัน บางครั้งเราเรียงเคียงของที่ต่างกันเราอยากให้มันเหมือนกัน แต่โครงสร้างประกอบด้วยของที่ต่างกันมาเชื่อมโยงกันแล้วเกิดคุณสมบัติใหม่ซึ่งไม่เหมือนคุณสมบัติของส่วนประกอบ แต่เป็นโครงสร้าง

ถ้าเราไม่ดูเรื่องนี้ เราจะทำความดีชนิดที่แยกเป็นส่วน ๆ และหาความหมายได้ยาก ถ้าถามว่าดีไหม ตอบว่าดี แต่ถามว่าสังคมจะดีขึ้นไหม ตอบว่ายาก ยกตัวอย่างคุณบุญยงค์ ว่องวานิช เป็นคนใจบุญ สนใจศาสนามาก มีศรัทธามาก จนถึงวันหนึ่งสละทรัพย์สินมรดกไปบวชตลอดชีวิต ถ้าถามว่าดีไหม ตอบว่าดี จิตใจตัวเองก็ดี ถ้าถามว่าประเทศไทยจะดีขึ้นไหมจากการกระทำของคุณบุญยงค์ ตอบว่ายาก เอ๊ะ...มันเชื่อมกับโครงสร้างอะไร เป็นการทำความดีที่แยกส่วนเหมือนกับ ทราย อิสฺส ถ้ามีพัฒนาแต่ทรายอยู่อย่างนั้น พัฒนาจนเป็นทอง เราก็ไม่มีบ้านอยู่ เราต้องเอาทราย เอาไม้ เอาอิฐ มาเชื่อมในโครงสร้างที่มันเป็นบ้าน เราจะได้มีบ้านอยู่ เริ่มต้นอาจจะไม่สวยงามแต่ว่ามีบ้านอยู่แล้วค่อย ๆ แต่งให้มันสวยขึ้นเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้นจะต้องกำหนดโครงสร้างแล้วทุกคนทุกส่วนที่จะทำอะไรมาเชื่อมในโครงสร้าง มีประโยชน์ทั้งสิ้น เหมือนในพระเจดีย์องค์หนึ่งสวยและมีความศักดิ์สิทธิ์ ทรายทุกก้อน อิฐทุกก้อน มีความหมายเพราะอยู่ในโครงสร้างของความเป็นพระเจดีย์ แต่ถ้าทรายกระเด็นอยู่เม็ดหนึ่ง พยายามพัฒนาทรายนั้นเท่าไร จนมันแจ่มก็ไม่เป็นพระเจดีย์ เพราะมันไม่มีโครงสร้างอันนี้อยากจะฝากวิจิตรไว้ แล้วลองไปคิดเพิ่มเติม เราจะไม่ได้คิดอย่างนี้ทั่วไปหมด เห็นกระจัดกระจายไม่เชื่อมกันเป็นโครงสร้าง

ทีนี้ถ้ามาดูเรื่องที่กำลังพูดกันแล้วมองเป็นเชิงโครงสร้าง เพราะในสังคมมีโครงสร้าง ไม่ได้มีแต่เดียว ๆ และโครงสร้างเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติ (property) มีนักปราชญ์ไทยบอกว่า สังคมประกอบด้วยคนเยอะ ๆ ถ้าทุกคนเป็นคนดี สังคมก็จะดี แต่ว่าในแง่ยุทธศาสตร์ยากที่จะสำเร็จ เพราะมันมีโครงสร้างและโครงสร้างมันแรงมากที่จะกำหนดคุณสมบัติของคน เช่นอำนาจรัฐแผ่ไปทั่วทุกชุมชน ทุกตารางนิ้วของแผ่นดิน ถ้าอำนาจรัฐไม่ถูกต้องนี้ยากมากที่จะเกิดศีลธรรมขึ้น อย่างพระสงฆ์เนี่ยเห็นชัดที่จะให้คำตอบ เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ พุทธศาสนาเป็นของดี แต่ทำไมจึงมีการเสื่อมเสียศีลธรรมมากในเมืองไทย ต้องดูตัวเลขอัตราการฆ่ากันตายของเมืองไทย สูงเป็นอันดับสองในโลก ผมเองประชุมกับพระชาวพุทธมาก ส่วนใหญ่เป็นการสรรเสริญธรรมะทางพุทธมาก แต่ปัญหาไม่เกิดถ้าไม่ตั้งคำถาม เช่น พุทธศาสนาเป็นของดีทำไมจึงมีการเสื่อมเสียศีลธรรมมากในสังคมไทย แล้วพยายามตอบจะได้เกิดปัญญา ถ้าเราเอาเรื่องโครงสร้างเข้าจับจะเห็นชัดว่าทำไมทั้ง ๆ ที่เมืองไทยเป็นเมืองพุทธจึงเสื่อมเสียศีลธรรม และมีการศึกษาวิจัยที่อื่นด้วย

เมื่อเข้ามึนอ้างถึง paper นั้น ซึ่งเป็นการวิจัยที่ใหญ่มาก และพบว่าในดินแดนที่เคร่งศาสนาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับเบื่องบน ศีลธรรมก็เสื่อม ถ้าขาดความสัมพันธ์ในแนวราบ ตรงนี้อยากจะฉายแผ่นใส ถ้าดูเชิงโครงสร้างเอาวิธีคิดมาจากฟิสิกส์ ถ้าเราไปดูนิวเคลียสของอะตอมจะเห็นชัดว่ามันได้สมดุลหรือไม่ได้สมดุลที่ตรงนั้น คิดว่าสังคม ถ้าเราดูส่วนประกอบใหญ่ ๆ ที่เป็นโครงสร้างอยู่ 3 ส่วนคือ

1. อำนาจอรัฐ (รัฐบาลภาพ)
2. อนุภาพทางธุรกิจ (ธนาคารภาพ)
3. อนุภาพทางสังคม (สังคมสมานภาพ)

เห็นชัดถ้าย้อนกลับไป เดิมอำนาจอรัฐแรงมาก ธุรกิจไม่ค่อยมี และอยากจะแนะนำหนังสือของ อาจารย์ยอจิน ทรัพย์พัฒน์ เป็นเรื่องสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็น thesis ปริญญาโท ตอนทำปริญญาโทอยู่ที่ คอร์เนล แล้วเขาก็บอกว่าเป็น thesis ที่ดีกว่า thesis ปริญญาเอกของ

แกะอีก เป็น thesis ที่ดูลักษณะสังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้วย้อนไป ปลายกรุงศรีอยุธยา เป็นความสัมพันธ์เรื่องนายกับไพร่ ไพร่มี 2 ชนิด ไพร่สมกับไพร่หลวง นายมี 2 ชนิดคือขุนนางกับเจ้า ซึ่งช่วยให้เราเห็นพฤติกรรมทางสังคมที่ทำให้เราเข้าใจดีขึ้นและจะเห็นว่าทำไมกรุงศรีอยุธยาแตก 2 ครั้ง แตกครั้งแรกคนไทยเรียนอะไรและพยายามแก้ไขอะไร ตอนนั้นพวกเจ้าไปครองเมือง เช่น พ่อของพระนเรศวรไปครองเมืองพิษณุโลกแล้วมีการสะสมไพร่กัน ใครสะสมไพร่มีกำลังมากจะยกมาตีเมืองหลวงเวลาเปลี่ยนรัชกาล ตอนหลังกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอมาก ปี พ.ศ. 2112 หลังจากนั้นไม่ส่งเจ้าไปครองหัวเมืองอีกเลย แต่ก็มีการสะสมไพร่ในกรุงศรีอยุธยา เกิดกบฏฆ่ากันมากมาย เจ้าพระยาตากโฮมเผาศพแม่มีคนไปงานศพเยอะ พระเจ้าแผ่นดินสงสัยว่ามีการซ่อนสุ้มกำลังเพื่อก่อกบฏ มีคนวิ่งไปบอกพระยาตากโฮมที่วัดว่าพระเจ้าแผ่นดินสงสัย ดังนั้นพระยาตากโฮมก็เลยยึดเมือง ข่าพระเจ้าแผ่นดินตั้งตนเป็นพระเจ้าปราสาททอง ลองไปศึกษาดูแล้วจะเข้าใจว่าทำไมกรุงศรีอยุธยาจึงเสียอีกครั้งหนึ่ง แล้วพอมาดันกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังมีทะเลาะกัน มันมีความต่อเนื่องมา แต่เขาใช้เทคโนโลยีอย่างหนึ่งเพื่อควบคุม คือการสักผู้ชายทุกคนว่าใครสังกัดใคร และห้ามย้าย ตอนหลังนี้ก็เลยตัดตอนเรื่องการกบฏลงได้ เพราะฉะนั้นถ้าเราเข้าใจจะดูเรื่องโครงสร้าง เรื่องอะไรต่าง ๆ ผมถึงว่าจิตใจไม่ได้เป็นจิตใจโดด ๆ เกิดขึ้นเองว่านี่ดี ไม่ดี มันจะขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ลักษณะสังคมต่าง ๆ คงต้องดูให้ครบทั้งสองอย่าง

เรื่องการพัฒนาจิตใจทางพุทธ ผมสนใจอ่านพระไตรปิฎกทุกวัน เพราะเป็นเรื่องที่วิเศษมากยากที่จะหาวิชาอะไรที่ตีงามอย่างนี้ แต่ยังไม่พอ เนื่องจากสังคมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงมาก ถ้าเราติดอยู่กับพุทธที่เคยใช้ เมื่อสามพันกว่าปีบางอย่างจะไม่เข้ากันหรือใช้ไม่ได้แล้ว เช่น ในครั้งสมัยโบราณ คนทำมาหากินเอง พึ่งตนเอง แต่ละคนปลูกข้าวเองบอกว่าถ้าใครขยันและไม่มียาบายมุขก็จะมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เคียวนี่ไม่จริง เราเห็นชาวนาตั้งเยอะที่ขยันและไม่มียาบายมุขแต่จนลงจนสิ้นเนื้อประดาตัว เพราะวาระบบเศรษฐกิจมันเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจที่เชื่อมโยง ชาวนาได้รับผลกระทบจากที่อื่น เรื่องมันเกิดขึ้นที่อื่นแต่มากระทบชาวนาที่นี่ ถ้าพระไม่เข้าใจตรงนี้ ไปเทศน์ซ้ำเติมคนจน เพราะเห็นเขาจนจึงบอกว่า ขี้เกียจและไม่มียาบายมุข และจะดูแบบวันเวย์ว่ายาบายมุขทำให้จน ที่จริงมันทุเวียก็มี ความจนทำให้เกิดยาบายมุขก็มี อิทธิปัจจัยตา ไม่ได้ flow ทางเดียวมัน flow กลับก็มี เพราะฉะนั้นคิดว่าเรื่องของปัญญา เรื่องความพยายามศึกษาต่าง ๆ สำคัญ

ที่นี้ถ้ามาดูโครงสร้างสังคมอย่างที่ย้อนกลับไป อำนาจรัฐกระทำกับประชาชน ไพร่ถูกเกณฑ์มาทำงานหลวงโดยไม่ได้อื่นเดือน ไพร่จะหนึ่งงาน เนื่องจากต้องเอาอาหารมากินเอง เสียเวลาทำงาน จะสังเกตได้ว่าคนไทยจะไม่รักของหลวง อะไรที่เป็นของหลวงจะไม่รักษา เพราะว่าครั้งโบราณถูกกดขี่ อะไรที่จะหนีได้ก็จะหนี ขโมยได้ก็จะขโมย ทำร้ายได้ก็จะทำ พอคนจีนเข้ามาเกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ คือ แต่ก่อนใช้การเกณฑ์แรงงานมาฟรี เพื่อสร้างวัง สร้างวัด ตอนหลังไปจ้างคนจีนมาทำเพราะขยันกว่าและไม่มียาบายมุขไม่รู้จักอพยพไปไหน ไม่รู้จะหันไปพึ่งใคร แต่คนไทยหนีไปหาญาติพี่น้องทำให้ขาดแรงงาน ดังนั้นคนไทยจึงทำงานได้ยากเนื่องจากมีตัวความสัมพันธ์มาเกี่ยวข้อง

มาตอนหลังภาคธุรกิจเจริญขึ้น มีอำนาจมากขึ้น พอเรามาคูอำนาจประชาชนยังแบนอยู่เมื่อโครงสร้างสังคมไม่ได้สมดุลอย่างนี้ แม้ในระบบราชการ ระบบรัฐ จะมีคนคิดแต่ดียังไงก็ไม่ไหวถ้าโครงสร้างยังเป็นอย่างนี้ เพราะตัวโครงสร้างมันมีแรงดึงดูดเข้ามา ดึงดูดข้อมูล ข่าวดารา ทรัพยากร และสิทธิต่าง ๆ ถ้าคนจนทำผิดอาจถูกฆ่า ผมไปเจอเด็กคนหนึ่งถามว่าไปทำอะไรมา เด็กตอบว่าลักทรัพย์ ผมถามว่าเท่าไร เด็กตอบห้าร้อยบาท และโดนตีตูดทุกห้าปี อนาคตของเด็กห้าร้อยบาทต้องติดคุกถึงห้าปี แล้วที่ผู้ใหญ่โกงเป็นพันล้านอาจจะได้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ภรรยาเป็นคุณ

หญิง นี่คือสังคมอย่างนี้ เพราะฉะนั้นแนวคิดเรื่องยุทธศาสตร์นั้นสำคัญ คือ ขยายภาคสังคมให้เข้มแข็งจะได้เกิดความสุขในเรื่องอำนาจ ใช้คำว่า สังคมสมานภาพ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ใหญ่และวิธีการจะต้องปรับเปลี่ยน อยากให้นักวิชาการไปช่วยดูสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ให้เกิดแนวคิดการใช้ยุทธศาสตร์อันนี้ และขยายตรงนี้ให้เข้มแข็ง แล้วดึงความร่วมมือจากภาครัฐและธุรกิจเข้ามา คือจุดใหญ่ที่ทำให้สังคมเข้มแข็ง

ถ้าเรามองกลับไปในยุคสมัยประวัติศาสตร์ของมนุษย์ อยากได้อะไร ก็ใช้พลังกำลังเข้าทำการต่าง ๆ กลายเป็นว่าอำนาจรัฐคือการใช้พลังกำลัง เป็นอำนาจความรุนแรง (พลาญาภาพ) ต่อมาธุรกิจเจริญขึ้น ก็เป็นชนาภาพชัดเจน แล้วจะมาก่อนภาคสังคมเพราะมันจะไว ต่อมาผู้คนตื่นตัวมากขึ้น มีการศึกษามากขึ้น รู้เห็นมากขึ้น อยากมีบทบาทมากขึ้น อันนี้จะเป็นอาณาภาพทางสังคมที่จะเคลื่อนเข้าไปจะเกิดขึ้นชัดเจน เรียงกันมาอย่างนี้ การใช้กำลัง การใช้เงิน ของเราตอนนี้ก็เน้นทั้งกำลังทั้งเงินที่ใช้กันอยู่ ขณะเดียวกัน กำลังเคลื่อนตัวไปสู่การมีส่วนร่วมของผู้คนต่าง ๆ เพราะฉะนั้นยุทธศาสตร์ใหญ่ คือพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม โดยดึงภาครัฐ ธุรกิจเข้ามาเป็นภาคีให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เวลาเข้ามาร่วมมือเป็นภาคีกันได้ ความสำเร็จเกิดขึ้นรวดเร็วมาก ต้องมาดูตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริง คุณพิสิฐ ชาญเสนาะ ซึ่งเป็น NGOs สมาคมขยายแผนพยายามทำงานกับชาวประมงที่ยากจน เป็นชาวมุสลิม ผมไปพบกับเขาหลายปีมาแล้ว ลำบากกันมากเนื่องจากมีเอกชนเข้ามาทำไม้ มีประมงเรือขนาดใหญ่เข้ามาลากอวนชิตชายฝั่ง ซึ่งผิดกฎหมายแต่เขาก็ทำเพราะปลังเงิน ปลังอาซูร ปลังที่เขาจะติดต่อกับทางราชการมีมาก พอลากอวนชิตชายฝั่งก็ลากเอาหญ้าทะเลไปด้วยทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง ชาวบ้านลำบากมากขึ้น ตอนหลังมีความร่วมมือกันจากตัวชุมชนเอง นักวิชาการ และ NGOs โดยมีรัฐเข้ามาร่วม ปลังมันเกิดขึ้น ชาวบ้านรวมตัวกันรักษาหญ้าทะเล ความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ กลับคืนมา ชาวบ้านมีความสุขมาก ร่วมมือกันรักษาสัตว์แวดล้อมและทรัพยากรมีการขยายตัวออกไป ผมก็เชียร์เขา ทำอย่างไรลองทดลองซีทีที่จะทำให้จังหวัดตั้งเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนทั้งหมดทุกฝ่าย อันนี้จะเป็นสถาบันการเรียนรู้ของการปฏิบัติที่พัฒนาการเป็นแบบบูรณาการ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จิตใจ สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไป คือในสภาพที่ complex ดังนั้นวิธีการเดิม ๆ จะใช้ไม่ได้ผล เคียวนี่มีหนังสือเรื่อง Complexity System, System Thinking, System Perspective ออกมาเยอะมาก และเป็นการมองเชิงวิทยาศาสตร์ อยากให้ลองไปอ่านไม่งั้นเราจะคิดแบบเก่า ๆ ไปดูสถาบันทางสังคมเก่า ๆ เริ่มหมดแรง Institutional ตาม ๆ กันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นการเมือง สถาบันสังคม ศาสนา สถาบันความยุติธรรม นี่พูดมากไม่ได้ประเดี๋ยวผู้พิพากษาจับติดคุก เพราะตัวโครงสร้างอำนาจที่ไม่ถ่วงดุล ตุลาการจะต้องสานกันและตรวจสอบซึ่งกันและกัน ท่านทั้งหลายลองดูตัวอย่าง สมมติเพื่อนักการเมืองทำผิด ตำรวจบอกว่าจะไปจับ นายกข บอกอย่าไปจับ หรืออำนาจทางการเมืองเข้าไปในสถาบันหลักของประเทศ ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทย กระทรวงการคลัง หนีหายไปทั้งประเทศ อันนี้เป็นเรื่องระบบไม่ใช่เรื่องจิตใจโดด ๆ แบบที่คุณอานันท์ พูด แต่ไม่เป็นไรพูดต่างกันเราอย่าไปถือว่าต่างกัน เพราะความต่างกันแต่เชื่อมโยงกันมันเป็นโครงสร้างที่จะเคลื่อนไปด้วยกัน ถ้ารู้จักคิดอย่างนี้ มันจะไม่มีปัญหาอะไร ถ้าเข้าใจจิตใจจะดีมาก เห็นความเป็นธรรมชาติ เห็นธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็นและจิตใจจะเป็นอิสระเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ความเมตตาจะสูง ตัวอย่างก็มีเยอะด้วยกัน ภาคธุรกิจที่ NGOs ก็เกลียดเขา แต่ว่าทำอะไรไม่ได้ เพราะพลังมันน้อย

มีภาคธุรกิจบางส่วนที่มาร่วมกันเรื่องชุมชน บางจากทำขนาดใหญ่โดยไปส่งเสริมการรวมตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กำลังขยายไปเป็นสหกรณ์ 1,000 สหกรณ์ ที่ train

เรื่องการจัดการ ผมคิดว่าการจัดการเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นปัญญ่อีกแขนงหนึ่ง ปัญญาจะมีทาง วัตถุ วิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ปัญหาทางสังคม ทางจิตใจ แต่มีปัญญ่อีกอันเป็นปัญญาเรื่องการจัดการ เป็นอีกมิติหนึ่ง และทรงพลังมาก เมื่อเข้านี้ อาจารย์น้อยพินิจ พูดถึงเรื่องสังคมโปรย่อนหลังไป 30 ปี เป็นแหล่งอบายมุข สู้บิ่น ไชยเมย ตอนนั้นสังคมโปรย่อนเพราะมีการจัดการฝรั่งไปยังชมเพราะชาติ กว่าฝรั่ง มีวินัย มีเศรษฐกิจที่ดี บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ธนาคารลดลงกัน 900 ล้านบาท ร่วมกัน ไปปลูกต้นไม้ ผมไปกินข้าวกลางวันกับเขาและคุยว่าการที่ไปจ้างคนปลูกต้นไม้ ปลูกป่ามันไม่เกิด หรือทำไม่คุณไม่ไปทำงานกับชุมชน เพราะทำงานกับชุมชนจะได้หลายอย่าง ได้เศรษฐกิจของ ชาวบ้าน ได้ครอบครัวของชาวบ้านที่เข้มแข็งขึ้น ได้วัฒนธรรมรวมทั้งพัฒนาจิตใจด้วย และก็ยังได้ ป่าอีกด้วย เขาก็ไปและไปทำงานกับกลุ่มอีกเมืองน่าน คุณศุภเดช เป็นผู้จัดการบริษัทธนาคารได้ให้ สัมภาษณ์ในนิตยสารสารคดีเมื่อสามเดือนที่แล้วว่า เขาอยู่คนละโลกเลย บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ มีเงินเป็นหมื่นล้านกับชุมชนที่น่านเขาไม่เคยรู้จักเลย เมื่อเขาได้ไปทำงานกับชุมชนเขาชื่นใจมาก ชาวบ้าน NGOs มีจิตใจดีเหลือเกิน เขาอยากทำงานร่วมมือมากขึ้น แล้วลองนึกดูว่าพลังพวกนี้มัน มหาศาล เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมเจอกับผู้จัดการใหญ่ 7-eleven เขาบอกว่ามีร้านทั่วประเทศ 600 กว่า ร้าน มีคนเข้าร้านสัปดาห์ละ 5 ล้านคน และเขาสนใจเรื่องการพัฒนาคน เรื่องการศึกษา ก็เลยชวน กันว่าทำอะไรจะใช้ 7-eleven ทั้งหมดเพื่อส่งเสริมการศึกษาของคน เรื่องอะไรต่ออะไรต่าง ๆ เพราะว่าการศึกษาของคน คนไม่มาให้สอนมันยุ่งกัน แต่คนต้องซื้อสินค้า ถ้ามีข้อมูลติดไปกับสินค้าที่ช่วยการศึกษาของคน ก็ต้องใช้หลายวิธีมาเชื่อมโยงกัน ในสภาพสังคมที่ complex ไปทำ อย่างเดิม ๆ ไม่มีพลังอำนาจ ทำให้ได้ผลน้อย ไม่ว่าจะเป็นอำนาจประธานาธิบดีที่ได้มาจากการ เลือกตั้ง ยกตัวอย่างคลื่นดันอยากจะทำปฏิรูประบบ Health Care ในอเมริกาทำไม่สำเร็จ คอราซอน อาคีโน ขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีในบรรยากาศของการปฏิวัติประชาชน ดร.เบนซอน ซึ่งเป็นรัฐมนตรีสาธารณสุขกับอาคีโนต้องการปฏิรูประบบยาในฟิลิปปินส์ ชาวบ้านกระตือรือร้นอยาก สนับสนุนมาก ก็ทำไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้นตัวอำนาจแม้แต่ Presidential Power ก็ยังได้ผลน้อยลง จะต้องมามีวิธีทำงานใหม่

เมื่อตอนเดือนพฤษภาคมก่อนเกิดเรื่อง มีอาจารย์พูดขึ้นว่ารู้สึกเหงาวิ้งเวง คิดถึงอาจารย์ ป่วย เมื่อก่อนมีอาจารย์ป่วยเป็นที่พึ่ง เขามาร่ำพังกวากับผม ผมเลยบอกว่า “No More Pouy in Thailand” ไม่ได้หมายถึงอาจารย์ป่วย แต่หมายถึงแนวคิด อย่าไปเป็นแนวคิดชนิดรวมตัวกันเป็น พวก แล้วก็ว่าพวกเราดีพวกอื่นไม่ดี อย่างนี้ไม่เข้า..เสร็จ

ไปดู อาจารย์ปรีดี จากสามัญชนมาเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นหัวหน้าเสรีไทยยังโดนอำนาจเข้าจัดการ ดังนั้นเราต้องเรียนบทเรียนพวกนี้แล้วปรับยุทธ ศาสตร์แบบที่ เอนก (นาคะบุตร) พูดเมื่อเข้านี้ ยุทธศาสตร์เชื่อมโยงไปหมด อย่าไปเป็นยุทธ ศาสตร์ที่กระจุกตัวเหมือนพวก 6 ตุลาฯ ที่พยายามตามหาความจริงแท้ (absolute truth) หาแล้ว เหลือน้อยลง ๆ เรื่อย ๆ เราต้องทำในสภาพความเป็นจริงที่มันเป็นอยู่ คนต้องมีเล่ห์บ้างมากบ้าง น้อยบ้าง แต่จะเชื่อมกันอย่างไรถึงจะเป็นโครงสร้างที่มีพลังของความดี ไม่อย่างนั้นความชั่วจะ organize ง่าย มีพลังมาก ความดีจะ organize ได้ยาก มีพลังน้อย ถ้าถามว่าทำไมจึง organize ได้ น้อย เพราะว่่านักวิชาการมีทฤษฎี ทฤษฎีทะเลาะกันสูง ซึ่งต้องแยกว่าขณะนี้กำลังทำงานเรื่องวิชาการ อยู่ในบริบทวิชาการจะเถียงกันอย่างไรก็ว่ากันไป แต่มันมีอีกเรื่องเป็น movement ต้องใช้วิชาการ เหมือนกัน แต่ใช้กันคนละลักษณะคือวิชาการมาใช้ แต่ตรงนี้ต้องใช้เพื่อฉันทักกำลัง ต้องใช้การ สังเคราะห์มาก วิชาการบางส่วน ถ้าแยกไปเพื่อจะพิสูจน์อะไรใช้การวิเคราะห์ แต่การวิเคราะห์นี้ทำ ให้แตก สมมติกำลังจะรวมกันทำอะไรแต่มันนักวิชาการมาบอกว่า ใอันนั้นก็ไม่ได้ ใอันนั้นก็ไม่ได้ก็เลยหมด

แรง ตรงนี้ต้องใช้การสังเคราะห์มากใน movement ผมว่าต้องแยกเป็นสองเรื่องแต่ว่ามีประโยชน์ทั้งคู่ ใช้กันคนละกรณี ตรงนี้ก็มีพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกท่านพูดเรื่องวจีสุจริตว่า วจีสุจริตมีลักษณะสี่อย่างคือ

1. จะพูดอะไรต้องเป็นความจริง ต้องมีที่มา มีที่อ้างอิง นักวิชาการขณะนี้ที่พูดเข้าใจว่าไม่มีที่มา ไม่มีที่อ้างอิงกันเยอะ ท่านบอกเลยว่าความจริงจะพูดอะไรต้องเป็นความจริง มีที่มาที่อ้างอิง
2. เป็นปียวาจา
3. พูดถูกกาลเทศะ บางเรื่องเป็นความจริงแต่ยังไม่ถูกกาลเทศะ ยังไม่พูด เพราะฉะนั้นบางครั้งการพูดเป็นวจีสุจริต
4. พูดแล้วประกอบด้วยประโยชน์ สามารถนำมาใช้ได้มาก แต่ต้องเลือกมาใช้ให้เหมาะ ที่ชาวพุทธไม่ค่อยได้ทำคือไม่รู้จักเฟ้นธรรมะมาใช้ให้ถูกกับเรื่อง เอาแต่สรรเสริญธรรมะไปเรื่อย ต้องดูเรื่องแล้วเฟ้นธรรมะ ภาษาบาลีเรียกว่าธรรมวิชัย อยู่ในข้อสองของโภชนมคค์เจต คือการเฟ้นธรรมะมาใช้ให้ถูกเรื่อง

ถ้าความสัมพันธ์เป็นแนวดิ่ง (Vertical relationship) ซึ่งสังคมไทยชัดเจนว่าเป็นแนวดิ่งแนวดิ่งคือใครขึ้นกับใคร ไม่มีทางที่ศีลธรรมจะเกิด การเมืองจะไม่ดี เมื่อเข้ามึนคั่งอ้างถึง Robert Putnam อยากให้ไปอ่านและค้นคว้าเพิ่ม เขาทำการวิจัยที่อิตาลี และเขียนหนังสือเรื่อง Tradition in Modern Italy พิมพ์เมื่อ 1993 ผู้นำนี้จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แต่วิจัยใหญ่มาก ข้อมูลเยอะ และตอบใจด้วยข้อมูลที่วิจัยได้ออกมาสรุปเหลือประโยคเดียว “Civility precede prosperity” เพราะตั้งคำถามและดูในที่ต่าง ๆ ว่าเศรษฐกิจนำมาซึ่ง civility หรือ civility นำมาซึ่งเศรษฐกิจที่ดี และสรุปว่า civility นำมาซึ่งเศรษฐกิจที่ดี จากข้อมูลวิจัยและเพื่อพิสูจน์ ให้ลองอ่านหนังสือเล่มนี้ดู เพื่อเป็นการวิจัยและค้นคว้าเพิ่มเติม ความสัมพันธ์ในแนวนอน มีความสำคัญ (ที่พูดในภาคเช้า) เรื่องสิทธิมนุษยชน จริยธรรม และอื่น ๆ เพราะโครงสร้างในแนวดิ่งขาดการคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีในการเกิดมาเป็นคน พระพุทธเจ้าบอกว่ากำเนิดเป็นอะไรไม่สำคัญ เมื่อเข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัยแล้วเสมอกันหมด ไม่ว่าจะเป็นลูกเจ้าและอื่น ๆ ทำให้เรามาคิด เพราะพระพุทธเจ้าเลิกเป็นเจ้ามาบวชเป็นสามัญชน แต่ในวงการคณะสงฆ์ปัจจุบัน สามัญชนมาบวชเพราะอยากเป็นเจ้า อยากเป็นสมเด็จ พระพุทธศาสนาส่งเสริมทางราบอย่างชัดเจน พระพุทธเจ้ากับคณะสงฆ์ไม่ขึ้นกับพระราชองค์ไหนเลย เดินทางจากแคว้นหนึ่งไปแคว้นหนึ่งเพื่อเผยแผ่ สอนทั้งคนจน พ่อค้า และเจ้า การสอนเจ้าได้ก็ต่อเมื่อมีความเป็นอิสระ แต่ถ้าไม่อิสระจะสอนไม่ได้ เพราะต้องขึ้นอยู่กับเขา เราเอาโครงสร้างของราชการไปครอบคณะสงฆ์ แทนที่จะเป็นทางราบกลับเป็นทางดิ่ง พระจึงวิ่งเข้าหาสมณศักดิ์ แทนที่จะสนใจประชาชน เรื่องชุมชนต่าง ๆ ซึ่งควรจะศึกษาให้เข้าใจและให้เข้าใจตรงนี้ เพราะความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ศักยภาพอยู่ที่ส่วนนี้ เพราะในแนวดิ่งไม่มีใครเห็นท้องฟ้า นอกจากคนที่อยู่บนยอดคนเดียววนนอกนั้นไม่เห็น เพราะต้องขึ้นอยู่กับคนอื่น ๆ แต่ถ้าทางราบทุกคนเห็นท้องฟ้าเหมือนกันหมด การเห็นพร้อมกันถือเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นคนทุกคนแล้ว ยังส่งเสริมศักยภาพของการสร้างสรรค์ ถือว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพของการสร้างสรรค์ ถ้าอยู่แบบแบนทุกคนเห็นท้องฟ้าหมด ศักยภาพที่จะเห็นทั้งหมดสำคัญและเป็นศักยภาพจะมีความเอื้ออาทรต่อกัน ธรรมชาติควรมีความเอื้ออาทรกันหมด แต่ถ้าอยู่ในแนวดิ่งมันจะเอื้ออาทรไม่ออก เพราะมันขี้นกันอยู่ มันหนัก และศักยภาพแห่งการเรียนรู้ที่จะเกิดปัญญาชน ถ้าโครงสร้างเป็นแนวดิ่งจะไม่เรียนรู้ทั้งคู่ เพราะคนที่เขานายกใช้อำนาจ ไม่ใช้ปัญญา คนรับคำสั่งก็ทำโดยไม่เกิดปัญญาหรือเกิดไม่พอ และเมื่อสังคม complex มากขึ้น ต้องการปัญญามากขึ้น แต่โครงสร้างเป็นแบบนี้

ปัญญาเกิดไม่พอ สังคมก็จะ crisis (วิกฤต) จะ collapse ง่ายหรือล้มน่าแต่ถ้าเป็นโครงสร้างแบบราบ มันจะไม่ล้มเพราะค้ำยันกันอยู่

ถ้าไปดูชุมชนจะเห็นชัดเจน ถ้านักวิชาการไปศึกษาวิจัย จะช่วยตอบคำถามต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้น เช่น ผู้นำเป็นอย่างไร ให้ลองคุยกับชาวบ้านและถามคำถาม ชาวบ้านจะตอบว่ามีผู้นำหลายคน มีทั้งหญิงและชาย ไม่ใช่คนเดียวแบบ Hierarchical และถ้าผู้นำไม่ดี หรือดีแต่ตาย สังคมก็จะล้ม มีผู้นำมาก เพราะมีหลายเรื่องที่ต้องแก้ไขและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดผู้นำตามธรรมชาติ ร้อยเปอร์เซ็นต์ เกิดขึ้นทุกครั้งถ้ามีกระบวนการทำงาน หรือเรียนรู้ร่วมกัน และมีลักษณะต่างไปจากผู้นำโดยการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ผู้นำตามธรรมชาติจะเป็นผู้นำที่แท้จริง มีลักษณะสี่ประการ สร้างเกณฑ์เครื่องวัดขึ้น เพราะกันการหลงประเด็น ไปดูชุมชนที่พระเป็นผู้นำ จะไม่ยั่งยืนหลายแห่ง เพราะพระท่านเก่งและท่านเป็นผู้นำคนเดียว ชาวบ้านตามชาวบ้านดีขึ้น แต่พอท่านมรณภาพ ไม่มีขบวนการที่ต่อเนื่องผู้นำมีหลายคนทั้งชายและหญิง ซึ่งผู้นำตามธรรมชาติมีลักษณะสี่ประการ

1. เป็นคนฉลาด เพราะชาวบ้านเลือก แต่ถ้าเลือกตั้งอาจจะได้คนโง่ เนื่องจากชื่อเสียง
2. เป็นคนเห็นแก่ส่วนรวม ชาวบ้านรู้เพราะทำงานร่วมกันอยู่
3. เป็นคนที่ติดต่อสื่อสารรู้เรื่อง เพราะการเป็นคนฉลาดและเห็นแก่ส่วนรวม แต่ถ้าไม่พูดไม่สื่อสารจะเรียกเป็นพระอรหันต์แห่ง ก็จะไม่เป็นผู้นำ
4. เป็นที่ยอมรับของสมาชิกโดยอัตโนมัติ ถ้ามีความฉลาด ความเห็นแก่ส่วนรวม การสื่อสาร เกิดเป็นองค์กรการจัดการร่วม

มิติเรื่องการจัดการสำคัญสำหรับองค์กร ซึ่งเป็นธรรมชาติมาก ในเรื่องลดความเห็นแก่ตัว ถ้ามีความเห็นแก่ตัวเมื่อไหร่ ชุมชนจะพัง เช่น โกงกัน เดิมร่วมกันทำงานแล้วสำเร็จ แต่พอมีการโกงกันจะแตกกัน หรือขาดความสามารถในการจัดการ เช่น ความสามารถในการจัดทำบัญชี กล่าวหากันว่าโกงก็จะเจ๊ง ตรงนี้ประยุกต์ใช้ธรรมชาติใหญ่ทุกชนิด พอมันเกิดเราเห็นและสามารถแก้ปัญหาได้อย่างรวดเร็ว เช่น ความยากจนแก้ได้อย่างรวดเร็ว และต้องเอาความยากจนเรื่องเศรษฐกิจเป็นตัวนำ อย่าไปเอาความสนใจเรื่องเราเป็นตัวนำ กระทรวงสาธารณสุขทำเรื่อง Primary Health Care (สาธารณสุขมูลฐาน) อยู่ประมาณ 10 ปี สำเร็จบางส่วน ส่วนใหญ่ไม่สำเร็จ เพราะเป็นการทำที่แยกส่วน โดยนำเรื่องสุขภาพมาโดยไม่ดูที่ชาวบ้านยากจน ถ้าเราเอาเรื่องกิจกรรมที่ต้องเสียเงินไปให้ชาวบ้านทำ เขาจะอ่อนแอ ต้องเป็นสิ่งที่ทำแล้วเขาเข้มแข็งขึ้น เขาจะได้มีกำลังทำอย่างนั้น เรื่องเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เขาสนใจมากที่สุด และเชื่อมโยงไปสู่อย่างอื่น ถ้าทำอะไรที่มีอาชีพ มีเงิน มีรายได้ เขาจะสนใจมาก จากนั้นเชื่อมโยงไปที่วัฒนธรรม สังคม จิตใจ จิตวิญญาณ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ง่าย เปรียบเสมือนคนที่ไม่เคยเลี้ยงลูกจะไม่รู้ คนเลี้ยงลูกจะไม่ให้ลูกกินขนมซึ่งยากมาก บางชุมชนเข้มแข็งมาก เช่น จะนะ คลองเประ มีเงินในชุมชน 37 ล้านบาท พอมีเงินเขาก็จะคิดเรื่องการศึกษา สุขภาพ และเรื่องต่าง ๆ มี NGOs ทำที่อีสาน โดยเริ่มแรกที่สมุนไพรรพington ทำอยู่หลายปีก็ไม่สำเร็จ ตอนหลังตั้งโรงเรียนของชาวบ้าน ชาวบ้านดีขึ้น ชาวบ้านบอกคุณเรวัชชัยว่า ถ้าทำอย่างนี้ตั้งแต่ที่แรกเขาจะดีขึ้นตั้งนานแล้ว แต่ทำเรื่องสมุนไพรรพingtonเอง เขาจะไม่ทำ เพราะไม่คุ้มกับการซื้อ

ลักษณะที่ต้องเรียนรู้ เข้าไปศึกษาวิจัยที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ต้องเข้าไปคลุกคลี พูดคุยเรียนรู้กับชาวบ้านนอกเหนือจากตัวเรา ทฤษฎี หลักการ มาประกอบกันดู บางทีของจริงยังบกพร่อง ต้องพัฒนาให้ดีขึ้น บางทีของจริงต้องนำกลับมาพัฒนาตัวคอนเซ็ปต์หรือทฤษฎี สิ่งที่เกิดขึ้นไปในสังคมที่ complex จะมีแฟคเตอร์มากที่เกี่ยวข้อง แต่ละจุดจะไม่เหมือนกันเลย บางครั้ง

สมมติฐานต้องเป็น dynamic hypothesis พอทำได้ความรู้อันแล้ว ต้องมาปรับปรุง hypothesis เพื่อเคลื่อนไหว ไม่ใช่เป็น static hypothesis ที่อยู่เฉยๆ เวลาทำงานกับสังคมจะเป็นลักษณะนี้ วิธีการทำงานของกลุ่มอย่างเช่น กลุ่มสาธยาย มีนักวิชาการที่สนใจทำงานเรื่องนี้ น่าจะมีศักยภาพสูง ทั้งบุคคลและสิ่งแวดล้อม เพราะอยู่ด้วยกันที่นี้ อากาศก็ดีกว่าและไปไหนไม่ได้ คล้ายญี่ปุ่นไปไหนไม่ได้ ถึงแม้ทะเลาะกันก็ต้องอยู่ด้วยกัน ไปไหนไม่ได้เพราะที่จำกัด หลายคนเป็นคนมีจิตใจดี อยากทำงานเพื่อส่วนรวม สนใจธรรมะ ซึ่งมีหลายประเภท คนห้าถึงเจ็ดคนที่สนใจวิชาการจะสร้างพลังทางปัญญามาก หรือจะเปลี่ยนโลกก็ได้ ตัวอย่างเช่นในญี่ปุ่นมีกลุ่มคนทำงานหกคน สามารถช่วยกู้หรือฟื้นตัวของญี่ปุ่นได้หลังจากแพ้สงคราม จากการวิจัยมี hypothesis ว่า ญี่ปุ่นจะแพ้สงครามโดยอาศัยข้อมูลการวิจัย แต่พอไปเจอจากบททหาร ทหารไม่เชื่อข้อมูลบอกว่าการผลิตเหล็กกล้าของญี่ปุ่นได้น้อยกว่าพันธมิตร ฉะนั้นญี่ปุ่นจะแพ้เพราะสงครามสงครามสู้กันด้วยเหล็ก ทหารไม่เชื่อเลยเข้าสงคราม กลุ่มคนคณะนี้ได้วิจัยต่อไปเรื่อย ๆ พบกันทุกวันอาทิตย์และนำข้อมูลพื้นฐานอาชีพของกลุ่มนี้ มาคำนวณกันและสร้าง hypothesis คือ ญี่ปุ่นแพ้ และแพ้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น ถ้าฟื้นตัวต้องทำอะไรก่อน จุดที่สำคัญที่สุดจะต้องทำอะไร แล้ววิจัยโดยละเอียดจนรู้ว่าจะต้องผลิตถ่านหินให้ได้ 27 ล้านตันและหลังจากนั้นทุกอย่างจะฟื้นตัว แต่การผลิตถ่านหิน ต้องใช้เหล็กไปขุดถ่านหิน เหล็กก็ไม่มีเพราะทำมาจากถ่านหินไปถลุง มันลือกันอยู่ และ Mac Arthur ไม่ให้นำเข้าน้ำมัน กลุ่มนี้ก็เอาตัวเลขการวิจัยไปให้ Mac Arthur ดูว่า ถ้าไม่ให้อิหร่านนำน้ำมัน เพื่อเบรคที่มันลือกันอยู่ระหว่างถ่านหินกับเหล็กกล้า จะเกิดความทุกข์ยาก ความอดอยาก ปัญหาอาชญากรรมและอื่นๆ Mc Arthur ประทับใจในการวิจัย เลยเซ็นดีที่อนุมัติให้นำเข้าน้ำมัน ญี่ปุ่นเลยพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วหลังจากนั้น ผลการวิจัยยังช่วยบอก prosperity กับรัฐบาลว่าญี่ปุ่นมีอาหารไม่พอกิน หลังจากแพ้สงคราม ดังนั้นต้องให้กรรมกรกินให้อิ่ม คนอื่นอดไปก่อน เพื่อให้ไปขุดถ่านหินมา ทำให้ฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว

ชาวสาธยายเป็นกระบวนกรตามธรรมชาติ อย่าให้มหาวิทยาลัยแต่งตั้ง การแต่งตั้งจะเป็นการทำลายชุมชนที่นี้ เพราะคนบางคนอยากได้รับการแต่งตั้ง แต่ไม่อยากจะทำงาน ถ้าไม่มีการแต่งตั้งเขาจะไม่มาทำงาน ซึ่งก็คิดแล้ว เพราะเขาไม่ใช่ของแท้ พยายามทำงานด้วยกันให้ก่อตัวขึ้นเอง สร้างชุมชนวิชาการอยู่ด้วยกัน มีการประชุมกัน แต่การประชุมอย่าประชุมเฉย ๆ ต้องเอาความรู้มาด้วย เพราะคนชอบความรู้ใหม่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้จากของจริงหรือตัวเรา เอาเข้ามาใช้และสร้างโครงการวิจัยที่ดี ขอรู้นจาก สกว. ไปเสนอกับเขาดู เพื่อดูว่าโครงการวิจัยของเรามีค่าหรือไม่ ซึ่งเป็นการท้าทาย ถ้าเงินได้มาง่ายจะทำลายเรา ทำลายการพัฒนาเพราะการพัฒนาคือการวิ่งเข้าหากัน แต่ถ้าโยนเงินคือการวิ่งเข้าหาเงิน เพราะฉะนั้นจะต้องใช้กระบวนกรนี้สร้างการวิจัย

1. กิจกรรมที่ต้องทำคือ review สร้างองค์ความรู้ สืบหาความรู้ที่มีทั้งหมดทั้งโลก ซึ่งเราจะเห็นหมดชุมชนเป็นอย่างไร civil society เป็นอย่างไร รวมทั้งนิมิตพระบางรูปมาเป็นนักวิชาการ ทำนุกระบวนกรทางพุทธศาสนากับการสร้างประชาสังคม เพราะจะถูกใจพระ ท่านเป็นโครงสร้างใหญ่ ถ้ามีอะไรในส่วนดีของพระพุทธศาสนาที่เราค้นหาเจอมาเปรียบกับโครงสร้างใหญ่ จะทำให้เกิดพลังขึ้นมา

2. วิจัยที่จะต้องสร้างความรู้ ทบทวนองค์ความรู้หมด ถือเป็นงานวิจัยและสามารถขอทุนได้ ควรเริ่มที่ review องค์ความรู้และควรเริ่มที่ R&D (Research and Development) ทำกันมากและเกิดเป็นเรื่องแทนที่ไม่รู้ว่าวิจัยอะไร และวิจัยแล้วไม่เกิดการพัฒนา มี R แต่ไม่มี D เราค้นพบว่าถ้าเอา D ขึ้น และเอา R ตามจะง่าย เป็น D&R ให้เอา D เป็นตัวตั้งจะไม่ขึ้นหิ้ง เรามีความรู้ที่จะคิดอะไร พอคิดแล้วก็จะเกิดคำถาม ให้การทํานั้นได้ผลดี เป็นการวิจัยที่จะทำให้เกิด D และถ้าดูเรื่อง

ประชาคม ประชาสังคม มันมีกระบวนการใหญ่มากที่เคลื่อนไหว และสามารถเคลื่อนไปสู่แผน 8 ซึ่งเป็นแผนพัฒนาคน ที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน ประชาคม และให้ approve เครื่องมือด้วย โดย กรม. ให้พวกนี้ approve เครื่องมือ ส่วนหนึ่งคือส่งเสริมให้เกิดประชาคมจังหวัดให้เข้มแข็งและร่วมมือกันทำงาน มีใช้มีแต่ผู้ว่าและผู้กำกับ ซึ่งทำงานไม่ได้ในสังคมที่ complex แต่มีบุคคลมากมายที่มารวบตัวกันทำงานได้ ก่อนหน้าที่เขาจะ approve เขาจะไปเข้ากรรมการที่เรียกว่า กนภ. (กรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน พอมีเรื่องประชาคมเข้าไป มีรัฐมนตรีถามว่าจะมี NGOs มาร่วมด้วยหรือไม่ พวกนี้ร้าย ชอบบ่นรัฐบาลและนักการเมือง ดร.สุเมธ บอกว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็น NGOs ที่ใหญ่ที่สุด นายกษ. จึงบอกให้ผ่าน ให้ดูว่าจะทำวิจัยอะไร ให้ดูโครงสร้างที่มีอยู่โดยเฉพาะพื้นที่เป็นตัวตั้ง เพราะจะช่วยให้กระจาย จะเกิดพลังไม่มันแยกส่วนกัน และต้องดูตามสถานการณ์ที่มันเกิดขึ้น จะต้องไวเช่น อบต. ซึ่งมีเงิน 10 ล้าน 20 ล้าน ในอีกสองปีจะมี อบต. 6,000 ตำบลทั่วประเทศ ซึ่งตรงนี้เขาจะใช้ vertical ซึ่งเขาจะไม่คุ้ม เพราะว่าวัฒนธรรมเราเป็นแบบ vertical ซึ่งจะยุ่งยากเพราะเอาการปกครองไปสู่ระดับตำบล แต่ถ้าพยายามสร้างการทำงานร่วมกันให้เป็นประชาคมระดับตำบลที่นั่นควรจะสร้างการทำงานร่วมกันระดับตำบล มีโรงเรียนประถม 5 โรงเรียน 5 วัด มีหมู่บ้านทั้งหมด 6,000 หมู่บ้าน คิดเป็นโรงเรียนประถม 1 ต่อ 2 หมู่บ้าน มีวัด 1 ต่อ 2 หมู่บ้าน 1 ตำบลมีโรงเรียน 5 โรงเรียน บางโรงเรียนจะมีมัธยมตำบล ทั้งหมดมีเงิน 30 ถึง 40 ล้านบาท ซึ่งจะบริหารสบาย และรัฐบาลจะอัดฉีดไปเพิ่มอีก ท่านรองนายกฯ พูดที่นครพนมว่า “จะเพิ่มงบประมาณอีก 20 เปอร์เซ็นต์ของงบประมาณแผ่นดิน เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิตัดสินใจว่าอยากทำอะไร” ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าร่วมกันทำงานให้ครบทุกตำบลทั้ง 6,000 ตำบล จะเป็นการพลิกแผ่นดิน คิดทำกันเอง โรงเรียนอยากเป็นอย่างไรจะให้มันถนน สะพานที่ไหน สาธารณสุขอยากเป็นอย่างไร เดิมเคยเหมือนต้องขอทานจากข้างบน ถ้าคิดว่าตรงนี้เป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะช่วยกันดูระดับตำบล ในระดับจังหวัด ถ้าวิจัยดูกันว่าประชาคมจังหวัดจะเกิดอะไร ที่ไหนเกิด ที่ไหนไม่เกิดเพราะอะไร ตรงนั้นจะเป็นร่นนโยบาย ร่นของความร่วมมือระดับจังหวัด แต่ขณะเดียวกันจะมีภาคปฏิบัติจากตำบล ซึ่งจะง่าย อาจจะเลือกตำบลก่อนหรือกลุ่มของตำบลที่จะไปทำงานที่นั่น ตอนนี้มีเครื่องมืออันหนึ่ง ซึ่งค้นคว้าพัฒนากันมา 50 ปี เป็นเทคนิคที่จะส่งเสริมให้คนทำงานร่วมกัน เพราะคนทำงานร่วมกันยาก ต่างอาชีพ ต่างองค์กร หรือแม้แต่ในองค์กรเดียวกัน เช่น ในมหิดล มีอาจารย์ 9 คน แบ่งเป็น 8 พวก ที่นี้เขามีการค้นคว้าวิจัย เพื่อหาเทคนิคที่ทำให้คนอยากทำงานร่วมกัน มี Dr. Lubser ค้นคว้าได้ 4 เทคนิค ที่จะส่งเสริมให้คนทำงานร่วมกันคือ AIC แต่มีเทคนิคอื่นอีก เป็นการประยุกต์ใช้ธรรมชาติคนคน A = Appreciation เห็นความเป็นคนของคนอื่น อดทนต่อความแตกต่าง เห็นความงามของความหลากหลาย ซึ่งจะได้เรียนรู้ เพราะฉะนั้นการเรียนรู้กับธรรมชาติไปด้วยกัน และปัญหาที่ลึก ๆ จะเข้าไปถึงถ้าขาดความเมตตา ตอนนี้ 4 เทคนิคนี้ สภาพพัฒนฯ แปลไว้สำหรับการทำงานร่วมกันว่าจะส่งเสริมเป็นระบบให้ทุกมหาวิทยาลัยและราชภัฏ สร้างศูนย์และองค์ความรู้ และทักษะที่จะส่งเสริมให้คนทำงานร่วมกัน หรือเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) สำคัญมากสำหรับอนาคต เพราะไม่มีใครแก้ปัญหาที่ complex โดยตัวคนเดียวฝ่ายเดียว ต้องเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งคนจะทำไมไม่เป็น ถึงรู้ก็ทำไมไม่เป็น ขาดการส่งเสริมเพราะผู้คนจากกันไปช้านาน บุญแจที่สำคัญคือการเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ธรรมชาติคือการเชื่อมโยง แต่เราตัดขาดกันไปเป็นท่อน ๆ UN ได้ตกลงว่าจะส่งเสริมให้เกิดสถาบันในทุกมหาวิทยาลัยและราชภัฏ กรม.ได้ approve มูลนิธิสถาบันภูมิพลมหาราช โดยรัฐบาลจะออกเงินและขอจากที่อื่นก้อนใหญ่สำหรับสร้างความรู้ในที่ต่าง ๆ ลองอ่านหนังสือพิมพ์ฉบับเมื่อวาน (3 กันยายน 2539) กรม. approve เครื่องมือด้วย UN เขาทำงานลำบาก กรมวิเทศฯ ก็คอยบอกเขาว่าจะทำอะไรก็ตามต้องผ่านเขา คือให้กรมวิเทศฯ

อนุมติ พหุติสภาพพัฒนาฯ ไปเสนอ กรม. approve ว่าให้มีการตั้งกองทุนร่วมกันระหว่างไทยกับ international แล้วมีตั้ง joint board ขึ้น เพื่อใช้เงินนี้ร่วมกัน เลยสบายเพราะ กรม. approve แล้ว UN ก็มีความสุขมาก กำลังจะร่วมกันทำงานเรื่องนี้ด้วยกัน เพราะฉะนั้นถ้าเราไปดูพวกนี้ก็จะเห็นกระบวนการต่าง ๆ ที่มันเคลื่อนไหวอยู่มาก ที่นี้การวิจัยก็อาจจะไปดูวิธีง่ายวิธีหนึ่งที่เรากำลังทำกัน คือไปวิจัยดูสิ่งที่เขามีอยู่แล้ว สมมติว่าเรากำหนดเขตว่าจะมีการวิจัยในที่จังหวัด ภาคกลาง ตะวันตก แล้วก็ไปวิจัยดูว่ามีชุมชนเข้มแข็งอยู่ที่แห่ง ที่ไหนบ้าง แต่ว่าต้องมีเกณฑ์ สร้างเกณฑ์เสียก่อน ว่าที่เรียกว่าชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนนั้นคืออะไร เราจะได้มีเครื่องไปวัด ที่นี้ถ้าเราไปศึกษาวิจัย แล้วเจอชุมชนที่เขาทำดี แล้วเราไปเรียนรู้ ไป appreciate เขา มันก็เกิดพลังขึ้น แล้วก็เชื่อมโยงกัน อันนี้เป็นวิธีทำงานวิธีที่ค่อนข้างง่ายที่เราลองใช้มาหลายปีแล้วน่าชื่นใจ เพราะว่ามันจะมีคนทำดีที่โน่น ที่นี้ อยู่เสมอ แยกกันอยู่ แต่ถ้ามีคนเข้าไปรู้เห็นเข้าไป appreciate เขาก็มีพลังขึ้น และคนที่ไปก็ได้เรียนรู้ แล้วพอเราเริ่มมีตัวร่วมที่ไปรู้โน่นรู้นี้ มันก็ไปเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่าย เกิดพลังขึ้นที่จะขยายตัวนะครับ

ปัจจัยอันหนึ่งที่จะทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งก็คือตัว catalyst ซึ่งก็คือผู้นำชุมชนนั่นเอง อาจจะเป็นครู เป็นพัฒนากร อาจจะเป็นพระ เป็นใครก็ได้ ส่วนใหญ่จะไม่เกิดเอง มีเกิดเองเหมือนกันที่ชุมชนทำขึ้นเอง แต่ส่วนใหญ่จะไม่ ต้องมี catalyst ที่นี้คงต้องไปวิจัยดูว่า ใคร train catalyst นี้ เพราะมันจะมีหน่วยงานเยอะ กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ ต่าง ๆ มีเยอะเขียวที่ทำงาน แต่ว่าไม่มี evaluation ว่าที่ทำกันนี้ได้ผลหรือไม่ได้ผล เพราะเหตุใด ทำไมจะขยายตัวได้ ตรงนี้การวิจัยจะมีค่ามาก เพราะจะทำให้ขยายตัวได้เร็ว มากกว่าไปลงมือทำเอง อันนี้ผมบอกที่ RDI (สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น) ที่ขอนแก่น สมมุติเราทำเรื่อง training ปีหนึ่งเรา train ได้กี่คน แต่ถ้าเราไปวิจัยเรื่อง training ว่าใน area ทั้งหมดนี้มีใคร train ใคร และ train เป็นอย่างไร จะปรับปรุงการ train นั้นได้อย่างไร จะได้งานเยอะขึ้นนะครับ ก็เลือกเอา แล้วแต่ว่ากลุ่มนี้จะเป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ ต้องการทำให้เล็กทำให้ใหญ่ ได้ทั้งนั้น ถ้าทำแบบเจ๊กก็จากเล็กไปหาใหญ่ ทำแบบไทยก็จากใหญ่ไปหาเล็ก อันนี้ก็แล้วแต่จะเลือกกันเองนะครับ วิธีการทำงานก็ช่วยกันคิดก็แล้วกันที่ตรงนี้ แต่ว่าตัวตั้งคือโจทย์ โจทย์ของตรงนี้คืออะไรทำอย่างไร ชุมชนจะเข้มแข็งและก็ขยายตัวออกไปให้เต็มพื้นที่ และโดยรวดเร็ว อย่าลืมโจทย์นะครับ ถ้าไม่มีโจทย์ตัวนี้กำกับ ทำงานไปเรื่อย ๆ ร้อง ๆ แกร็ก ๆ 10 ปีก็ไม่ขยายตัว และตัวโจทย์จะมากำหนดพฤติกรรมถ้าเราทำงานเฉพาะชุมชนเดียว เราก็อโรแมนติก และเกิดไปเป็นเจ้าของชุมชนนั้นด้วย คนอื่นมาเกี่ยวข้องไม่ได้ อันนี้ชุมชนของฉัน แต่ถ้าเราคิดทั้งหมดนี้ เราต้อง compromise เราจะต้องเห็นคุณค่าของคนอื่น เพราะมันยากที่จะขยายตัวให้เต็มพื้นที่ และปัญหาของคนจนมันด่วน ไร้เรามีเงินเดือนกิน เขาไม่มี แล้วเราจะบอก เฮ้ย ! เราวิจัยไป 10 ปี คนจนตาย ต้องการความเร็วด้วยนะครับ คนจนลำบาก ผมพูดเรื่องหนองเลือด อาจารย์ชัยอนันต์ เขาบอกใครมีอาชีพอะไรก็ชอบพูดเรื่องนั้น หมอประเวศ เป็นหมอโรคเลือดเลยชอบพูดเรื่องเลือด แต่รู้สึกได้ผลเหมือนกันนะ มีคนอ้างเรื่อย บอกเจียนองเลือด ไม่ปฏิรูปการเมืองเจียนองเลือด แต้นองจริง ๆ อะ นอกจากเรื่องคนจนกับการแย่งชิงทรัพยากรนี้แหละรุนแรงมาก จากการวิจัยของอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น เฉพาะที่ภาคอีสาน ไปเจอความขัดแย้ง 932 จุด ส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งระหว่างราษฎรกับรัฐในเรื่องทรัพยากร ที่ จ.เลย คุรุประเวศถูกฆ่าตายเป็นจุดเดียวเท่านั้น มีอีก 931 จุดที่การวิจัยไปเจอ ความขัดแย้งเยอะมาก ปะทะกันรุนแรง เพราะฉะนั้นเรื่องของคนจนนี้ด่วน นักวิจัย สมมุติวิจัยในห้องทดลอง หรือแลป มันยังไม่พร้อม ตัวแปรมันยังมีปัญหา อะไรมันยังไม่พร้อม ยังตัดสินใจไม่ได้อะไร อยู่กันไปเรื่อย ๆ เรามีเงินเดือนกิน แต่ชาวบ้านเขาจน เขาเป็นหนี้ พวกหมอจะอีกแบบหนึ่ง พวกหมอเวลาเจอคนไข้ ข้อมูลไม่พร้อมก็ต้องตัดสินใจ สมมุติเจอ อาจารย์ชเนศ ไม่สบาย แล้วบอก